

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСПІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»
Кафедра педагогіки та суспільних наук

,

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
з навчальної дисципліни
«МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ»
для студентів спеціальності 242 «Туризм»
ступеня магістр

Полтава 2016

Укладач: Стрельников В.Ю., д.пед.н., професор кафедри педагогіки та суспільних наук Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавського університету економіки і торгівлі».

Зміст

МОДУЛЬ 1. СИСТЕМА ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ	
Тема 1.1. Система вищої освіти в Україні, тенденції та перспективи розвитку.....	4
Тема 1.2. Психологічні основи навчання та педагогічна майстерність викладача	15
Тема 1.3. Науково-методичне забезпечення навчального процесу	30
МОДУЛЬ 2. СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ	
Тема 2.1. Лекція як форма навчання у вищому навчальному закладі	40
Тема 2.2. Методика проведення семінарських, практичних, лабораторних занять.....	54
Тема 2.3. Інтерактивні методи навчання.....	68
Тема 2.4. Самостійна робота студентів.....	72
Тема 2.5. Діагностика знань студентів.....	82
Перелік основних та додаткових інформаційних джерел.....	90

МОДУЛЬ 1. Система вищої освіти в Україні

Тема 1.1. Система вищої освіти в Україні, тенденції та перспективи розвитку

План

1. Система вищої освіти в Україні.
2. Типи вищих навчальних закладів, їх характеристика.
3. Освітньо-кваліфікаційні рівні освіти: бакалавр-спеціаліст-магістр.
4. Ліцензування, акредитація та атестація вищих навчальних закладів як засіб підвищення якості вищої освіти.

1. Система вищої освіти в Україні

Структура вищої освіти України розбудована відповідно до структури освіти розвинених країн світу, яка визначена ЮНЕСКО, ООН та іншими міжнародними організаціями.

Вища освіта є складовою системи освіти України, що визначена Законом України "Про освіту". Вона забезпечує фундаментальну наукову, професійну та практичну підготовку за такими освітньо-кваліфікаційними рівнями: "Молодший спеціаліст", "Бакалавр", "Спеціаліст, магістр".

Вища освіта здобувається у вищих навчальних закладах відповідних рівнів акредитації на основі: базової загальної середньої освіти, повної загальної середньої освіти та освітньо-кваліфікаційних рівнів "Молодший спеціаліст" і "Бакалавр", а також "Спеціаліст, магістр" як післядипломна.

Підготовка фахівців у вищих навчальних закладах може проводитися з відривом (очна), без відриву від виробництва (вечірня, заочна), шляхом поєднання цих форм, а з окремих спеціальностей - екстерном.

Прийом громадян до вищих навчальних закладів проводиться на конкурсній основі відповідно до здібностей незалежно від форми власності навчального закладу та джерел оплати за навчання.

Мета освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями.

Головні завдання вищого закладу освіти такі:

- провадження освітньої діяльності, яка включає навчальну, виховну, наукову, культурну, методичну діяльність;
- забезпечення умов для оволодіння системою знань про людину, природу і суспільство; формування соціально зрілої, творчої особистості; виховання морально, психічно і фізично здорового покоління громадян; формування громадянської позиції, патріотизму, власної гідності, готовності до трудової діяльності, відповідальності за свою долю, долю суспільства,

держави і людства; забезпечення високих етичних норм, атмосфери доброзичливості й взаємної поваги в стосунках між працівниками, викладачами та студентами;

- забезпечення набуття студентами знань з певної галузі наук та підготовка їх до професійної діяльності;
- забезпечення виконання умов державного контракту та інших угод на підготовку фахівців з вищою освітою;
- проведення наукових досліджень або творчої, мистецької діяльності як основи підготовки майбутніх фахівців та науково-технічного і культурного розвитку держави;
- підготовка молоді для самостійної наукової, викладацької або мистецької діяльності;
- інформування абітурієнтів і студентів про ситуацію, що склалася на ринку зайнятості;
- перепідготовка та підвищення кваліфікації кадрів; просвітницька діяльність.

Ідея університету розкривається у самій назві Unieversitas, що в перекладі з латини перекладається як сукупність. Приведений вище короткий аналіз розвитку системи вищої освіти демонструє, що під поняттям "університет" ("сукупність") розуміли різний зміст. По-перше, в організаційному аспекті університетом стали називати результат об'єднання різних типів вищих навчальних закладів. Типовим прикладом може слугувати Паризький університет, який виник як об'єднання богословської школи Сорбонни з медичною і юридичною школами. По-друге, і дуже важливо, що основна місія університету полягає у залученні молоді людини до сукупності усіх видів знання. Історія науки свідчить, що університети намагалися сформувані універсальні світоглядні позиції для розуміння життя, світу, космосу, людини, дати універсальну освіту випускникам, котрі після завершення навчання в *Alma mater*, вливалися до еліти суспільства.

Головним стратегічним завданням розвитку вищої освіти України на сучасному етапі є інтеграція вищої освіти України до європейської освітньої системи в умовах приєднання до Болонського процесу, запобігаючи можливим складнощам і враховуючи перспективи цього прогресивного процесу, узгоджуючи та поєднуючи національні компоненти вищої освіти з вимогами Болонської декларації задля створення єдиної зони європейської вищої освіти.

Для реалізації курсу на інтеграцію до Європейського союзу, забезпечення всебічного входження України в європейський політичний, економічний і правовий простір Указами Президента України затверджена Стратегія інтеграції України до Європейського союзу. Основними напрямками культурно-освітньої і науково-технічної інтеграції визначено впровадження європейських норм і стандартів в освіті, науці і техніці, презентація і поширення власних культурних і науково-технічних здобутків у ЄС. Це сприятиме підвищенню в Україні європейської культурної ідентичності та

входження до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього та науково-технічного середовища.

Враховуючи це, одним з актуальних завдань сучасної освіти є суттєве оновлення змісту освіти, пошук, створення та застосування найефективніших сучасних форм і методів навчання для забезпечення високої якості знань студентів. Завдяки політиці українського уряду на початку XXI ст. приєднання до Болонського процесу визначило реформаторські кроки України до європейської інтеграції у сфері вищої освіти.

Болонська декларація 1999 р. розвивається в напрямку створення загальноєвропейського простору вищою освіти. Болонський процес – це процес європейських реформ, що спрямований на створення спільної Зони європейської вищої освіти до 2010 року. Зазначений процес офіційно розпочався у 1999 році з підписання Болонської декларації, згідно з якою освітні системи країн-учасниць повинні бути змінені, щоб сприяти:

- полегшеному переїзду громадян з метою подальшого навчання чи працевлаштування у Зоні європейської вищої освіти;
- зростанню привабливості європейської вищої освіти;
- розширенню Європи та забезпеченню її подальшого розвитку як стабільного, мирного, толерантного суспільства.

2. Типи вищих навчальних закладів, їх характеристика

Теперішнього часу в Україні функціонують наступні **типи вищих навчальних закладів**:

1. **Університет** (класичний університет) - багатопрофільний вищий заклад освіти, який здійснює підготовку фахівців з вищою освітою природничих, гуманітарних, технічних та інших напрямів науки, техніки і культури за освітньо-професійними програмами всіх рівнів, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром, сприяє поширенню наукових знань та здійснює культурно-просвітницьку діяльність серед населення, має розвинуту інфраструктуру наукових та науково-виробничих установ і підприємств, високий рівень кадрового і матеріально-технічного забезпечення такої діяльності. Наразі в Україні діють як класичні, так і технічні, економічні, медичні, аграрні, педагогічні та інші університети, які здійснюють багатопрофільну підготовку висококваліфікованих фахівців з вищою освітою у відповідній галузі.

2. **Академія** - вищий навчальний заклад, який здійснює підготовку фахівців з вищою освітою за освітньо-професійними програмами всіх рівнів в окремо визначеній галузі знань або виробництва, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром у сфері своєї діяльності, має високий рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

3. **Інститут** - вищий заклад освіти, який функціонує самостійно або є структурним підрозділом університету, академії, інститут здійснює

підготовку фахівців з вищою освітою за освітньо-професійними програмами всіх рівнів у певній галузі науки, виробництва, освіти, мистецтва і культури, проводить на належному рівні наукову та науково-виробничу діяльність, має високий кадровий і матеріально-технічний потенціал.

4. Консерваторія (музична академія) - вищий навчальний заклад, який здійснює підготовку фахівців з вищою освітою за освітньо-професійними програмами всіх рівнів у галузі мистецтва і культури музичних виконавців, композиторів, музикознавців, викладачів музичних дисциплін. Консерваторія проводить наукові дослідження, є провідним центром у сфері своєї діяльності, має високий рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення. Навчання в консерваторії повинно забезпечувати всебічну теоретичну і практичну підготовку музикантів до професійної виконавської і педагогічної діяльності.

5. Коледж - самостійний вищий навчальний заклад або структурний підрозділ університету, академії, інституту, який здійснює підготовку фахівців з вищою освітою за освітньо-професійними програмами бакалавра або молодшого спеціаліста з одного (кількох) споріднених напрямів підготовки або спеціальностей, має необхідний кадровий потенціал, матеріально-технічну базу.

6. Технікум (училище) - вищий навчальний заклад або структурний підрозділ університету, академії, інституту, який здійснює підготовку фахівців з вищою освітою за освітньо-професійними програмами молодшого спеціаліста, має необхідний кадровий потенціал та матеріально-технічну базу.

3. Освітньо-кваліфікаційні рівні освіти: бакалавр-спеціаліст-магістр

- – характеристика вищої освіти за ознаками ступеня сформованості знань, умінь та навичок особи, що забезпечують її здатність виконувати завдання та обов'язки (роботи) певного рівня професійної діяльності.

Бакалавр – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі повної загальної середньої освіти здобула базову вищу освіту, фундаментальні і спеціальні уміння та знання щодо узагальненого об'єкта праці (діяльності), достатні для виконання завдань та обов'язків (робіт) певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності. Підготовка бакалаврів здійснюється на основі повної загальної середньої освіти. Нормативний термін навчання зазвичай становить 3–4 роки і зменшується на один-два роки в разі навчання на основі освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста за спеціальністю, відповідною до напрямку підготовки. Випускники, які успішно пройшли державну атестацію, отримують Диплом бакалавра, що надає право на здійснення професійної діяльності та право вступу на програму підготовки спеціаліста або магістра.

Підготовка фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра може здійснюватися на основі освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого бакалавра.

Особи, які в період навчання за освітньо-професійною програмою підготовки бакалавра у вищих навчальних закладах другого - четвертого рівнів акредитації припинили подальше навчання, мають право за індивідуальною програмою здобути освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого бакалавра за однією із спеціальностей, відповідних напрямку підготовки бакалавра, у тому самому або іншому акредитованому вищому навчальному закладі.

Спеціаліст - нормативний термін навчання за програмою підготовки спеціаліста на основі кваліфікації бакалавра становить 1-1,5 роки; а для спеціаліста медичного, ветеринарно-медичного профілів – 5-6 років на основі повної загальної середньої освіти. Випускники, які успішно пройшли державну атестацію та публічно захистили свою роботу, отримують Диплом спеціаліста, що надає право на здійснення професійної діяльності та право вступу до магістратури або аспірантури

Магістр – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для виконання професійних завдань та обов'язків (робіт) інноваційного характеру певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності. Кваліфікація магістра здобувається на основі кваліфікації бакалавра або спеціаліста. Нормативний період підготовки магістра зазвичай становить 1-2 роки. Випускники проходять державну атестацію, що включає публічний захист магістерської роботи. Особи, які успішно пройшли державну атестацію, отримують Диплом магістра, що надає право на здійснення професійної діяльності та право вступу до аспірантури.

Підготовка фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня магістра може здійснюватися на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра.

Наукові ступені.

Кандидат наук (доктор філософії) є науковим ступенем, що здобувається особою, яка має кваліфікацію магістра або спеціаліста і, зазвичай, навчається в аспірантурі вищого навчального закладу або наукової установи. Альтернативним шляхом є здобування ступеню без навчання в аспірантурі, але з науковим керівником при навчальному закладі. Такий метод було запроваджено в Радянському Союзі для тих, хто не має змоги навчатися в аспірантурі. Здобуття ступеню кандидата наук передбачає публічний захист дисертації. Нормативний термін навчання в аспірантурі становить 3 (денна форма), або 4 (заочна форма) роки.

Доктор наук є вищим науковим ступенем, що здобувається особою, яка має науковий ступінь кандидата наук і перебуває в докторантурі (чи здобуває ступінь альтернативним методом) вищого навчального закладу або

наукової установи. Здобуття ступеня доктора наук передбачає проведення оригінальних наукових досліджень, отримання наукових результатів, що мають суттєву наукову новизну та практичне значення, їхню публікацію в наукових виданнях, а також публічний захист дисертації. Термін перебування в докторантурі на загальних умовах не перевищує 3 років.

Навчання у вищих навчальних закладах здійснюється за такими **формами:**

- денна;
- вечірня;
- заочна, дистанційна;
- суботня;
- екстернатна.

Форми навчання можуть бути поєднані. Терміни навчання за відповідними формами визначаються можливостями виконання освітньо-професійних програм підготовки фахівців певного освітньо-кваліфікаційного рівня.

Екстернатна форма навчання – особлива форма навчання, що передбачає самостійне вивчення навчальних дисциплін, складання у вищому навчальному закладі заліків, екзаменів та проходження інших форм підсумкового контролю, передбачених навчальним планом.

Дистанційна форма навчання (ДН) - це отримання освітніх послуг без відвідин Вузу, за допомогою сучасних інформаційно-освітніх технологій і систем телекомунікації, таких як електронна пошта, телебачення і INTERNET. Дистанційне навчання можна використовувати у вищій школі, а також для підвищення кваліфікації та перепідготовки фахівців. Враховуючи територіальні особливості України і зростаючі потреби якісної освіти в регіонах, дистанційне навчання в найшвидшому часі займе міцне місце на ринку освітніх послуг. Дистанційне навчання дозволяє отримати університетський диплом всім, хто з тих чи інших причин не може вчитися очний.

Дистанційна освіта відкриває великі можливості для студентів-інвалідів. Сучасні інформаційні освітні технології дозволяють вчитися незрячим, глухим і страждаючим захворюваннями опорно-рухового апарату. Отримавши навчальні матеріали в електронному та / або друкованому вигляді з використанням телекомунікаційних мереж, студент може опанувати знаннями вдома, на робочому місці, або в спеціальному комп'ютерному класі.

Комп'ютерні системи можуть проекзаменувати, виявити помилки, дати необхідні рекомендації, здійснити практичне тренування, відкрити доступ до електронних бібліотек, за лічені секунди знайти потрібну цитату, абзац, параграф або розділ книги, виділити в ній головне. Навчальні курси супроводжуються ігровими ситуаціями, забезпечені термінологічним

словником і відкривають доступ до основних вітчизняним та міжнародних баз даних і знань на будь-якій відстані і в будь-який час.

Враховуються індивідуальні здібності, потреби, темперамент і зайнятість студента. Він може вивчати учбові курси в будь-якій послідовності, швидше або повільніше. Все це робить дистанційне навчання якісніше, доступніше і дешевше традиційного.

Денна форма навчання – основна форма здобуття певного рівня освіти або кваліфікації з відривом від виробництва.

Вечірня і заочна (дистанційна) форми навчання є формами здобуття певного рівня освіти або кваліфікації без відриву від виробництва.

Екстернат є особливою формою навчання осіб (екстернів), які мають відповідний освітній, освітньо-кваліфікаційний рівень, для здобуття ними певного рівня вищої освіти шляхом самостійного вивчення навчальних дисциплін і складання у вищому навчальному закладі заліків, екзаменів та проходження інших форм підсумкового контролю, передбачених навчальним планом.

Екстернат:

- організовується у вищих навчальних закладах усіх рівнів;
- акредитації і може застосовуватися на різних рівнях вищої освіти з усіх напрямків підготовки і спеціальностей;
- тривалість екстернату для здобуття певного освітньо-кваліфікаційного рівня не регламентується нормативною тривалістю навчання, визначеною навчальним планом;
- обсяг, структура і якість знань, умінь та навичок екстерна мають відповідати вимогам державного стандарту освіти, встановленого для відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня;
- лекційні, практичні, семінарські та лабораторні заняття в екстернаті не застосовуються, але екстернам може бути надана можливість відвідувати заняття та виконувати інші види навчальної роботи під керівництвом викладачів на умовах, визначених вищим навчальним закладом;
- екстерну, який виконав всі вимоги навчального плану, захистив дипломну роботу, склав державні екзамени присвоюється відповідний освітньо-кваліфікаційний рівень та видається державний документ про освіту;
- навчання в екстернаті здійснюється на основі договорів між вищим навчальним закладом та підприємствами, установами, організаціями, громадянами.

Екстернат відкривається за дозволом Міністерства освіти України в акредитованих вищих навчальних закладах, які здійснюють підготовку фахівців за денною формою навчання з відповідного напрямку підготовки "Право" чи спеціальності "Правознавство".

До екстернату зараховуються громадяни України, які мають повну або неповну (для вищих навчальних закладів першого та другого рівнів акредитації) загальну середню освіту, середню професійну освіту, а також

особи з незакінченою або закінченою вищою освітою без обмеження віку. Зарахування до екстернату проводиться приймальною комісією у терміни та за порядком відбору екстернів, що визначені Правилами прийому до вищого навчального закладу.

Навчання екстерна здійснюється за індивідуальним навчальним планом, складеним на основі навчального плану з дотриманням наступності та структурно-логічної послідовності вивчення навчальних дисциплін, що визначають зміст освіти відповідного напрямку підготовки "Право" чи спеціальності "Правознавство".

Індивідуальний навчальний план екстерна складається на кожний навчальний рік протягом першого місяця навчального року і погоджується з відповідними кафедрами (предметними або цикловими комісіями), затверджується деканом факультету (завідувачем відділення).

Екстерн має право користуватися бібліотечними фондами, навчальними програмами та методичними матеріалами вищого навчального закладу, навчально-лабораторним обладнанням, технічними засобами, отримувати консультації на умовах, визначених вищим навчальним закладом.

Атестація екстернів включає заліки, екзамени та інші форми семестрового контролю з навчальних дисциплін в обсязі навчальних програм, затверджених для даного напрямку підготовки відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня, а також і державну атестацію. Заліки і екзамени екстерни складають, як правило, в період екзаменаційної сесії, комісії у складі трьох осіб, призначеній завідувачем відповідної кафедри (головою предметної або циклової комісії). За умови успішного виконання ним індивідуального навчального плану екстерн може бути переведений у число студентів на загальних підставах.

4. Ліцензування, акредитація та атестація вищих навчальних закладів як засіб підвищення якості вищої освіти

У Законі України «Про Вищу освіту» стаття 24. Ліцензування освітньої діяльності зазначено:

1. Освітня діяльність у сфері вищої освіти провадиться вищими навчальними закладами, науковими установами (для підготовки фахівців ступеня доктора філософії) на підставі ліцензій, які видаються центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України згідно з цим Законом.

2. Для отримання експертного висновку про можливість видачі ліцензії на провадження освітньої діяльності заявник подає Національному агентству із забезпечення якості вищої освіти письмову заяву та документи, що підтверджують відповідність заявника стандарту освітньої діяльності за відповідною спеціальністю. Наукові установи Національної академії наук України та національних галузевих академій наук можуть подавати заяви та документи для отримання експертного висновку на основі відповідного

рішення їх президій. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти у двомісячний строк з дня надходження заяви та документів проводить ліцензійну експертизу та видає заявникові експертний висновок.

3. Для отримання ліцензії на провадження освітньої діяльності заявник подає центральному органу виконавчої влади у сфері освіти і науки письмову заяву та експертний висновок Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. На підставі отриманих документів центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки протягом 10 робочих днів видає відповідному вищому навчальному закладу ліцензію на провадження освітньої діяльності або відмовляє у її видачі. Рішення про відмову у видачі ліцензії повинно бути обґрунтованим і містити посилання на конкретні положення стандарту освітньої діяльності, яким не відповідає заявник.

У разі не видачі заявнику у визначений законом строк ліцензії на провадження освітньої діяльності або неприйняття рішення про відмову в її видачі заявник має право провадити відповідну освітню діяльність без одержання ліцензії через 10 робочих днів після закінчення строку, встановленого для видачі ліцензії на провадження освітньої діяльності або прийняття рішення про відмову в її видачі, на підставі експертного висновку Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти.

4. Ліцензії видаються окремо за кожною спеціальністю строком на 10 років і можуть бути анульовані лише з підстав, передбачених цим Законом. Інформація про видачу та анулювання ліцензії вноситься до Єдиної державної електронної бази з питань освіти.

5. У ліцензії зазначаються:

1) повне найменування та місцезнаходження вищого навчального закладу, відокремлених підрозділів, що провадять освітню діяльність за відповідною спеціальністю та рівнем вищої освіти;

2) ліцензований обсяг - максимальна кількість осіб, яким вищий навчальний заклад може одночасно забезпечити здобуття вищої освіти за певною спеціальністю і рівнем вищої освіти відповідно до стандартів освітньої діяльності.

6. Форма ліцензії на провадження освітньої діяльності, порядок її оформлення, переоформлення, видачі, зберігання та обліку затверджуються Кабінетом Міністрів України.

7. Підставами для переоформлення ліцензії на провадження освітньої діяльності є:

1) зміна найменування чи місцезнаходження вищого навчального закладу;

2) реорганізація юридичних осіб, що мають ліцензії на провадження освітньої діяльності, шляхом злиття або приєднання однієї юридичної особи до іншої;

3) наявність на момент закінчення строку дії ліцензії акредитаційного сертифіката за відповідною спеціальністю та рівнем вищої освіти;

4) реорганізація або зміна найменування структурного підрозділу вищого навчального закладу, який провадить освітню діяльність за відповідною спеціальністю та рівнем вищої освіти і зазначений у ліцензії вищого навчального закладу.

8. Переоформлення ліцензії на провадження освітньої діяльності здійснюється без проведення процедури ліцензування. У разі реорганізації юридичних осіб, що мають ліцензії на провадження освітньої діяльності, шляхом злиття або приєднання переоформлення ліцензії здійснюється на основі ліцензій цих юридичних осіб.

9. У разі втрати чи пошкодження ліцензії вищий навчальний заклад має право звернутися із заявою про видачу дубліката ліцензії. Центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки зобов'язаний протягом двох тижнів з дати надходження такої заяви видати вищому навчальному закладу дублікат ліцензії замість втраченої чи пошкодженої.

10. Ліцензія на провадження освітньої діяльності вищого навчального закладу може бути анульована лише у разі:

1) подання вищим навчальним закладом заяви про припинення освітньої діяльності;

2) виявлення недостовірних відомостей у документах, поданих для ліцензування;

3) невиконання вищим навчальним закладом протягом одного року розпорядження центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері освіти шляхом здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю навчальних закладів, про усунення порушення стандарту освітньої діяльності.

Рішення про анулювання ліцензії на провадження освітньої діяльності приймає центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки. Під час розгляду питання про анулювання ліцензії на провадження освітньої діяльності заслуховується інформація представника відповідного вищого навчального закладу.

Рішення про анулювання ліцензії на провадження освітньої діяльності не може бути прийнято стосовно вищого навчального закладу, який має чинний сертифікат про акредитацію освітньої програми за відповідною спеціальністю.

11. У разі анулювання ліцензії вищий навчальний заклад втрачає право провадити освітню діяльність за відповідною спеціальністю.

12. Вищі духовні навчальні заклади, які бажають вносити інформацію про видані ними власні дипломи про вищу освіту до Єдиної державної електронної бази з питань освіти, повинні пройти процедуру ліцензування освітньої діяльності. Вищі духовні навчальні заклади, які бажають видавати дипломи державного зразка, повинні пройти процедуру акредитації освітньої програми.

Стаття 25. Акредитація освітньої програми

1. Вищий навчальний заклад, який бажає акредитувати освітню програму, подає Національному агентству із забезпечення якості вищої освіти письмову заяву та документи, що підтверджують відповідність його освітньої діяльності стандарту вищої освіти за відповідною спеціальністю.

2. Протягом двох місяців з дня подання заяви Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти за результатами акредитаційної експертизи приймає рішення про акредитацію чи відмову в акредитації відповідної освітньої програми. Рішення щодо акредитації освітньої програми приймається на підставі експертного висновку відповідної галузевої експертної ради, який представляє голова цієї експертної ради.

3. Протягом трьох робочих днів з дня прийняття рішення про акредитацію освітньої програми Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти видає вищому навчальному закладу відповідний сертифікат.

4. У сертифікаті про акредитацію зазначаються:

1) найменування та адреса вищого навчального закладу;
2) спеціальність і рівень вищої освіти, за якими акредитована освітня програма;

3) дата видачі сертифіката.

5. Сертифікат про акредитацію вперше видається за кожною акредитованою освітньою програмою строком на п'ять років, а при другій та наступних акредитаціях - строком на 10 років. Інформація про видачу сертифіката вноситься до Єдиної державної електронної бази з питань освіти.

6. Форма сертифіката про акредитацію, порядок його оформлення, переоформлення, видачі, зберігання та обліку затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Підставами для переоформлення сертифіката про акредитацію є:

1) зміна найменування чи місцезнаходження вищого навчального закладу;

2) реорганізація юридичних осіб, що мають сертифікати про акредитацію, шляхом злиття або приєднання однієї юридичної особи до іншої;

3) ліквідація або реорганізація, а також зміна найменування (місцезнаходження) структурного підрозділу вищого навчального закладу, що провадить освітню діяльність за відповідною спеціальністю (галуззю) та рівнем вищої освіти.

7. Сертифікат підтверджує відповідність освітньої програми вищого навчального закладу за відповідною спеціальністю та рівнем вищої освіти стандарту вищої освіти і дає право на видачу диплома державного зразка за цією спеціальністю.

Тема 1.2. Психологічні основи навчання та педагогічна майстерність викладача

План

1. Навчання як специфічний вид пізнавальної діяльності. структура процесу навчання у вищій школі та його суб'єкти.
2. Індивідуальні показники здатності студента до навчання.
3. Психологічні особливості студентської аудиторії різних років навчання та їх врахування в роботі викладач.
4. Психологія та етика педагогічної діяльності.

1. Навчання як специфічний вид пізнавальної діяльності. структура процесу навчання у вищій школі та його суб'єкти

Навчання – це процес, основна мета якого полягає у розвитку здібностей людини, дитини. Навчання, реалізуючись через різні види предметної теоретичної і практичної діяльності, орієнтовано, в кінцевому рахунку, на інтелектуальний і когнітивний розвиток дитини, іншими словами, має справу з пізнавальними процесами дитини. В основі будь-якого виду або типу навчання закладено систему «викладання - вчення».

Викладання – це діяльність вчителя з передачі інформації; організації навчально-пізнавальної діяльності учнів; надання допомоги при утрудненні в процесі навчання; стимулювання інтересу, самостійності і творчості учнів; оцінювання навчальних досягнень учнів. Метою викладання є організація ефективного навчання кожного учня в процесі передачі інформації, контролю і оцінки її засвоєння, а також взаємодія з учнями та організацію і спільну, і самостійної діяльності.

Навчання – це діяльність учня, яка передбачає освоєння, закріплення і застосування знань і навичок; самостимулювання до пошуку, вирішення навчальних завдань, самооцінки навчальних досягнень; усвідомлення особистісного сенсу та соціальної значущості культурних цінностей і людського досвіду, процесів і явищ навколишньої дійсності. Метою навчання є пізнання, збір і переробка інформації про навколишній світ. Результати навчання виражаються в знаннях, уміннях, навичках, системі відносин та загальному розвитку учня.

Таким чином, навчання можна охарактеризувати як процес активної, цілеспрямованої взаємодії між навчанням і учнем, в результаті якого у учня формуються певні знання, вміння, навички, досвід діяльності та поведінки, а так само особистісні якості. У цьому і позначається двобічність процесу навчання: викладання - діяльність вчителя, і його вчення – діяльність учнів, постають в єдності при передачі останнім соціального досвіду у формі змісту освіти.

Ефективність навчання визначається внутрішніми і зовнішніми критеріями. Серед внутрішніх критеріїв використовують успішність навчання і академічну успішність, а також якість знань і ступінь

напрацювань умінь і навичок, рівень розвитку учня, рівень опромінення і здатності до навчання. Академічна успішність учня визначається як ступінь збігу реальних і запланованих результатів навчальної діяльності. Академічна успішність знаходить відображення в бальній оцінці. Успішність навчання - це також ефективність керівництва навчальним процесом, що забезпечує високі результати при мінімальних витратах.

Навчальний процес у вищій школі – це система організації навчально-виховної діяльності, в основу якої покладено органічну єдність і взаємозв'язок викладання (діяльність викладача) і учіння (діяльність студента), спрямованих на досягнення цілей навчання, розвитку особистості студента, його підготовки до професійної діяльності. За висловом відомого кандидата, академіка Ю. Бабанського: "Процес навчання – це цілеспрямована взаємодія вчителя та учнів, у ході якої розв'язуються завдання освіти, виховання і загального розвитку особистості". У процесі навчання відбувається передача накопиченого попередніми поколіннями соціального досвіду і його трансформація. Навчання таким чином постає окремим, специфічним видом суспільної діяльності, перетворюється у засіб передачі соціального досвіду. Єдність викладання і учіння є об'єктивною характеристикою навчального процесу у вищій школі, адже у процесі навчання у вищій школі беруть участь два діючі суб'єкти: викладач, діяльність якого спрямована на управління навчально-пізнавальною діяльністю студента на основі врахування об'єктивних і суб'єктивних закономірностей, принципів, методів, організаційних форм і засобів навчання, та студенти, які в процесі учіння засвоюють знання, уміння та навички, регламентовані навчальними планами та програмами.

Процес навчання у вищій школі визначається зовнішніми (об'єктивними) і внутрішніми (суб'єктивними) чинниками. До внутрішніх чинників слід віднести особистісні риси студента: особливості його темпераменту, характеру, мислення, пам'яті, пізнавальних можливостей, здібностей, мотивацію учіння, попередній досвід, рівень знань, стиль навчально-пізнавальної діяльності. До зовнішніх чинників відносять зміст і методи навчання, рівень професійної підготовки викладача, умови навчання у вищому навчальному закладі, соціальне оточення студента.

Головним і визначальним джерелом професійної діяльності викладача вищої школи постають потреби суспільства, його вимоги до особистості, яка отримує освіту. Ці вимоги насамперед окреслюються в змісті освіти, який можна визначити як педагогічну модель соціального замовлення (М. Скаткін). Правильним буде твердження, що процесуальна сторона навчання (методи, організаційні форми, дидактичні засоби) визначається змістом освіти, у якому сконцентровані соціальні цілі, що проектують професійні та особистісні якості "продукту навчання" – випускника ВНЗ.

Окрім того слід ураховувати, що не тільки зміст освіти визначає перебіг навчального процесу, але і, навпаки, має місце залежність обсягу,

структури, змісту освіти від закономірностей і принципів навчання, від реальних умов, у яких воно відбувається.

Процес навчання у вищій школі має свої особливі риси (І. Кобилянський, Л. Рувінський):

1. Кожна наукова дисципліна вивчається студентами у її динаміці. Викладачеві слід надавати інформацію про виникнення, становлення і розвиток певної науки, перспективи вирішення її актуальних проблем.

2. Обов'язковою умовою навчального процесу у сучасній вищій школі є його поєднання з науковими дослідженнями. Викладач має поєднувати викладання з активною дослідною роботою в галузі науки, яку він викладає, та власним прикладом стимулювати студентів до дослідницької роботи.

3. Має місце великий об'єм самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів, спрямованої на опрацювання різних наукових джерел при підготовці до лекцій, семінарсько-практичних занять, написанні рефератів, курсових і дипломних робіт тощо.

4. Однією з найбільших важливих особливостей навчального процесу у сучасному ВНЗ є його спрямованість на ефективну професійну підготовку майбутніх фахівців. Ідея професійної спрямованості викладання всіх навчальних дисциплін повинна бути провідною*. У зв'язку з цим викладачі повинні знати специфіку професійної діяльності майбутніх фахівців, їх провідні професійні функції і концентрувати на них увагу у процесі навчання.

2. Індивідуальні показники здатності студента до навчання

Діяльність є однією з основних категорій психологічної науки. Діяльність – динамічна система активної взаємодії суб'єкта зі світом, під час якої суб'єкт цілеспрямовано впливає на об'єкт, за допомогою чого задовольняє свої потреби, свідомо й цілеспрямовано змінює світ і себе. По своїй суті діяльність – вища, притаманна тільки людині, форма активності, психологічна динамічна структура якої є такою: ціль – мотив – спосіб – результат.

Діяльність складається з низки дій. Розрізняють діяльність практичну і діяльність теоретичну.

Поняття «діяльність студента» є інтегрованим, бо його зміст поєднує в собі різні види діяльності студента: учбову, пізнавальну, професійно-трудова, фізкультурно-оздоровчу, художню, науково-дослідну, громадсько-політичну, спілкування, побутову та ін. Провідну роль у розв'язанні завдань професійної підготовки студентів, становлення особистості майбутніх фахівців відіграє процес навчання у вищій школі. Процес навчання – це спеціальна форма передачі та засвоєння суспільно-історичного досвіду, яка становить складну єдність діяльностей вченого-викладача і студента, спрямованих на досягнення загальної мети – опанування студентами науковими знаннями, уміннями і навичками та різнобічним розвитком майбутніх фахівців як особистостей. Навчальна діяльність викладача

зазвичай називається викладанням, а учбова діяльність студента – учінням (вишколом, навчанням).

Вчитися – це значить діяти різними способами для здобування знань, вироблення вмінь і навичок, оперувати ними при розв’язанні пізнавальних і практичних завдань. На перший погляд видається дивним, що частина студентів-першокурсників не вміє вчитися, хоча протягом десяти попередніх років свого шкільного життя саме цим і займалися. Проте навчання студента має суттєві відмінності від учіння школяра.

Особливості учбової діяльності студента:

- засвоєння наукової інформації і набуття практичного досвіду має професійну спрямованість, тобто розглядається як підготовка до майбутньої професійної діяльності, виконання важливих соціальних функцій, оволодіння необхідними для цього знаннями, уміннями та навичками, розвиток особистості фахівця;

- предметом діяльності студента є вивчення науки в її розвитку, оволодіння процесом формування наукових знань і методами самої науки, ознайомлення з її проблемами, завданнями і підходами до їх розв’язання, а також засвоєння способів професійної діяльності і змісту соціальних ролей дорослої людини, яка працює;

- особливі засоби діяльності (наукова література, підручники і методичні посібники, Internet і мультимедійні засоби, лабораторне обладнання і технічні засоби навчання, реальні й теоретичні моделі майбутньої професійної діяльності, спілкування з ровесниками, викладачами та представниками професії);

- діяльність студента відбувається в заздалегідь запланованих умовах (обмежений термін навчання і чіткий графік навчального процесу, зміст навчальної діяльності визначається навчальними планами і програмами, своєрідність режиму роботи ВНЗ та ін.);

- у навчанні студента суттєво збільшується питома вага самостійної роботи (самостійний пошук навчальної інформації, анотація і конспектування наукової літератури, виконання практичних завдань, здійснення професійних функцій під час проходження практики, проведення наукових досліджень тощо);

- поєднання навчального і наукового процесів, самостійна учбово-пізнавальна діяльність студентів протікає разом із дослідницькою їх роботою (курсові, дипломні, магістерські роботи) під керівництвом викладачів;

- навчання у вищій школі – процес складний і важкий, який вимагає від студента високої свідомості й активності, надзвичайно високого інтелектуального напруження, зосередженості уваги, мобілізації вольових зусиль і підвищеної працездатності, самоорганізації, раціонального розподілу часу на навчання і відпочинок;

- складність завдань і змісту навчально-професійної діяльності може призводити до психічного перевантаження, психофізіологічного напруження, виникнення стресових ситуацій (особливо під час екзаменаційної сесії).

Дослідження показали, що найбільші труднощі в навчанні студентів викликає невміння раціонально розподіляти свій час (65,8% опитаних, із яких 73,9% – дівчата); відсутність або недостатність навичок самоосвіти; невміння самостійно працювати з науковою літературою (у 24,8% – повільний темп сприйняття інформації; у 19,8% – ускладнення при орієнтуванні в друкованому матеріалі), нездатність управляти своєю діяльністю.

Учіння як пізнавальна діяльність має психологічну структуру, а її успіхи залежать від активності того, хто вчиться. Студент – суб'єкт навчання тоді, коли працює на вищому рівні активності, здатний ініціювати й здійснювати пізнавальну діяльність і брати на себе відповідальність за свої дії.

Проте в навчанні студентів є серйозні недоліки. По-перше, традиційно вища школа орієнтує студентів не на самостійне здобуття, а на сприймання знань через викладача, що й зумовлює переважно безініціативний, пасивний стан їх особистості. По-друге, потрібно створювати майбутнім фахівцям умови для самостійного пошуку знань і набування соціального досвіду.

Знати загальну теорію науки й застосовувати її при аналізі конкретних виробничих проблем. Потрібно розуміти специфічну термінологію, яка притаманна професії, а ще (і це в багатьох професіях) знати мову символіки, умовних позначень тощо. Треба володіти понятійним апаратом тієї галузі науки, з якої студенти готуються стати фахівцем, вміти оперувати абстрактними поняттями, підкоряти свою діяльність законам науки. Знати факти, їх класифікацію та вміти їх пояснювати відповідно до законів науки.

Уміти бачити, пояснювати і вирішувати виробничі проблеми на основі здобутих знань. Щоб засвоїти і оволодіти всіма цими вимогами, студент повинен цілеспрямовано, свідомо вчитися, опанувати всіма формами самоосвіти, щоб продовжувати працювати над собою і після закінчення ВНЗ, бо освіченим фахівцем тепер вважається той, хто вміє самостійно здобувати знання протягом усього життя. Відповідно до цих вимог і треба студентам організовувати своє навчання, намагатися самим здобувати знання, підвищувати якість своєї освіти.

Навчання для студентів повинно набути особистісного життєвого сенсу, який поєднує розум, почуття і волю та виявляється в спрямуванні творчої пізнавальної активності на життєве самовизначення і професійне самоствердження, оволодіння професією і розвиток своїх потенційних можливостей. Неупереджене, пристрасне ставлення до мети, завдань і процесу навчання загалом визначає успіхи студента в учбовій діяльності.

Успіх у навчанні залежить від багатьох факторів, серед яких провідне місце займають мотиви (причини, що спонукають до навчання), установка (психологічне налаштування, готовність до діяльності), пізнавальні потреби й інтереси, а також цілеспрямованість та інші вольові якості студента.

На успішність студента впливає також і рівень його інтелектуального розвитку, багаж знань і вмінь, з яким він приходить зі школи. Проте в дослідженні А. Реана був виявлений цікавий факт. Результати тестування за

шкалою загального інтелекту групи студентів-майбутніх педагогів були зіставленні з рівнем їх успішності. Виявилось, що відсутній значущий зв'язок рівня інтелекту студентів із показниками успішності як із фахових предметів, так і з дисциплін загально-гуманітарного циклу. Цей дивний, на перший погляд, факт отримав висвітлення також у дослідженні В. Якуніна та М. Мешкова, які встановили іншу суттєву закономірність. Виявилось, що «сильні» і «слабкі» студенти все ж таки відрізняються один від одного, однак не за рівнем інтелекту, а за мотивацією навчальної діяльності. Для «сильних» студентів характерною є внутрішня мотивація: вони мають потребу в опануванні професією на високому рівні, зорієнтовані на отримання міцних професійних знань і практичних умінь. Стосовно ж «слабких» студентів, то їх мотиви загалом зовнішні, ситуативні: уникнути осуду і покарання за низьку успішність, не залишитися без стипендії тощо.

Результати дослідження засвідчують, що висока позитивна мотивація може відігравати роль компенсаторного фактора за умови недостатньо високого рівня розвитку спеціальних здібностей або прогалин у необхідних знаннях, вміннях і навичках студента.

У зворотному ж напрямку такої компенсаторної залежності не спостерігається. Це означає, що ніякий високий рівень інтелектуальних здібностей студента не може компенсувати низьку його учбову мотивацію та безпосередньо сприяти успішній навчально-професійній його діяльності. Саме тому важливою проблемою є завдання формування професійних мотивів навчання, потреби в набуванні професійних знань, умінь і навичок.

Тоді навчання надає насолоду, викликає позитивні переживання, бажання працювати.

Починати кураторові треба з вивчення мотивів вступу студентів саме до цього університету, на цей факультет. Сприятливими чинниками вибору професії є яскраво виражені професійні інтереси індивіда, його прагнення бути корисним, обов'язок соціального служіння та ін. В окремих же студентів мотивом вибору професії часто є її соціальна престижність, вплив знайомих і рідних або високий рейтинг навчального закладу тощо. Як наслідок, у цих студентів образ майбутньої професії розмитий; несформовані плани майбутнього життєвого шляху; навчальна діяльність мотивується бажанням уникнути невдач, а не мотивами успіхів. У зв'язку з цим був проведений експеримент з «екзаменом-автоматом». Студентам було запропоновано замість «відмінно» отримати оцінку «добре», замість «добре» – «задовільно», «задовільно» – «задовільно». Як результат, 77% з них погодились на такі оцінки, тобто мотивували своє бажання захисними механізмами. Навчання для них – засіб позбавитися неприємності.

При цьому важко очікувати на творчий підхід і насолоду успіхом. Людина навчається упродовж приблизно 20 років. Якщо не любити навчання, то третина життя втрачає свій сенс.

Професійна діяльність повинна набувати життєвого сенсу. Це відбувається тоді, коли людина відображає, втілює в собі цінності

професійної діяльності. Коли між людиною та її справою немає розриву, лише тоді праця цілком поглинає її, вона одержує задоволення від самої діяльності. Тому й важливо, щоб студенти осмислювали свій ціннісний життєвий простір і побачили його зв'язок з обраною професією.

Розуміння важливої ролі мотивації учбової діяльності призвело до формулювання принципу мотиваційного забезпечення навчального процесу (О. Гребенюк). Багато психологів висловлюють думку про необхідність цілеспрямованого формування в студентів позитивної мотивації навчально-професійної діяльності, підкреслюючи складність управління цим процесом (А. Маркова).

У зв'язку з реформуванням освіти намітилися істотні зміни в методах навчання та змісті освіти. Яскравим підтвердженням цього є спрямованість на гуманізацію і гуманітаризацію освіти. У зв'язку з цим змінюється роль і зміст дисциплін соціально-гуманітарного циклу.

Говорячи про особливості сучасного підходу до освіти, слід відзначити, що зараз в Україні освіта менш підвладна ідеологічним впливам, з'явилася можливість використовувати плюралізм поглядів у розвитку багатьох наук. У вищих і середніх навчальних закладах стали вивчатися альтернативні спекурси, що базуються на досягненнях світової і вітчизняної науки.

3. Психологічні особливості студентської аудиторії різних років навчання та їх врахування в роботі викладач

Немає, мабуть, більш суперечливої проблеми в педагогіці і психології вищої школи, ніж проблема виховання студентів. “Чи потрібно виховувати дорослих людей?”, “Чи варто і наскільки коректно це робити?” – розмови такого роду часто можна почути у вузівських кулуарах і на офіційних зборах. Відповідь на ці запитання залежить від того, як розуміти виховання. Якщо його розуміти як вплив на особистість з метою формування потрібних вихователю, вузу, суспільству якостей, то відповідь може бути тільки негативна. Якщо як створення умов для саморозвитку особистості в ході вузівського навчання, то відповідь повинна бути однозначно позитивною. Навіщо потрібний викладач у вузі, тільки чи як носій і “передавач” інформації? Але саме в цій якості він значно уступає багатьом іншим джерелам інформації, таким, наприклад, як книги і комп'ютери. Вуз служить не тільки і може бути не тільки для передачі спеціальних знань, скільки для розвитку і відтворення особливого культурного прошарку, найважливішим елементом якого є і сам фахівець. Його як представника визначеної культури характеризує не тільки специфічний набір знань і умінь, але і визначений світогляд, життєві позиції і цінності, особливості професійної поведінки і т.д. Тому фахівець не тільки передає студентові знання і професійні уміння, а прилучає його до визначеної культури, і щоб ця культура розвивалася і відтворювалася, необхідні живі люди, живе людське спілкування. Цю істину понад сто років тому добре сформулював К. Ушинский: “Тільки особистість може діяти на розвиток і визначення особистості, тільки характером можна

утворити "характер"". Виховувати - це в значній мірі означає будувати систему взаємовідносин між людьми.

У сучасній педагогіці (і ще більш явно в психології) починає переважати підхід до виховання не як до цілеспрямованого формування особистості відповідно до обраного ідеалу (будь то християнські заповіді або моральний кодекс будівельника комунізму), а як до створення умов для саморозвитку особистості. Сам спосіб існування особистості є постійний вихід за межі самої себе, прагнення до росту і розвитку, напрямок якого вихователь не може вгадати заздалегідь, і він не має права приймати скільки-небудь відповідальні рішення за вихованця, якими б саме собою зрозумілими ці рішення не здавалися йому. Самий головний прийом виховання – це прийняття людини таким, який він є, без прямих оцінок і наставлень. Тільки в цьому випадку буде зберігатися у вихователя контакт із вихованцем, що є єдиною умовою плідної взаємодії обох учасників виховного процесу. Чи означає це, що вихователь повинен займати пасивну позицію у відношенні тих виборів і принципів рішень, що приймає його вихованець? Зрозуміло, немає. Головна задача вихователя - розкрити перед вихованцем широке поле виборів, що часто не відкривається самою дитиною, підлітком, юнаком через його обмежений життєвий досвід, нестачі знань і незасвоєності всього багатства культури. Розкриваючи таке поле виборів, вихователь не повинен, та й не може, сховати свого оцінюваного відношення до того або іншого вибору. Варто уникати тільки занадто однозначних і директивних способів вираження цих оцінок, завжди зберігаючи за вихованцем право на самостійне ухвалення рішення, в іншому випадку відповідальність за будь-які наслідки прийнятих рішень він із себе зніме і перекладе на вихователя. Ще одна принципова вимога до організації процесу виховання (як у якості складового будь-якого навчання, так і у формі простого спілкування, спільної діяльності або спеціальних "виховних заходів") складається в незмінно поважному відношенні до особистості вихованця як до повноцінного і рівноправного партнера в будь-якій спільній діяльності. Ідея рівності, партнерства і взаємної поваги один до одного лежить в основі так названої педагогіки співробітництва, принципи якої зовсім незаперечні у вузівському навчанні. Як затверджують багато вчених і педагогів, засновників великих наукових шкіл, найбільший навчальний і виховний ефект досягається в таких ситуаціях, коли вчитель і учень разом вирішують задачу, відповідь на яку не знає ні той, ні інший. У цьому випадку феномен партнерства і співробітництва виражене максимально. Інша найважливіша задача виховання - допомога вихованцю у виробленні індивідуального стилю життя, індивідуального стилю діяльності і спілкування. Для рішення такої задачі викладачеві необхідно володіти деякими навичками і методиками психодіагностики, а також озброїти студентів прийомами самопізнання.

Найважливіше значення має знання психологічних і психофізіологічних особливостей студентів, обумовлених їх соціальним статусом, віком і характером основної діяльності. Свою здатність знати і

розуміти студентів, адекватно оцінювати їхні особистісні якості і стани викладачі справедливо вважають одним з найважливіших професійних якостей і ставлять її на друге місце після знання предмета, що вони викладають. Але викладачі, як правило, прикладають дуже мало зусиль, щоб підвищити свою підготовку в цій області, хоча постійно прагнуть оновити і поповнити свої спеціальні (предметні) знання. Причина цього парадоксу криється, очевидно, у тім, що викладачі звичайно переоцінюють (завищують) свої знання і рівень підготовки в цій області, хоча їхня самооцінка в плані знання предмета близька до оцінок, що дається експертами. Для того щоб при побудові програми врахувати можливості і потреби студентів, потрібно добре їх знати. Але особливості пізнавальної сфери особистості прямо зв'язані з всіма іншими її підструктурами й особистістю в цілому. Успішна навчальна діяльність студента залежить не тільки від ступеня володіння прийомами інтелектуальної діяльності; вона обумовлена також особистісними параметрами навчальної діяльності - стійкою системою відносин студента до навколишнього світу і до самого себе. На які ж питання варто звертати увагу в зв'язку з необхідністю обліку вікових особливостей і індивідуальних відмінностей студентів у навчально-виховному процесі вузу? Сучасні студенти - це, насамперед, молоді люди у віці 18 - 25 років. У приведених вище класифікаціях періодів життя людини цей вік визначається як пізня юність або рання зрілість. Відсутність єдиного терміна вже говорить про складності, неоднозначності психологічних характеристик цього періоду життя. Дуже важливо мати на увазі, що людина безупинно еволюціонує як єдине ціле, так що ні одну сторону його життя не можна зрозуміти у відриві від інших сторін. Візьмемо, наприклад, такий, здавалося б що не має відносин до педагогічної ситуації параметр, як фізичний розвиток молодих людей. Студентський вік характеризується найвищим рівнем таких показників, як м'язова сила, швидкість реакцій, моторна спритність, швидкісна витривалість та ін. Як прийнято говорити, це вік фізичної досконалості людини. Більшість спортивних рекордів установлено саме в цьому віці. Однак, як свідчать дані Всесвітньої організації охорони здоров'я, саме студенти характеризуються гіршими показниками фізіологічних функцій у своїй віковій групі. Вони лідирують по числу хворих гіпертонією, тахікардією, діабетом, нервово-психічними порушеннями. Причини цього, як показують дослідження, криються в тім, що в процесі вузівського навчання студенти відчувають сильну психічну напругу, часто руйнівну для здоров'я. Викладач повинен враховувати, що ці навантаження особливо великі в періоди контролю й оцінювання. Але саме тут часто відбувається одна з найгрубіших педагогічних помилок: негативну оцінку результатів засвоєння навчальної програми викладач переносить на оцінку особистості студента в цілому, даючи студентові знати за допомогою міміки, жестів, а те й у словесній формі, що він нерозумний, ледачий, безвідповідальний і т.д. Змушуючи студента переживати негативні емоції, викладач впливає на фізичний стан і здоров'я студента. Навчання у вузі вимагає великих витрат

часу й енергії, що обумовлює деяку затримку соціального становлення студентів у порівнянні з іншими групами молоді. Цей факт часто породжує у викладачів помилкове уявлення про студентів як про соціально незрілі особистості, які потребують постійної опіки, поблажливому відношенні. Сам того не усвідомлюючи, викладач у цьому випадку як би ставить планку, обмежує рівень, до якого студент, з його уявлення, може розвинути свої особисті якості, такі як відповідальність, ініціативність, самостійність. Вихованець (у даному випадку студент) не усвідомлено сприймає таку програму і, що особливо прикро, внутрішньо приймає її. Людині властиво легко адаптуватися до занижених вимог: у цих умовах здібності студента не тільки не розвиваються, але і часто деградують. Відношення ж педагога до студента як до соціально зрілої особистості, навпроти, як би відсуває планку, розкриває нові обрії, тим самим не обмежуючи можливості розвитку особистості, а підсилюючи їх своєю вірою, внутрішньою підтримкою. Як правило, саме в студентському віці досягають максимуму у своєму розвитку не тільки фізичні, але і психологічні властивості і вищі психічні функції: сприйняття, увага, пам'ять, мислення, мова, емоції і почуття. Цей факт дозволив Б. Ананьєву зробити висновок про те, що даний період життя максимально сприятливий для навчання і професійної підготовки. У цей період відбувається активне формування індивідуального стилю діяльності. Переважне значення в пізнавальній діяльності починає здобувати абстрактне мислення, формується узагальнена картина світу, установлюються глибинні взаємозв'язки між різними областями досліджуваної реальності. Якщо викладач не розвиває саме ці здібності, у студента може закріпитися навичка на-пів механічного запам'ятовування досліджуваного матеріалу, що веде до росту показної ерудиції, але гальмує розвиток інтелекту. Результати спеціальних обстежень показують, що в більшості студентів рівень розвитку таких інтелектуальних операцій, як порівняння, класифікація, визначення, досить невисоке.

Викладачу найчастіше приходиться докладати великих зусиль, щоб перебороти школярське відношення до навчання: орієнтацію тільки на результат інтелектуальної діяльності і байдужість до самого процесу руху думки. Лише небагато більш половини студентів підвищують показники інтелектуального розвитку від першого курсу до п'ятого, і, як правило, таке підвищення спостерігається в слабких і середніх студентів, а кращі студенти часто ідуть з вузу з тим же рівнем інтелектуальних здібностей, з яким прийшли. Найважливіша здатність, яку повинен придбати студент у вузі, - це, власне, здатність учитися, що радикальним образом позначиться на його професійному становленні, тому що визначає його можливості в після вузівській безперервній освіті. Навчитися вчитися важливіше, ніж засвоїти конкретний набір знань, які у наш час швидко стають застарілими. Ще важливіше здатність самостійного здобування знань, заснована на творчому мисленні. Особливо бурхливо в період вузівського навчання йде розвиток спеціальних здібностей. Студент вперше стикається з багатьма видами

діяльності, що є компонентами його майбутньої професії, тому на старших курсах необхідно приділяти особливу увагу діалоговим формам спілкування зі студентами, зокрема, у процесі виконання ними курсових і дипломних проектів, проходження практик і т.д. Передача "особистісного знання" можлива, як правило, тільки в стані "учитель - учень". Емоційна сфера в студентському віці приходить до деякого урівноваженого стану, "заспокоюючись" після свого бурхливого розвитку в підлітковий період. Але визначені відголос минулих "бурь" іноді дають про себе знати, особливо в студентів із затримкою особистісного розвитку, тобто страждаючих інфантилізмом. Часто може спостерігатися гіпертрофована і трохи абстрактна незадоволеність життям, собою й іншими людьми. При неадекватному педагогічному впливі такі стани можуть стати причиною деструктивних тенденцій у поведінці. Але при звертанні енергії цього емоційного стану на рішення складної і значущої для студента задачі незадоволеність може стати стимулом до конструктивної і плідної роботи. Виражений і часто підкреслений раціоналізм у звертанні викладачів зі студентами негативно позначається на розвитку їхньої емоційної сфери в цілому. Тому викладачу необхідно свідомо стежити за тим, чи не переходить небезпечну рису майже неминучий дисбаланс раціонального й емоційного в стилі його спілкування зі студентами. У цьому випадку без деякої, часом навіть додаючи штучно, емоційної теплоти ефективність його роботи зі студентами може сильно знизитися навіть при її дуже високому змістовному рівні. Без прийняття таких мір у викладача самого можуть виникнути емоційні перевантаження, ще більш посилюючі труднощі перебування вірного емоційного тону в спілкуванні зі студентами. Найголовніша особливість юнацького віку (включаючи і пізню юність) складається в усвідомленні людиною своєї індивідуальності, неповторності, у становленні самосвідомості і формуванні образу "Я". Образ "Я", по І. Кону, - це соціальна установка, відношення особистості до себе, що включає три взаємозалежних компоненти: пізнавальний, емоційний і поведінковий. За останні десятиліття відбулося зрушення піка становлення самосвідомості з віку 17-19 на 23 -25 років. Становлення самосвідомості актуалізує прояв найважливіших і часто суперечливих потреб юнацького віку - у спілкуванні, самоті, у досягненнях та ін. Потреба в досягненні, якщо вона не знаходить свого задоволення в основній для студента навчальній діяльності, закономірно зміщується на інші сфери життя - у спорт, бізнес, суспільну діяльність, хобі або в сферу інтимних відносин. Але людина обов'язково повинна знайти для себе область успішного самоствердження, у іншому випадку йому загрожує хвороба, невротизація або кримінальне життя. Потреба в досягненнях часто входить у конфлікт із потребою в спілкуванні, і розв'язання цього конфлікту на користь тієї або іншої потреби приводить до подальших особистісних змін. Конфлікт може виникнути і між потребою в досягненнях і пізнавальній потребі, що задовольняється в ході творчої дослідницької діяльності, з огляду на часто значну залишковість у часі реальних прикладених зусиль і визнання успіхів у

науковій діяльності. І тут відповідальна роль викладача, що виступає в ролі першого експерта, що дає студентові "зворотній зв'язок" про результати його дослідницької роботи. Своїми оцінками він може необережно відняти в студента всяку надію і, відповідно, бажання стверджуватися на ниві науки і підштовхнути його до вибору інших сфер життя для самоствердження і задоволення потреби в досягненні. Із соціальної точки зору дуже важливо, що студентський етап розвитку життя людини зв'язаний з формуванням відносної економічної самостійності, відходом від рідного дому, формуванням родини. Сприятливе положення студента в навколишньому його середовищі сприяє нормальному розвитку його особистості. Не повинно бути істотної розбіжності між самооцінкою й оцінкою, одержуваної студентом від значимих для нього людей (референтної групи), до яких обов'язково повинний відноситися і викладач. У цьому випадку він може допомогти студентові в подоланні несприятливого співвідношення самооцінки, очікуваної оцінки й оцінки, що виходить від референтної групи. Це можна зробити, цілеспрямовано організувавши таку педагогічну ситуацію, щоб студент став перед значимими для нього "іншими" у вигідному світлі й одержав позитивну оцінку, що приведе до підвищення очікуваної оцінки, поліпшить його психологічний стан і зробить більш сприятливою позицію особистості в цілому.

4. Психологія та етика педагогічної діяльності

Педагогічне спілкування – це професійне спілкування вчителя з усіма учасниками навчально-виховного процесу, яке спрямоване на створення оптимальних умов для здійснення мети, завдань виховання і навчання.

Культура педагогічного спілкування включає загальну культуру людини, психолого-педагогічні знання, вміння та навички, відповідний емоційний настрій та спрямованість педагога на ефективну діяльність.

Стадії педагогічного спілкування: моделювання майбутнього спілкування; початок взаємодії; корекція і уточнення прийомів впливу, вербальне та невербальне спілкування; керування спілкуванням і корекція; аналіз здійсненої системи спілкування; моделювання майбутньої діяльності. Видатні педагоги А. Макаренко, В. Сухомлинський та інші про мудру владу педагога в спілкуванні. "Мистецтво і майстерність виховання полягають у тому, щоб уміти бачити себе в образі вихованця, в тій істоті, що мислить, відчуває, переживає, істоті, яку ми творимо з маленької дитини"

Функції педагогічного спілкування:

- 1) інформаційно-комунікативні;
- 2) регуляційно-комунікативні (регулювання поведінки);
- 3) афективно-комунікативні (визначення, вплив емоцій людини).

Вимоги до культури педагогічного спілкування:

- виправдовувати довіру держави, суспільства;
- дотримуватися педагогічної етики;
- поважати людей;

- бути готовим до діалогу з людиною у кожній ситуації;
- розвивати фізичну й духовну витривалість, загальну культуру спілкування.

Педагогічне спілкування, як і спілкування взагалі, – досить складний феномен, який потребує творчого підходу. Виходячи із логіки навчально-виховного процесу, професійне спілкування має певну структуру, яка включає такі етапи:

1. Моделювання, очікуваного спілкування з окремими вихованцями або дитячим колективом. Його здійснює педагог завчасно на основі знань особливостей фізичного і соціально-психічного розвитку особистості вихованця, розуміння особливостей прояву його характеру, обізнаності з рівнем розвитку колективу, передбачення можливих зустрічних дій окремого вихованця або всього колективу. Цей етап можна назвати прогностичним.

2. Організація початкового етапу спілкування потребує швидкого залучення вихованця, особливо дитячого колективу, до процесу безпосередньої взаємодії. Інколи цей етап називають “комунікативною атакою”. Головне, щоб організація здійснювалась через конкретну діяльність і спрямовувалась на діяльність, яка викликає в учнів інтерес.

3. Керівництво спілкуванням у педагогічному процесі передбачає підтримання ініціативи вихованців у спілкуванні, внесення необхідних корективів, врахування соціальних умов, віку вихованців, їхніх індивідуальних особливостей, заохочення до активного спілкування.

4. Аналіз результатів спілкування має бути спрямований на зіставлення проведеної роботи з раніше визначеними завданнями, виділення і аналіз допущених помилок, обдумування шляхів і засобів подолання виявлених помилок у майбутньому.

Залежно від змісту і спрямованості дій партнерів виділяють такі рівні спілкування:

1) конвенційний (від лат. *convencionalis* - відповідно до договору) – здійснюється відповідно до прийнятих правил, обмежений певними умовами, які заздалегідь визначені та прийняті (потребує високої культури спілкування, ретельного дотримання певних правил);

2) примітивний – для того, хто виявляє ініціативу спілкування, співрозмовник виявляється усього-на-всього предметом, потрібним чи таким, що стоїть на перешкоді діяльності ініціатора. Якщо потрібний – треба ним оволодіти, коли заважає – відштовхнути, знехтувати;

3) маніпулятивний – рівень спілкування, коли партнер – це лише суперник у певній грі, яку треба будь-що виграти;

4) стандартизований – спілкування ґрунтується на стандартах, а не на взаємному розумінні актуальності ролей один одного (своєрідний “контакт масок”);

5) ігровий – спілкування відбувається в ігровій формі, що потребує від партнерів прояву творчості, добору таких прийомів, які допомагали б підтримувати запропонований тон;

6) діловий – передбачає організацію співрозмовника чи колективу вихованців на виконання конкретної справи, що стосується обох партнерів;

7) духовний – вищий рівень людського спілкування. При такому спілкуванні партнер сприймається як носій духовного начала, і усвідомлення цього пробуджує у співрозмовника почуття особливої поваги, шанобливості.

У процесі спілкування люди використовують такі його види:

1) вербальне – основним засобом є слово;

2) мануальне (від лат. *manualis* – ручний) – засобом спілкування є рухи рук (жести);

3) матеріальне – одна людина спілкується з іншою за допомогою певних матеріальних речей (іграшки, одяг, продукти харчування та ін.); цей вид спілкування опосередковано об'єднує багатьох людей різної статі та професій у своєрідних, часто безпосередньо не бачених партнерів;

4) технічне – радіо, кіно, телебачення, телефон тощо; тут технічні пристрої допомагають людям спілкуватися один з одним, а також із колективами, зближуючи між собою багатьох людей;

5) біоенергетичне – пов'язане із сприйняттям біоенергетичних полів партнерів безпосередньо або на відстані. Цей вид спілкування ще мало вивчений і приховує в собі багато загадок.

Для успішності й ефективності педагогічного спілкування учитель-вихователь повинен зважати на певні умови, які забезпечують оптимальність у сфері взаємин із вихованцями. По-перше, він якнайповніше має володіти психолого-педагогічними якостями і вміннями. Це те підґрунтя, яке дає змогу вихователю оволодівати майстерністю педагогічного спілкування. По-друге, лише високий рівень тактовності учителя є важливою передумовою ефективності спілкування з учнями, колегами, батьками.

Педагогічний такт – це міра педагогічно доцільного впливу учителя на учнів з урахуванням їх психічного стану. З педагогічним тактом тісно пов'язані вміння педагога володіти соціальною перцепцією (лат. *регсерйо* – сприймання, пізнання), що передбачає чуттєве сприйняття зовнішніх предметів і людей (“читання по обличчю”).

Успішність спілкування, особливо на початковому етапі, певною мірою залежить від уміння вчителя “подати себе”, створити позитивний імідж через самопрезентацію.

Оскільки основним засобом педагогічного спілкування є слово, то культура мовлення вчителя створює морально-психологічний ореол, який робить спілкування бажаним для вихованців.

Видалять такі загальні умови, що сприяють ефективності педагогічного спілкування:

- володіння психолого-педагогічними якостями та вміннями;
- володіння педагогічним тактом;
- уміння “подати себе”;
- мовленнєва культура;

- гуманістична спрямованість;
- знання правил спілкування.

Для забезпечення у процесі педагогічного спілкування оптимального психологічного контакту особистість учителя-вихователя повинна мати в собі велику кількість “вільних валентностей”, тобто здатність “приворожувати” значну кількість дитячих сердець. Наявність такої здатності залежить передусім від гуманістичної спрямованості педагога, його любові до дітей.

У процесі спілкування потрібно дотримуватися внутрішньої психологічної схеми протікання цього процесу; посилаю думку; стежу за сприйняттям її партнером (цікавлюсь його оцінкою); сприймаю зворотню думку партнера; оцінюю її; посилаю у відповідь нову думку.

Тема 1.3. Науково-методичне забезпечення навчального процесу

План:

1. Загальна характеристика науково-методичного забезпечення навчального процесу у ВНЗ.
2. Вимоги до написання підручників для вищих навчальних закладів.
3. Комп'ютерна підтримка навчального процесу.
4. Особливості методичного забезпечення на заочному відділенні.

1. Загальна характеристика науково-методичного забезпечення навчального процесу у ВНЗ

Науково-методичне забезпечення навчального процесу складають:

- державні стандарти вищої освіти; навчальні плани;
- типові та робочі навчальні програми з усіх нормативних і вибіркових навчальних дисциплін;
 - програми навчальної, виробничої та інших форм практики; підручники і навчальні посібники;
 - інструктивно-методичні матеріали до семінарських, практичних і лабораторних занять;
 - семестрові завдання для самостійної роботи студентів з навчальних дисциплін;
 - контрольні завдання до семінарських, практичних і лабораторних занять;
 - контрольні роботи з навчальних дисциплін для перевірки рівня засвоєння студентами навчального матеріалу;
 - методичні матеріали для студентів з питань самостійного опрацювання фахової літератури.

Науково-педагогічні працівники кафедри для формування відповідного науково-методичного забезпечення здійснюють певні напрями науково-методичної роботи:

- обговорення та затвердження плану науково-методичної роботи;
- аналіз типових, робочих навчальних програм із затвердженням бюджету часу та змісту кожного їх розділу (лекцій, практичних, семінарських і лабораторних занять, а також самостійної роботи студентів);
- аналіз стану навчально-методичного забезпечення дисциплін кафедри;
 - обговорення питань необхідності підготовки і видання навчально-методичної літератури, визначення її авторів;
 - затвердження плану видання навчально-методичної літератури;
 - організація, проведення та обговорення відкритих лекцій, лабораторних і практичних занять, семінарів, взаємовідвідування занять;

- організація самостійної роботи студентів (планування, керівництво, контроль тощо);
- аналіз ефективності використання педагогічних методик (форм, засобів, прийомів, умов і процедур тощо) у навчальному процесі;
- контроль і діагностика якості навчання, оцінка знань;
- використання сучасних інформаційних технологій і комп'ютерів у процесі підготовки фахівців;
- методика оцінки результатів педагогічної діяльності;
- підвищення кваліфікації і рівня педагогічної майстерності професорсько-викладацького складу кафедри;
- вивчення і впровадження в практику досягнень педагогічної науки й передового педагогічного досвіду;
- поглиблення фахових науково-теоретичних і методичних знань;
- обмін педагогічним досвідом.

На кафедрі повинна бути така документація:

- типова навчальна програма (при відсутності такої тимчасова програма, підготовлена колективом кафедри);
- робочі програми з кожної дисципліни і для кожної спеціальності;
- календарно-тематичні плани лекцій, практичних, семінарських занять;
- план роботи кафедри та індивідуальні плани роботи викладачів;
- екзаменаційні білети;
- тези конспектів лекцій (або тексти лекцій);
- план підвищення професійної кваліфікації і педагогічної майстерності викладачів;
- семестрові завдання для самостійної роботи студентів;
- навчально-методична література для самостійної роботи студентів;
- розклад занять;
- розклад екзаменаційних сесій, перевідної та державної атестації;
- методичні розробки лабораторних, практичних і семінарських занять;
- тести для визначення вихідного, рубіжного та підсумкового контролю рівнів знань студентів;
- критерії екзаменаційної оцінки знань студентів, розроблені кафедрою;
- план підготовки та видання навчально-методичної літератури;
- плани та протоколи методичних засідань кафедри;
- освітньо-професійна програма за спеціальностями;
- журнал обліку контрольних відвідувань і взаємовідвідувань;
- журнал реєстрації результатів екзаменів, заліків (екзаменаційний журнал);
- журнали обліку роботи академічних груп на кафедрі (асистентський журнал);
- накази, розпорядження, вказівки, рішення ректорату, що стосуються навчально-методичної роботи;
- звіти про роботу кафедри.

На кафедрі розміщуються стенди з навчально-методичною документацією, а саме:

- календарно-тематичні плани лекцій, лабораторних практичних і семінарських занять;
- розклад занять;
- графік відпрацювань пропущених студентами занять та чергування викладачів у дні ліквідації заборгованості студентів;
- семестрові завдання для самостійної роботи студентів;
- перелік основної та додаткової літератури з дисциплін кафедри, рекомендованої студентам;
- перелік знань, умінь та практичних навичок, якими повинен оволодіти студент.

2. Вимоги до написання навчальних посібників та підручників для вищих навчальних закладів

Одним із видів науково-методичної роботи викладача є написання навчальних посібників та підручників.

Підручники та навчальні посібники містять виклад наукових даних, які належать до певної галузі навчальної дисципліни, передбачених відповідними програмами у вищих навчальних закладах.

Навчальна література повинна містити систематизований матеріал, точні та перевірені положення, викладені в доступній формі, забезпечувати творче і активне опанування студентами знаннями, вміннями та навичками.

Підручник – головна навчальна книга, написана на високому науково-методичному рівні, що відповідає теоретичній частині дисципліни типового навчального плану.

Конкретні вимоги, що висуваються до підручників, у значній мірі визначаються особливостями кожної дисципліни, що викладається, і категорією тих, хто навчається, на кого вони розраховані.

Підручник повинен відповідати таким вимогам:

а) викладати основи відповідної галузі науки без перевантажень навчального матеріалу зайвими подробицями;

б) відповідати навчальній програмі, затвердженій міністерством;

в) будуватися на засадах широких наукових узагальнень і висвітлювати досягнення сучасної вітчизняної та світової науки і техніки. У підручнику має бути систематизований виклад курсу на сучасному науковому рівні з висвітленням найновіших методів наукових досліджень;

г) відрізнятися стислістю та виразністю викладу, чіткістю визначень, а також точністю і цілковитою достовірністю відомостей, що наводяться. При всьому цьому підручник повинен бути доступним для студентів вузів за своїм викладом;

д) містити науково-теоретичні положення та чітко сформульовані висновки, закони, правила, типові розрахунки, приклади і завдання з розкриттям (обґрунтуванням) принципів і методів їх вирішення, ілюстрації,

схеми, креслення, а також питання історії науки і техніки, що сприяють засвоєнню викладеного матеріалу;

е) мати контрольні запитання та завдання для самостійної роботи;

к) містити показник вітчизняної та зарубіжної літератури для подальшої поглибленої і самостійної роботи відповідно до певної дисципліни.

Слід зазначити, що особливу наукову цінність мають ті підручники, де поряд з даними вітчизняної та зарубіжної науки наводяться результати власних спостережень і дослідження самого вченого та колективу.

Дуже важливо, щоб у підручнику не було шаблонного підходу до оцінки явищ і фактів, що належать до певної галузі науки. Будь-яке питання в підручнику необхідно викладати так, щоб воно збуджувало думку і змушувало читача замислитися над подальшим розвитком науки в галузі, яка вивчається.

У підручнику надто важливо чітко визначити напрямок і перспективу розвитку того чи іншого питання та сформулювати основні проблеми теорії і практики, вирішення яких особливо актуальне в наш час.

При визначенні структури підручника звичайно керуються принципом логічної послідовності викладу предмета (дисципліни) у цілковитій відповідності до затвердженої програми його (її) викладання. Характерною особливістю підручника і чіткий поділ глав і розділів на підрозділи (параграфи), кожний яких суворо відповідає обґрунтуванню певного положення програми.

Навчальними посібниками є збірники вправ і завдань, лабораторні практикуми, приклади розрахунків, альбоми карт, схем, атласи, хрестоматії, книги, написані для спецкурсів або окремих, найбільш важливих і важко засвоєваних розділів програми курсу.

До навчального посібника висуваються ті ж самі вимоги що й до підручника. Різниця полягає в тому, що в навчальному посібнику викладаються не всі питання програми дисципліни, яка вивчається, а лише деякі з них, але зате із значно більшою деталізацією і подробицями, ніж у підручнику. Навчальний посібник часто доповнює підручник новими даними, відомостями методичного та довідкового характеру (або більш докладно і всебічно розкриває зміст окремих розділів програми, які з тих чи інших причин не були викладені в такому обсязі в самому підручнику).

Методичні рекомендації для студентів спрямовані, головним чином, на організацію та керівництво їх самостійною позааудиторною роботою з підготовки до практичних, лабораторних та семінарських занять. Вони повинні забезпечити послідовну діяльність студента в умовах, наближених до реальних.

До методичних рекомендацій слід включати окремим розділом чи фрагментами використання ЕОМ і автоматизованих навчально-контролюючих програм, причому виклад матеріалу повинен бути чітким, змістовним, логічним і цілеспрямованим.

Методичні рекомендації повинні відповідати таким науково-методичним вимогам:

- забезпечувати на високому науковому і методичному рівнях розкриття змісту програми навчальної дисципліни з урахуванням останніх досягнень науки, техніки і технології;

- бути доступними для успішного засвоєння студентами, формувати знання, уміння та навички, необхідні для майбутньої діяльності фахівця, сприяти посиленню мотивації навчання, бути придатними для самоосвіти і самоконтролю; відповідати навчальній програмі; бути професійно спрямованими та зручними у користуванні.

3. Комп'ютерна підтримка навчального процесу

Комп'ютер є одним з таких засобів, що має унікальні можливості, тому його використання у ВНЗ поступово переходить на всезагальний рівень.

Комп'ютерне навчання є ефективним під час вивчення всіх предметів. Адже воно дає змогу значно унаочнити програмний матеріал, краще зрозуміти та засвоїти абстрактні поняття, сформувати практичні вміння та навички.

Задачі використання комп'ютера під час навчання:

- забезпечення зворотного зв'язку в процесі навчання;
- забезпечення індивідуалізації навчання;
- підвищення наочності навчального процесу;
- пошук інформації із найрізноманітніших джерел;
- моделювання процесів та явищ, що вивчають;
- організація колективної та групової роботи.

До переваг комп'ютерної підтримки як одного з видів використання інформаційних технологій у навчанні можна віднести:

- можливість конструювання комп'ютерного матеріалу для конкретного уроку;
- відносну простоту наявних програмних засобів;
- можливість поєднання різних програмних засобів;
- можливість адаптації до умов і потреб конкретного навчального закладу;
- спонукальний аспект активізації діяльності студентів.

Комп'ютерна підтримка повинна бути одним з компонентів навчального процесу і застосовуватися там, де це доцільно.

Розробляючи комп'ютерну підтримку конкретного предмета, необхідно визначити:

- які теми доцільно «підтримувати» комп'ютерними завданнями і для вирішення яких дидактичних задач;
- які програмні засоби доцільно використовувати для створення і виконання комп'ютерних завдань;
- які попередні вміння роботи на комп'ютері повинні бути сформовані в учнів;

- які уроки доцільно робити комп'ютерними;
- як організувати комп'ютерні заняття.

Форми застосування комп'ютерних технологій у навчальному процесі:

1. Презентації.

Викладач створює презентацію заняття чи його частини. Тема заняття представлена на слайдах, в яких стисло викладено ключові моменти питання, що дає можливість студентам протягом лекції сконцентрувати на них увагу. Лекцію вчителя супроводжує відеоряд, який може бути представлений анімацією, малюнками, відеоматеріалами, фотографіями, необхідними картами і схемами.

2. Дослідження.

Необмежені можливості комп'ютер відкриває для дослідницької роботи. Студенти самостійно ведуть пошук, відбирають матеріал за завданням викладача з використанням ресурсів Інтернет.

3. Проектна діяльність.

Сучасний студент повинен не тільки використовувати наявні інформаційні ресурси, але і навчитися створювати свої інформаційні ресурси. Студенти мають навчитися самостійно подавати, структурувати і презентувати свої знання. Проект комп'ютерного заняття, який студенти повинні підготувати самі, дозволяє закріпити і поглибити знання, підвищити рівень опанування вміннями і навичками, головною з яких буде здатність привернути і організувати докладну інформацію (дослідницький метод роботи), а також критично осмислити інформацію (аналітичний метод роботи), відпрацювати мовні навички.

4. Тестування.

Створюючи нову групу запитань, здійснюють ієрархічне угруповання їх за дисципліною, розділом, темою. Завдання можуть бути різних типів: запитання з декількома варіантами відповідей; запитання, відповіді на які повинен вводити тестований з клавіатури; запитання, для відповіді на які потрібно встановити відповідність між елементами двох або трьох списків; питання, де як відповідь потрібно вказати правильну послідовність елементів у пропонованому списку. Комп'ютер дозволяє якісно змінити контроль за діяльністю студентів, забезпечуючи при цьому гнучкість управління навчальним процесом. Комп'ютер дозволяє перевірити всі відповіді, а у багатьох випадках він не тільки фіксує помилку, але досить точно визначає її характер, що допомагає вчасно усунути причину.

5. Демонстрація матеріалів.

На теоретичному етапі курсу вивчення нового матеріалу, розповідь супроводжують показом схем, знімків об'єктів, карт, графіків, діаграм. Це дозволяє спрямувати увагу студентів на найважливіші моменти теоретичного матеріалу, допомагає їм краще запам'ятати матеріал, більш глибоко проникнути в суть досліджуваного питання.

6. Показ процесів.

Процеси, про які студенти повинні мати уявлення, різноманітні та численні. До впровадження комп'ютерних технологій їх пояснювали дітям майже «на пальцях». Комп'ютер дає унікальну можливість побачити процес своїми очима.

7. Перевірка знань.

На даному етапі розвитку широко впроваджують практика поточного або підсумкового контролю. Відбувається об'єктивне оцінювання знань студентів. Студенти мають можливість виправити свої помилки під час виконання нового тесту.

8. Використання Інтернету. За обсягом інформації Інтернет випереджає всі можливі джерела. З нього можна отримати (і досить швидко) таку інформацію, що з інших місць одержати дуже складно.

Інтернет часто виступає єдиним джерелом знань через відсутність певної інформації на паперових носіях. Використання Інтернету збільшує пізнавальну діяльність студентів, робить її незвичайною і цікавою. До того ж вони розуміють, що Інтернет – це не тільки розвага, а перш за все джерело знань, цілком для них доступне.

Використання у ВНЗ комп'ютерних навчальних програм, інформаційних технологій, Інтернету, є важливою, якщо не визначальною, передумовою підготовки студентів, які зможуть ефективно працювати у майбутньому інформаційному суспільстві.

4. Особливості методичного забезпечення на заочному відділенні

Прийом на заочну форму навчання здійснюється згідно з Правилами прийому до ВНЗ. Особи, які навчаються за заочною формою, мають статус студента і на них поширюються права та обов'язки, визначені чинним законодавством.

Відповідно до “Кодексу Законів про працю”, Закону України “Про відпустки” та Постанови Кабінету Міністрів України від 28 червня 1997 року №634 “Про порядок, тривалість та умови надання щорічних відпусток працівникам, які навчаються у вищих навчальних закладах з вечірньою та заочною формами навчання, де навчальний процес має свої особливості”, для осіб, які перебувають у трудових відносинах з підприємствами, установами, організаціями незалежно від їх форм власності, виду діяльності та галузевої належності, а також працюють за трудовим договором у фізичної особи і навчаються у вищих закладах освіти за заочною формою, передбачені пільги у вигляді додаткових оплачуваних відпусток і відпусток без збереження заробітної плати.

Зміст, обсяг, структура та якість знань, навичок і умінь студентів, які навчаються без відриву від виробництва, мають відповідати вимогам державного стандарту освіти, встановленим для відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня.

Тривалість програм підготовки визначається стандартами освіти і навчальними планами.

Навчальні плани для форм навчання без відриву від виробництва за переліком дисциплін, кількістю годин та кредитів, формами підсумкового контролю повинні відповідати навчальним планам денної форми навчання. Перелік дисциплін може відрізнятись за рахунок вибіркового дисциплін і спеціалізацій.

Навчальний процес за заочною формою навчання організується відповідно до розроблених у ВНЗ положень.

Сесія для заочної форми навчання – це частина навчального року, протягом якої здійснюються всі форми навчального процесу, передбачені навчальним планом (лекції, лабораторні, практичні та семінарські заняття, консультації та контрольні заходи).

Лекції при формах навчання без відриву від виробництва, як правило, мають постановочний, концептуальний, узагальнюючий та оглядовий характер.

Семінарські заняття проводяться за основними темами курсу, які виносяться на самостійне вивчення студентами.

Практичні та лабораторні роботи повинні забезпечувати формування необхідного рівня умінь і навичок.

Кількість сесій і терміни їх проведення встановлюються щорічно графіком навчального процесу з урахуванням особливостей наряду підготовки (спеціальності).

Міжсесійний період для заочної форми навчання – це частина навчального року, протягом якого здійснюється робота студента над засвоєнням навчального матеріалу як самостійно, так і під керівництвом науково-педагогічного працівника. Основною формою роботи студента-заочника над засвоєнням навчального матеріалу є виконання ним контрольних робіт та індивідуальних завдань.

Контрольні роботи та індивідуальні завдання, передбачені навчальним планом, можуть виконуватися як у домашніх умовах (поза навчальним закладом), так і у ВНЗ.

З метою забезпечення систематичної самостійної роботи студентів-заочників в міжсесійний період можуть проводитися консультації, захист курсових робіт (проектів) та інших індивідуальних завдань. У міжсесійний період студентам-заочникам може надаватися можливість відвідувати навчальні заняття та виконувати інші види навчальної роботи разом зі студентами денної форми навчання на умовах домовленості з науково-педагогічним працівником.

Контрольні роботи, виконані поза вищим закладом освіти, перевіряються науково-педагогічним працівником у семиденний термін з часу їх отримання науково-педагогічним працівником і зараховуються за результатами співбесіди науково-педагогічного працівника зі студентом. Контрольні роботи, виконані у ВНЗ, перевіряються науково-педагогічним працівником у дводенний термін і зараховуються за результатами їх

виконання. Порядок обліку виконання контрольних робіт визначає відповідна кафедра.

Контрольні роботи зберігаються на кафедрах протягом одного року.

Організація навчання за заочною формою під час сесій і в міжсесійний період здійснюється відповідно до графіку навчального процесу та робочих навчальних планів на поточний рік, які доводяться до відома всіх студентів перед початком навчального року.

Декан факультету (директор інституту) за певних умов (хвороба, службові відрядження, складні сімейні обставини) для окремих студентів може встановлювати індивідуальний графік навчального процесу.

Виклик студентів на сесію здійснюється відповідно до графіку навчального процесу.

Студенти-заочники, які не виконали вимог навчального плану і не мають права на додаткову оплачувану відпустку, але з'явилися на лабораторно-екзаменаційну сесію, допускаються до консультацій науково-педагогічних працівників, виконання лабораторно-практичних робіт, складання заліків і в установленому порядку до складання екзаменів (заліків) без наступного надання оплачуваної додаткової відпустки за поточний навчальний рік.

Студенти заочної форми навчання, які працюють за обраним фахом (напрямом підготовки, спеціальністю) або мають відповідний досвід практичної роботи, можуть бути звільнені від проходження фахової практики. В інших випадках студенти проходять фахову практику за відповідною програмою для денної форми навчання.

Документація кафедри з організації та науково-методичного забезпечення навчального процесу на заочній формі навчання включає:

- навчально-методичні комплекси дисциплін кафедри;
- графік консультацій науково-педагогічних працівників;
- теми дипломних (кваліфікаційних) робіт;
- завдання на дипломні (кваліфікаційні) роботи студентів;
- дипломні (кваліфікаційні) роботи;
- екзаменаційні білети;
- критерії оцінювання екзаменаційних (залікових) робіт;
- програми практик;
- щоденники практики;
- звіти з практики;
- повідомлення про прибуття на практику;
- курсові роботи.

Навчально-методичний комплекс з дисципліни містить:

- робочу навчальну програму;
- підручник, навчальний посібник або конспект лекцій (у друкованому або електронному виді);
- матеріали до семінарських, практичних, лабораторних занять та самостійної роботи студентів;

- критерії оцінки успішності студентів;
- комплекти контрольних завдань з навчальних дисциплін; экзаменаційні білети або комплект контрольних завдань для семестрового контролю;
- методичні вказівки для студентів щодо виконання індивідуальних завдань, курсових, дипломних і кваліфікаційних робіт, рефератів тощо;
- інші документи (графіки самостійної роботи студентів, виконання курсових і контрольних робіт тощо).

Модуль 2. СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ

Тема 2.1. Лекція як форма навчання у вищому навчальному закладі

План

1. Роль лекції у вищій школі.
2. Сутність, дидактична мета і загальна будова лекційного заняття.
3. Функції лекції та їх особливості.
4. Психолого-педагогічні вимоги до проведення лекції у вищій школі.

1. Роль лекції у вищій школі.

Значне місце у підготовці фахівців з вищою освітою належить лекціям. Лекція - чіткий, системний виклад окремої наукової проблеми або теми. Мета лекції полягає в допомозі студентам оволодіти методами самостійної роботи з підручниками, посібниками, першоджерелами. Лекція - один з найважливіших чинників в організації навчальної діяльності студентів. Провідна роль лекції у викладанні навчальних дисциплін кафедри пов'язана з їх змістовим аспектом, організаційними засадами та методичними особливостями.

Основний зміст лекції становлять центральні методологічні, теоретичні і практичні проблеми. Розкривають у лекції не всі питання теми, а найважливіші, найсуттєвіші, що вимагають наукового обґрунтування. У нормативно-директивних документах, які визначають зміст і організацію навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах України, обґрунтовано головні вимоги до лекцій, реалізація яких дає змогу повною мірою використовувати значні навчальні й виховні можливості цієї форми навчання, підвищити вплив кожної лекції на свідомість і почуття студентів. Процес навчання у вищій школі реалізують у межах різноманітної цілісної системи організаційних форм і методів навчання. Кожна форма розв'язує своє спеціальне завдання, але сукупність форм і методів навчання створює єдиний дидактичний комплекс, функціонування якого підпорядковано об'єктивним психолого-педагогічним закономірностям навчального процесу.

Лекція — методологічна й організаційна основа для всіх навчальних занять, зокрема й самостійних (методологічна, тому що вводить студента в науку загалом, надає навчальному курсу концептуальності; організаційна — тому що решта форм навчальних занять так чи інакше "зав'язані" на лекцію, найчастіше логічно заплановані після неї, спираються на неї змістовно і тематично. Її основна дидактична мета — формування орієнтувальної теоретичної основи для подальшого засвоєння студентами навчального матеріалу.

Як основна ланка дидактичного циклу навчання, виконує наукові, виховні й світоглядні функції, вводить студента у творчу лабораторію лектора.

Лекція (лат. lectio — читання) - систематичне, наукове і послідовне викладення навчального матеріалу, будь-якого питання, теми, розділу,

предмету, методів науки. Лекції бувають навчальними (одна з основних форм навчального процесу й один з основних методів викладання у ВНЗ) і публічними (одна із основних форм пропаганди й поширювання політичних і наукових знань). Лекція — традиційна форма навчання у вищих навчальних закладах.

Лекції й диспути були основною формою навчання уже в середньовічних університетах і виглядали як читання церковних першоджерел з докладними коментарями до них.

Для сучасного етапу розвитку освіти в Україні характерні інтенсивні пошуки нового в теорії та практиці навчання. Триває процес апробації нових активних форм і методів, що активізують навчально-пізнавальну діяльність студентів.

Науково-педагогічним працівникам відомо, що за своєю дидактичною сутністю лекція постає і як організаційна форма навчання — специфічний спосіб взаємодії викладача і студента, у межах якого реалізують різноманітний зміст і різні методи викладання, і як метод — викладання навчального матеріалу в систематичній та послідовній формі.

На сучасному етапі проводять різні теоретичні та експериментальні пошуки збільшення впливу лекції на активізацію самостійного оволодіння знаннями.

Розвиток лекційної форми від класичної інформаційної до лекції проблемного характеру (лекція-діалог, лекція-прес-конференція тощо) відтворює реальні форми взаємодії викладача і студента, які обговорюють теоретичні питання.

З допомогою таких лекцій педагог закладає перехід від простої передачі інформації до активного засвоєння змісту навчання із залученням механізмів теоретичного мислення і всієї структури психічних функцій. У цьому процесі зростає роль діалогічної взаємодії і спілкування під час лекції, посилюється значення соціального контексту у формуванні професійно важливих якостей особистості майбутнього спеціаліста.

Науково-педагогічні працівники зобов'язані домогтися практичного втілення низки вимог, що характеризують сучасну ефективну лекцію як організовану форму, активний метод і психологічну технологію спільної освітньої діяльності зі студентами:

- високий науково-теоретичний і соціально-культурний рівень лекції;
- триланкова структура кожної лекції: вступ (завдання і план роботи), основна частина (дедуктивна або індуктивна побудова змістового викладу) і висновки (підсумки, узагальнення, рекомендації);
- жвава і цікава подача змісту лекції, що посилюється чіткістю вимови, граматичною та стилістичною правильністю живого мовлення лектора, а також умілим використанням допоміжних засобів — інтонації, міміки, жестів;

- повідомлення на лекції не лише теоретичних знань (теорії, закони, закономірності, поняття тощо), а й соціально-унормованої (плани, проекти, програми, технології, методики) та культурно-ціннісної інформації (ідеї, ідеали, переконання, оцінки, вірування, мотиви та ін.);
- економне використання лекційного часу завдяки вибору оптимального темпу викладення освітнього змісту, підготовки проблемних запитань студентам задля налагодження оперативного зворотного зв'язку, щоб бачити, як відбувається процес розуміння у студентській аудиторії; • широке застосування графічно-символічних засобів (моделі, схеми, таблиці, креслення, символи, графіки, формули) для підтвердження чи спростування будь-якої значущої теоретичної засади або повного методологічного положення;
- професійна робота з психоемоційним настроєм аудиторії на тлі повного душевного втілення лектора як фахівця-науковця, громадянина та особистості за принципом "тут і тепер".

2. Сутність, дидактична мета і загальна будова лекційного заняття.

Слово "лекція" латинського походження і в перекладі українською мовою означає "читання". Традиції викладання матеріалу через дослівне читання раніше написаного тексту (конспекту) припадає на університети Середньовіччя. І сьогодні, наприклад, в Англії вважають обов'язковим, щоб професор університету приходив на заняття з текстом лекції і користувався ним, викладаючи матеріал. В інших країнах ця традиція втратила своє значення і поняття лекція означає не тільки читання раніше підготовленого тексту, а радше специфічний метод чи форму (за різними класифікаціями) вивчення матеріалу.

Будь-яку лекцію готують і проводять відповідно до основних дидактичних принципів: науковості; системності і систематичності; наочності; формування пізнавальної активності слухачів; групового й індивідуального підходу; навчання на високому рівні складності; міцності оволодіння знаннями, навичками і вміннями.

Основна мета лекції—дати систематизовані основи наукових знань із навчальної дисципліни, розкрити стан і перспективи прогресу в конкретній галузі науки і техніки, сконцентрувати увагу на найбільш складних і вузлових питаннях.

Можливе проведення окремих лекцій з проблем, які стосуються конкретної навчальної дисципліни, але не охоплені робочою навчальною програмою. Такі лекції проводять провідні вчені або фахівці для студентів і працівників вищих навчальних закладів в окремо наданий час.

Дидактична роль лекції полягає в тому, щоб ознайомити студентів з наукою, з основними категоріями й закономірностями дисциплін, їхніми методологічними основами, а також сформувати орієнтовну базу для

подальшого засвоєння навчального матеріалу. Таким чином формується зміст і характер подальшої роботи студента з цієї галузі науки, розвивається його пізнавальний інтерес і вміння логічно мислити.

Добре підготовлена й прочитана лекція активізує пізнавальну діяльність слухачів, спонукає до роздумів над проблемами, що їх висуває та чи інша наука, до пошуку відповідей на запитання, які виникають, а також формує в них творче мислення.

Вимоги до академічної лекції; сучасний науковий рівень і насичена інформативність, переконлива аргументація, доступна і зрозуміла мова, емоційність, чітка структура і логіка, наявність яскравих прикладів, наукових доказів, обґрунтувань, фактів.

структура академічної лекції: вступна частина - план — основні питання лекції, зв'язок з попередньою лекцією, ознайомлення з темою; викладення основних положень з акцентованими висновками за кожним окремо; підбивання підсумків — загальний висновок.

Лекцію потрібно читати зрозумілою для студентів мовою, незнайомі слова і терміни роз'яснювати, не варто перенасичувати лекцію наукоподібними термінами й модними іноземними словами. Текст (лат. гехіит — зіткане) лекції має бути логічним, простим і зрозумілим.

3. Функції лекції та їх особливості.

Процес навчання — багатогранна й багатофакторна діяльність педагога і студентів, він спрямований на реалізацію низки функцій. Оскільки лекція посідає особливо важливе місце в навчально-виховній роботі, то вона містить можливості здійснення низки функцій.

Будь-який вид лекції є носієм функцій навчання:

- освітньої, яка полягає в тому, щоб оптимально сприяти здобуванню наукових знань, навичок і вмінь та на їхній основі формувати науковий світогляд;
- виховної, яка полягає в цілеспрямованому формуванні певної системи емоційно-ціннісного ставлення особистості до світу (державно-правових, патріотичних, естетичних, моральних, національно-етнічних та ін.);
- розвиваючої, яка полягає в розвитку психічних пізнавальних процесів і станів;
- організуючої, суть якої в тому, що лекції пов'язують в єдину систему, зміст і організацію навчального процесу з урахуванням особливостей та інтелектуального рівня розвитку слухачів, майстерності педагога, матеріального забезпечення процесу навчання;
- мотиваційної, що стимулює інтереси й позитивні мотиви слухачів до навчання;
- гедоністичної, яка полягає в тому, щоб під час лекції студент одержував задоволення.

Освітня функція лекції забезпечує можливості для оволодіння змістом навчального матеріалу на рівні історичного досвіду й ознайомлення з новими досягненнями науки, усвідомлення перспективи подальшого розвитку наукових пошуків у відповідних галузях, а також розкриття можливостей використання конкретних знань у професійній діяльності. Одночасно лекція допомагає студентам зорієнтуватися у значному масиві інформації: ознайомитися з літературою, тенденціями наукових пошуків учених, науковими школами, привести наукову інформацію в упорядковану систему. Розвивальна функція лекції зумовлена необхідністю забезпечити оптимальні умови для інтелектуального розвитку особистості через залучення її в активну розумову діяльність. Розвиток і навчання — взаємопов'язані процеси. Розумовий розвиток — передумова успішності навчання, але й навчання, зі свого боку, сприяє розвитку.

У процесі здобування інформації значна її кількість випадає з пам'яті. І це — закономірний процес. Важливо, що залишиться. Суттєво, аби був певний поступ в інтелектуальному розвитку. Тому на лекції треба вдаватися до таких прийомів, які б спонукали кожного студента до активного мислення у всіх його виявах.

Виховна функція лекції дає змогу формувати в майбутніх фахівців певні морально-духовні якості безпосередньо через зміст навчального матеріалу й налаштування студентів на конкретну пізнавальну діяльність. Зміст навчального матеріалу має сприяти формуванню в студентів наукового світогляду, соціальної зрілості, громадянської відповідальності, естетичних почуттів і естетичної культури, працелюбності. Фактично, на кожному занятті (передусім лекції) потрібно створити оптимальні умови для розв'язання мікрозавдань морального, розумового, трудового, естетичного і фізичного виховання.

Організуюча функція лекції особливо важлива з погляду мобілізації студентів на навчальну діяльність. Це той стержень, навколо якого групуються решта видів навчальної діяльності; це вістря, яке визначає координати щоденної навчальної праці. На лекції студент має отримувати психолого-педагогічне спрямування для організації всіх ланок своєї діяльності.

Мотиваційна функція лекції полягає в спонуканні студентів до навчальної самостійної діяльності щодо оволодіння професійними знаннями, навичками і вміннями, до постійного пошуку нових знань, до професійної та громадської активності, розвитку і формування позитивних інтересів та ін. Гедоністична функція лекції полягає в тому, що вона має викликати позитивні емоції, естетичну насолоду від процесу здобування знань і змісту лекційного матеріалу, спілкування з лектором і загалом викликати задоволення.

4. Психолого-педагогічні вимоги до проведення лекції у вищій школі.

На кожній лекції педагог має дбати про створення оптимальних умов для реалізації зазначених функцій. Наприклад, вивчаючи тему "Розвиток і формування особистості", безпосередньо в лекції з погляду освітньої функції необхідно ознайомити студентів з науковими поняттями "людина", "особистість", "індивідуальність", "розвиток", "спадковість", "види розвитку"; розкрити сутність різних поглядів на питання про місце і роль біологічних і соціальних чинників, що впливають на розвиток; продемонструвати новітні наукові тенденції у розв'язанні складних проблем фізичного, психічного і соціального розвитку, їхню значущість для розв'язання виховних завдань.

Необхідно виокремити низку загально дидактичних вимог до лекції у вищій школі.

По-перше, зміст лекції має відповідати робочій навчальній програмі, відображати найновіші досягнення науки, висвітлювати перспективи подальшого розвитку наукових пошуків.

По-друге, у лекції мають реалізовуватися вимоги загально дидактичних принципів навчання: науковості, систематичності і послідовності, свідомості, активності й самостійності, наочності, зв'язку змісту навчального матеріалу з професійною діяльністю, доступності, емоційності.

По-третє, потрібно забезпечити логічно доцільну структуру лекції відповідно до змісту навчального матеріалу.

По-четверте, лекція має сприяти активізації мисленнєвої діяльності студентів задля їх інтелектуального розвитку.

По-п'яте, у лекції доцільно виокремлювати певні компоненти змісту для самостійного опрацювання студентами з належним методичним забезпеченням.

Який би не був досвідчений науково-педагогічний працівник, він має завчасно підготувати новий текст лекції, постійно удосконалювати, поліпшувати її, доповнювати, додавати новий матеріал, проектувати перебіг, по/гумки тренуватися.

Підготовка і читання лекцій, якщо ставитися до цього серйозно і відповідально, — складна, тяжка і затратна в часі робота. К. Д. Ушинський писав, що мистецтво лекційної розповіді трапляється у викладача нечасто не тому, що це рідкісний дар природи, а тому, що й обдарованій людині треба багато попрацювати, щоб виробити в собі здатність якісної педагогічної розповіді.

Однією з важливих вимог лекції є її емоційність. Але не варто перенасичувати лекцію емоціями. Раціональний та емоційний компоненти мають бути збалансованими. Жодна емоційність, вишукані прийоми педагогічної техніки не замінять і не закриють змістової порожнечі, наукової неспроможності, непідготовленості науково-педагогічного працівника.

Необхідно враховувати особливості студентської аудиторії. Одну й ту саму лекцію треба подавати по-різному залежно від профілю ВНЗ, факультету, курсу, форми навчання. Особливо уважно треба ставитися до

читання лекцій першокурсникам, ураховувати їхню недостатню адаптованість. Певна специфіка властива й викладенню лекцій студентам заочної форми навчання.

Не потрібно викладати матеріал дослівно до писаного тексту. Живе, імпровізоване усне мовлення студенти сприймають і засвоюють набагато легше, ніж письмове, книжне. Лекція має бути літературно правильною, виразною, ясною, простою, образною, доступною. Стиль — лаконічний, конкретизований, предметний. Не треба "лити воду" і витратити дорогоцінний час на елементарні речі. Доцільно дотримуватися принципу: "Немає часу, щоб витратити час даремно".

Під час читання лекції не повинно бути другорядних елементів, дрібниць. Найважливіший компонент лекції — її зміст. Але досить важливими є манера викладу, інтонація, жести, міміка, тональність, гучність голосу. Говорити слід достатньо гучно, щоб чули, і достатньо тихо, щоб слухали; ясно, просто, виразно, дохідливо, не монотонно, але й не "хвилеподібно".

Не рекомендують заучувати зміст лекції напам'ять, а також читати суцільно, не відриваючись від тексту. Найкраще студенти сприймають імпровізаційний виклад матеріалу з періодичним умілим користуванням планом-конспектом лекції.

Підготовлений текст лекції є лише матеріалом до неї. Якщо науково-педагогічний працівник читає тексту кімнаті без слухачів, то й це ще не лекція. Лекцією є академічне дійство, у якому беруть участь педагог і студенти. Методика і техніка проведення лекції потребують розв'язання багатьох різноманітних питань.

Професор А. М. Алексюк виокремлює такі аспекти: структура лекції; лектор як викладач; лектор як вихователь; лектор як учений-дослідник; уміння лектора науково й водночас у доступній формі викласти зміст лекції; уміння лектора, використовуючи наочність, ТЗН, забезпечити міцні знання студентів, викликати в них інтерес до науки, активізувати їхню пізнавальну діяльність; уміння встановлювати контакт з аудиторією; стилістика мовлення, манера поведінки, організація студентів; стиль спілкування та ін. Розглянемо психолого-педагогічні аспекти, які окреслюють методику і техніку оптимальності лекційного дійства;

- науково-педагогічний працівник має володіти технікою організації студентів на оптимальну діяльність на лекції;
- неабияке значення має зовнішність науково-педагогічного працівника: одяг, взуття, зачіска, біжутерія тощо. Викладач постійно має тримати себе на рівні належної культури в одязі, зовнішності, використанні додаткових атрибутів, бути взірцем для студентів;
- перед початком лекції важливо сконцентрувати увагу студентів на сприйнятті навчального матеріалу. Цікаві запитання сприяють гальмуванню нервових збуджень у корі головного мозку від

попередніх подразників і допомагають думати в бажаному напрямі. Доцільно також вдаватися до актуалізації опорних знань, які є передумовою розуміння нового навчального матеріалу лекції;

- необхідно чітко сформулювати тему лекції, визначити мету, вказати (якщо це можливо) професійну спрямованість навчального матеріалу; ознайомити з основними питаннями, які буде розглянуто; надати студентам список наукової літератури з коментарями про методику використання джерел;
- ефективність лекції як методу навчання значно зростає, коли науково-педагогічний працівник використовує опорні сигнали: малюнки, таблиці, схеми, специфічні вправи, ключові слова;
- важливим чинником, який впливає на ефективність лекції, є мовна культура педагога. Щодо цього потрібно виокремити кілька аспектів.

Перший - стилістичні особливості мовлення. Традиційно виокремлюють низку функціональних стилів: художній, офіційно-діловий, газетно-публіцистичний, науковий, рольовий. Для академічної лекції характерними мають бути науковий і розмовний стилі. Водночас у мовленні лектора можуть бути елементи і публіцистичного, і художнього стилів.

Другий - правильність мовлення. Правильність мовлення визначають за його відповідністю мовним нормам. Тому будь-яке порушення цих норм зумовлює внутрішній опір аудиторії, знижує авторитет лектора. Чітке дотримання мовних норм — складова педагогічної культури викладача.

Третій - багатство мови. Мова педагога-лектора, який досконало нею володіє, вирізняється оригінальністю, різноманітністю, гнучкістю, лексичним багатством, умінням вільно користуватися всіма її ресурсами, мелодійністю, тональністю. Багатство мови — показник високої загальної культури мовця, його ерудиції, досвіду.

Четвертий - лаконічність. Важливо дбати про зрозумілість, стиль - стислий, виразний, уникати багатослів'я, за яким важко побачити, відчути головну думку. Необхідно прагнути зрозумілості мовлення.

Точність, виразність мовлення залежить передусім від того, наскільки глибоко і ґрунтовно педагог засвоїв предмет своєї лекції. Якщо цього немає, з'являється багатослів'я, мовна, логічна і смислова плутанина.

П'ятий - емоційність мовлення. Як уже йшлося, академічну лекцію не треба позбавляти експресивності. Експресія — тиснення, вираження, висловлення; ясно вимовляю, висловлюю) — виразність, підкреслене виявлення почуттів, переживань. Експресивна мова лектора викликає певні емоції у студентів і надає мовленню емоційності, виразності, спонукає до емоційного збудження слухачів.

Шостий - володіння технікою мовлення. По-перше, педагог має досконало знати побудову голосового апарата, фізіологічні особливості його функціонування, догляд за ним. По-друге, розрізняти типи дихання

(фізіологічне і фонаційне) та види дихання (ключичне, реберне, діафрагмальне). По-третє, володіти технікою дихання. По-четверте, уміти структурувати текст, робити наголоси (орфографічний, логічний), розрізняти мовленнєві паузи (психологічну, логічну, гастрольну, повітряну).

Сьомий - у процесі читання лекції необхідно дбати, щоб "польотність" голосу лектора, щоб він поширювався на всю аудиторію. Звуки мають "летіти" на рівні голів студентів. Якщо їх політ здійснюватиметься на рівні робочих столів, їх "гаситимуть" меблі; вище — губитимуться десь під стелею.

Восьмий - сила і тональність голосу, яка часто залежить від кількості студентів в аудиторії. Упродовж лекції сила і тональність мають змінюватися. З метою акцентувати увагу студентів на важливості окремих наукових положень силу голосу необхідно збільшувати, тональність змінювати, щоб скеровувати увагу слухачів у потрібному напрямі. Монотонність мовлення лектора стомлює студентів, притлумлює їхню увагу. Дев'ятий - місце педагога в аудиторії, коли він читає лекцію. Можна спостерігати випадки, коли лектор під час читання лекції поважною ходою рухається по аудиторії і ніби сам із собою розмірковує про певні явища чи проблеми.

Що в такому разі відбувається з увагою студентів? Вона має так званий маятниковий характер, тобто рухається за джерелом інформації. Це веде до розсіювання уваги, до втоми. Науково-педагогічний працівник має перебувати перед студентами у так званому колі зваги (кафедра, дошка). Це забезпечує оптимальні умови для "польотності" його голосу, для стійкості уваги студентів. Лише іноді, коли студенти перемальовують схему, таблицю тощо, можна пройтися між рядами столів, щоб проконтролювати їхню роботу.

Читаючи лекцію, науково-педагогічний працівник має охоплювати поглядом усю аудиторію, психологічно тримати її в стані розумової праці, час до часу концентруючи увагу на окремих слухачах. Аж ніяк не виправдана позиція, коли викладач, читаючи лекцію, захоплений лише своєю персоною, очі спрямовані у вікно або в якусь частину аудиторії.

У практиці лекційної роботи іноді виникає запитання; "Чи треба конспектувати зміст лекції?" Науково-педагогічні працівники та студенти по-різному ставляться до цього. З погляду ефективності навчального процесу у вищій школі всі студенти мають вести конспективні записи змісту лекцій.

З погляду "вільного вибору", студенти марнують час, який відведено на лекційні курси. Адже в короткотерміновій пам'яті залишається до ю % почутої інформації. Тому конспектувати зміст лекцій обов'язково. По-перше, у процесі конспектування студент слухає, записує, аналізує, у результаті чого працює слухова, зорова, моторна, оперативна пам'ять. По-друге, це забезпечує систематичність опрацювання навчального курсу. Усе це сприяє не лише міцності знань, а й впливає на формування професійної культури майбутнього фахівця.

Чи має науково-педагогічний працівник розкривати у змісті лекції всі питання теми цілковито? Не обов'язково* Опрацьовуючи зміст теми, варто розкрити сутність основних питань, особливо тих, які є складними для самостійного розуміння і зміст яких недостатньо розкритий у навчальних посібниках, а решту пропонувати для самостійного вивчення. Потрібно рекомендувати залишити певну кількість сторінок у зошиті для записів результатів самостійної праці; дати методичні поради, де віднайти необхідну інформацію, як її опрацювати, на що звернути особливу увагу.

Отже, лекція у вищій школі — відповідальне багатоаспектне педагогічне дійство. Воно є вершиною педагогічної майстерності педагога-науковця. Можливо, доцільніше просто роздати текст лекції студентам, щоб вони самостійно його опрацювали? Ні, тому що текст — лише лібрето. Автор написав оперу. Ми прочитали лібрето, ознайомилися із сюжетом, персонажами. Але йдемо в театр слухати оперу. У виконанні талановитих акторів вона захоплює, зворушує глядачів.

Академічна лекція має містити не лише інформаційний, змістовий потенціал, а й соціально-педагогічний, що вимагає від науково-педагогічного працівника високої педагогічної культури і професійної майстерності.

Основи методичної побудови різних видів лекцій. Уже йшлося про те, що в педагогічній практиці вищої школи використовують такі види лекцій, як вступна, інформаційна, оглядова, настановна і підсумкова, які можна читати, використовуючи різні методи, а саме: проблемний (проблемна лекція), діалогічний (бінарна лекція або лекція вдвох), наочності (лекція-візуалізація), пошуку помилок (лекція із запланованими помилками), запитань і відповідей (лекція-прес-конференція) та ін.

З допомогою таких лекцій педагог закладає перехід від простого передавання інформації до активного засвоєння змісту навчання із залученням механізмів теоретичного мислення і всієї структури психічних функцій.

Вступна лекція насамперед має ознайомити з предметом науки, розкрити специфіку вивчення суспільного життя саме з погляду цієї дисципліни. Слухачу не відразу вдається самостійно вловити незриму грань між різними науками в підході до однієї й тієї ж проблеми, наприклад, до проблеми національної освіти тощо. Саме завдяки лекції він може відразу зрозуміти, як і в якому аспекті цю проблему вивчає та чи інша наука — психологія, педагогіка, політологія, соціологія.

Вступна лекція також відкриває перед слухачами загальну перспективу вивчення науки, акцентує на основних проблемах, які вивчатимуть студенти, показує значення "своєї" науки і створює необхідний психологічний настрій, формує психологічну готовність до глибокого вивчення. Їй властиві проблемно-пошуковий та поілюстративно-інформаційний характер.

Оглядові лекції, зазвичай, використовують для узагальнення і систематизації знань матеріалу великих обсягів і значної складності, насамперед для студентів заочної форми навчання, коли необхідно об'єднати

кілька тем. Тоді матеріал подають ніби поверхнево, тобто оглядово, акцентуючи на найважливіших аспектах. Науково-педагогічний працівник оглядово охоплює всі теми, проте акцентує на складних питаннях і деякі з них подає докладно. Він ніби формує "скелет" навчального матеріалу, його основу.

Настановні лекції використовують для формування знань із підходів, принципів, умов, форм, методів та особливостей самостійної і під керівництвом науково-педагогічного працівника діяльності студентів щодо вивчення навчальної дисципліни чи практичної діяльності (практика).

Настановні лекції найчастіше проводять зі студентами заочної та дистанційної форм навчання. Вивчення кожного навчального предмета для студентів цих форм навчання треба починати з настановної лекції.

Підсумкова лекція - вид лекції, який використовують наприкінці вивчення навчальної дисципліни, блоку навчальних дисциплін, курсу тощо з метою підбити підсумки щодо аналізу діяльності студентів; глибини й широти отриманих знань, навичок і вмінь, розкриття шляхів утілення їх у життя; висвітлення проблем наукових питань, які вивчають та ін. Її читають наприкінці вивчення предмета, курсу, модуля, розділу тощо.

Ознаки інформаційної (тематичної) лекції добре відомі. Історично сформувавшись як засіб передавання готових знань через монологічну форму спілкування, інформаційна лекція під впливом змісту навчання змінюється і розвивається, не може залишатися незмінною.

Проблемна лекція є формою спільної діяльності науково-педагогічного працівника і студентів, які об'єднали свої зусилля на досягнення цілей загального і професійного розвитку особистості спеціаліста. На відміну від змісту інформаційної лекції (його розкриває науково-педагогічний працівник і він відомий від початку та підлягає лише запам'ятовуванню), матеріал проблемної лекції, нове знання педагог розкриває у процесі розв'язання суперечливих завдань.

Цей дидактичний прийом дає змогу створити в студентів ілюзію "відкриття" вже відомого в науці. Студент не просто опрацьовує інформацію, а переживає її засвоєння як суб'єктивне відкриття ще невідомого для себе знання.

На проблемній лекції мислення студентів залучають за допомогою створення проблемної ситуації, ще до того, як вони отримали необхідну інформацію, яка є для них новим знанням, наприклад, про спосіб розв'язання того чи іншого завдання. У традиційному навчанні діють навпаки — спочатку дають знання, спосіб чи алгоритм розв'язання, а потім уже приклади, на яких можна потренуватися в застосуванні цього способу.

Будь-яка проблемна ситуація має певну структуру, основні елементи якої: постановка навчальної проблеми; виявлення в ній протиріччя і формулювання гіпотез; доведення правильності або хибності гіпотез; відповідь; розв'язання. У процесі проблемного навчання може виникнути первинна проблемна ситуація, коли студент "наштовхується" на протиріччя,

але не усвідомлює цього, і вторинна - коли проблему чітко усвідомлено і сформульовано. Послідовна зміна структурних компонентів проблемної ситуації характеризує процес її створення і розв'язання під час заняття.

Навчальна проблема може мати вигляд теоретичного чи практичного запитання, яке потребує відповіді. Її сутність - у суперечності між наявними знаннями студентів і новими для них фактами, явищами, для пізнання яких наявних знань недостатньо: між знаннями і способами знаходити істину. Її, хто навчаються, повинні усвідомлювати цю суперечність і чітко уявляти необхідність її розв'язання.

Закінчувати лекцію треба так само рішуче, як і розпочинати. Затягування викладення, перевищення регламенту порушує структурні вимоги до лекції.

Основна мета завершальної частини: підсумок висловленого в лекції, закріплення і підсилення вражень, викладених у процесі заняття; відповіді на запитання; формулювання студентам завдань для самостійної роботи; стимулювання слухачів до ґрунтовнішого вивчення проблеми тощо.

Отже, у системі навчання лекції належить провідне місце. Вона вводить студентів у науку, допомагає впевнено в ній орієнтуватися, полегшує засвоєння найскладніших теоретичних проблем, допомагає науково аналізувати сучасну соціальну дійсність, має емоційний вплив і стимулює творче мислення слухача, заряджає його ентузіазмом.

Підготовка лекції та лекційного заняття. Підготовка лекцій — багатоаспектний, тривалий і складний процес. У процесі підготовки до академічної лекції слід дотримуватися такої послідовності.

9 ознайомлення з навчальним планом спеціальності, щоб визначити місце навчальної дисципліни у системі всіх дисциплін, спрямованих на підготовку фахівців відповідного профілю;

- вивчення програми з конкретної дисципліни для ознайомлення з логікою побудови навчального курсу, змістом лекційних, практичних і лабораторних занять.
- ознайомлення з підручниками і навчальними посібниками з предмета, з'ясування, у якому обсязі в них розкрито зміст навчального матеріалу щодо вимог програми. Добір додаткової наукової літератури, у якій міститься найновіша інформація з проблем навчальної дисципліни;
- виокремлення дидактичного матеріалу стосовно вимог конкретної теми з урахуванням Інтелектуальних можливостей студентів;
- ознайомлення з новими (не відомими студентам) науковими поняттями, термінами, їхньою етимологією;
- добір і систематизація методів, засобів, прийомів, прикладів, які буде використано в лекції;
- підготовка текстового варіанта лекції. Потребує особливої уваги й ретельності, у жодному разі в тексті лекції не слід дублювати базовий підручник чи навчальний посібник. Такий підхід лише дискредитує науково-педагогічного працівника, психологічно знижує у студентів

зацікавлення дисципліною. За обсягом текст лекції, що триватиме дві академічні години, має бути іб — 24 сторінки. Структура лекції: означення теми і питань, які розглядатимуть; список рекомендованої літератури, навчальна мета лекції; викладення змісту навчального матеріалу; загальні висновки;

- опрацювання відредагованого дидактичного матеріалу лекції. Для початківця корисним є аудіо-, а ще краще - відеозапис, який дає змогу внести корективи щодо змісту, темпу, ритму;
- перенесення змісту лекції на каталожні картки у формі коротких тез, опорних сигналів і кодів. Це дає змогу в аудиторії позбавити себе залежності від тексту, відійти від прямого читання, а реалізувати лекцію з допомогою розмірковувань, творчих пошуків істини спільно зі слухачами;
- створення допоміжного, резервного дидактичного матеріалу до лекції (приклади, опорні сигнали, факти для підтримання позитивного емоційного настрою студентів та ін.);
- текст лекції не має бути стабільним, для використання впродовж багатьох років.

Щоразу, повертаючись до опрацювання академічного курсу, необхідно переглядати зміст лекції, приклади, аргументацію окремих наукових положень, враховувати нові досягнення науки, появу додаткових джерел інформації, професійну спрямованість студентів та інші впливи. Науково-педагогічний працівник має враховувати їх вимоги під час планування й організації процесу виховання та оцінки його результатів.

Отже, найзагальніші вимоги до діяльності науково-педагогічного працівника як лектора такі: під час підготовки до лекції необхідно продумати зміст лекції так, щоб найважливіші теоретичні положення, обов'язкові для міцного засвоєння, були в думках ретельно відібрані, логічно підкреслені та органічно пов'язані з відповідним фактичним матеріалом; весь процес викладання матеріалу потрібно логічно підпорядкувати загальній педагогічній меті - домогтися засвоєння саме найважливіших теоретичних положень. Для цього викладач вибирає різноманітні та найбільш доцільні матеріалу прийоми викладання;

- вибираючи прийом викладання, науково-педагогічний працівник має враховувати рівень підготовленості аудиторії і використовувати той прийом, який у конкретній ситуації зможе максимально активізувати розумову діяльність студентів;
- у викладанні необхідно спиратися не тільки на наявний рівень розумових здібностей студентів, а й постійно вчити їх думати, тобто розвивати розумові здібності, творчо застосовувати набуті знання в житті.

Лекції з більшості навчальних дисциплін, які викладають у ВНЗ, посідають провідне місце серед інших форм навчальних занять. Це

пояснюється високим теоретичним змістом, науковою постановкою в них актуальних проблем відповідних галузей знання.

Актуальності, змістовності, проблемності і практики, спрямованості методики проведення лекції досягають відповідним рівнем професійної готовності викладача, яка передбачає високу теоретичну підготовку, досконале володіння методикою та кропітку самостійну працю кожного педагога над підвищенням своєї педагогічної кваліфікації.

Тема 2.2 Аудиторні форми навчання у вищих навчальних закладах: підготовка та методика

План

1. Вимоги до організації та проведення лекцій у вищому навчальному закладі.
2. Вимоги до організації та проведення семінарських, практичних та лабораторних занять.
3. Форми аудиторних індивідуальних занять викладача зі студентами.
4. Мистецтво володіння студентською аудиторією.

1. Вимоги до організації та проведення лекцій у вищому навчальному закладі

На сучасному етапі розвитку освіти в Україні лекція є важливою ланкою, доцільною формою організації навчання у вищому навчальному закладі. Її загальне призначення – формування у студентів орієнтовної основи для оволодіння знаннями, уміннями, навичками, їх позитивного ставлення до життєвих реалій, що вивчаються, смаку до науки і дослідницької діяльності. Слово “лекція” у перекладі з латинської мови означає “lectio” – читання, а лектор – “lector”, читець. Лекція активно застосовувалася в середньовічних університетах у формі читання й коментування викладачем тексту книг. В історії розвитку вона стала важливою формою словесного, особистісного впливу викладача, оратора на людину.

У науковій, психолого-педагогічній літературі існує багато аргументів щодо пасивного характеру лекції як форми організації навчання. Зазначено, що лекція:

- привчає студентів сприймати готові думки, гальмує їхнє самостійне, творче мислення;
- змушує студентів займати позицію об’єкта навчального процесу;
- гальмує їхню активність, розвиток внутрішньої мотивації навчання, оскільки студенти позбавлені можливості самостійного пошуку, відкриття істин, критичного аналізу;
- регламентована в часі, тому наукова, навчальна інформація подається у визначеному, обмеженому обсязі;
- спроможна задіяти, захопити тільки деяку частину слухачів, адже рівень їхнього розвитку, інтереси, потреби, ціннісні орієнтації, індивідуальні здібності тощо є відмінні;
- обмежує можливості викладача щодо перетворення аудиторії студентів у єдиний колектив, спільноту.

Отож поряд з лекцією повинні застосовуватися інші форми організації навчання: семінарські, практичні, лабораторні заняття, тренінги та інші

організаційно-методичні форми, що активізують самостійну, творчу пошуково-дослідницьку діяльність студентів. Проте повна відмова від лекцій порушує науковий рівень, цілеспрямований, системний характер організації навчального процесу, обмежує можливості позитивного особистісного впливу викладача на внутрішній світ, поведінку студентів.

Доцільність і необхідність лекції як важливої форми організації навчального процесу у закладах вищої освіти зумовлена такими причинами:

- лекція іноді є основним джерелом наукової, навчальної інформації у зв'язку з відсутністю необхідних підручників і посібників;

- викладач повідомляє сучасну наукову інформацію, результати останніх досліджень, що не знайшли висвітлення у підручниках і посібниках;

- у змісті лекції викладач має змогу використати результати власних спостережень, досліджень, а також і своїх колег;

- існують різноманітні наукові концепції, підходи до трактування сутності явищ, понять, що можуть бути доступно і стисло висвітлені викладачем;

- деякі факти, теорії, концепції неоднозначно, суперечливо або складно обґрунтовуються в науковій літературі і потребують дохідливого пояснення лектором;

- під час лекції викладач має змогу здійснювати вплив на формування ціннісних орієнтацій студентів, розкривати у змісті не лише наукові поняття, положення, але й світоглядні, моральні, етичні ідеї та норми.

Позитивні сторони лекції будуть підсилені, а слабкі зменшені, за умови, якщо викладач:

- взаємодіє, спілкується зі студентами як рівноправними партнерами, суб'єктами спільної навчально-пізнавальної діяльності;

- стимулює активність студентів, розвиток їхнього критичного, творчого мислення шляхом постановки проблемних питань, залучення їх до дискусії, діалогу, висловлювання власних міркувань;

- регулює увагу студентів, спонукає їх до слідкування за власною думкою;

- не критикує судження слухачів, а лише здійснює відгук на їхні міркування, спирається на них під час викладу змісту;

- висловлює власні точки зору, виявляє своє захоплення відповідною темою, галуззю науки;

- постійно здійснює зворотній зв'язок, слідкує за динамікою емоцій студентів, перевіряє рівень розуміння, осмислення ними навчальної інформації.

Вимоги до проведення лекції:

- створення психологічно-комфортної атмосфери взаємодії зі студентами, атмосфери співробітництва та спільного міркування;

- дотримання лектором педагогічного такту, вияв уважного, позитивного ставлення до студентів;

- науковість та інформативність викладання, застосування сучасних наукових підходів;
- доказовість, аргументованість викладу основних положень;
- логічність, послідовність, системність висвітлення змісту навчальної інформації;
- доступність, ясність, чіткість пояснення, інтерпретації наукових положень;
- включення у зміст актуальних соціальних, моральних проблем, інформації, значущої для професійної діяльності, особистісного розвитку студентів;
- активізації мислення студентів, опора на їхній життєвий досвід;
- емоційність викладу навчального матеріалу;
- застосування аудіовізуальних засобів, дидактичних матеріалів.

Процес організації лекцій складається з трьох частин:

- вступна;
- основна;
- заключна.

У вступній частині викладач:

- встановлює контакт з аудиторією: вибір пластичної пози, доброзичливої міміки, жестів, відкритості до аудиторії, середнього рівня мускульної мобілізації;
- позбувається просторових, термінологічних бар'єрів; показ особистого позитивного психо-емоційного стану і готовності до взаємодії; встановлення позиції "Ми";
- налагоджує зв'язок із пройденим навчальним матеріалом і новою інформацією, визначає її місце у системі тем, розділів навчального курсу; прогнозує її подальший розгляд;
- повідомляє тему лекції, створює у студентів позитивну установку на її вивчення;
- визначає основні питання, що будуть розглядатися під час лекції; повідомляє і дає коротку характеристику основної рекомендованої літератури;
- захоплює увагу студентів шляхом творчого поєднання різноманітних методичних прийомів: коротка емоційна розповідь про реальні події, історії з власного життя, цікаві факти тощо; виявлення новизни навчальної інформації (показ таких сторін, що перевищує очікування студентів); показ викладачем власного інтересу до теми, переживань, думок.

Вступна частина не повинна займати багато часу – лише 5-6 хв. Але від початку залежить подальший хід лекції. Головне завдання викладача на цьому етапі – залучення самих студентів до лекції, психологічна підготовка їх до сприймання основного навчального матеріалу. Зазначені етапи вступної частини є взаємопов'язані; дотримуватися їх варто в довільній формі; деякі з них діють одночасно.

Основна частина лекції тісно поєднана з вступною. Перехід до неї іноді є непомітним для студентів. Для організації активного сприймання ними нової навчальної інформації викладач може:

- поставити питання, на яке немає готової відповіді, але яке загострює увагу;
- запросити студентів до повідомлення своїх міркувань щодо конкретних ідей;
- зробити екскурс в історію розвитку явищ, понять, що розглядаються на лекції;
- шляхом методу мозкової атаки (брейнстормінгу) стимулювати студентів до обміну ідеями щодо визначеної викладачем проблеми.

Основна частина лекції є найбільш відповідальною і тривалішою у часі. В цій частині викладач висвітлює зазначені на початку лекції питання, обґрунтовує необхідні теоретичні положення. Відповідно до сутності кожного питання викладач обирає доцільні методи, прийоми у єдності з необхідною формою викладу. Варто, щоби шлях висвітлення кожного питання був відмінним і зумовлював своєрідний стиль діяльності і поведінки педагога. Не зважаючи на деякі відмінності, схема і вимоги до розгляду питань, що відповідають загальноприйнятим вимогам до лекції є однаковими. Протягом основної частини викладач використовує такі ідеї:

- у процесі організації сприймання студентів спрямовує розвиток їхніх уявлень на виокремлення суттєвих (критеріальних) ознак явища, поняття;
- постійно дбає про адекватне розуміння слухачами навчальної інформації шляхом пояснення, інтерпретації суттєвих ознак явища, розгляду їх у різних виявах, для цього застосовує різноманітні варіанти поєднання методів, прийомів формування мислительних дій студентів (аналізу, синтезу, індукції, дедукції, аналогії, порівняння, розрізнення, узагальнення тощо);
- постійно контролює рівень розуміння, осмислення студентами навчального матеріалу шляхом візуального контакту з аудиторією, постановки питань: “Ваша думка?”, “А чому...?”, “Що краще...?”;
- у процесі висвітлення кожного питання розмірковує разом зі студентами про його об’єктивну і суб’єктивну значущість, зв’язок з професійною і практичною діяльністю;
- визначає різні альтернативні підходи, теорії розгляду понять, явищ, спонукає студентів до самостійної оцінки, вибору цих підходів;
- слідкує за логікою власного викладу, обґрунтування положень, міркування, мовлення; застосовує різні методи логічної побудови змісту навчальної інформації (індукції, дедукції), дбає про системність, послідовність, наступність у висвітленні; кожне положення аргументує, підтверджує;
- стимулює активне слухання та участь студентів в оволодінні знаннями, залучає їх до обговорення теоретичних положень, ідей, актуалізації власного життєвого досвіду;

- постійно підтримує психологічно-комфортну атмосферу під час лекції, контакт зі студентами: уникає жорсткого контролю, проте підтримує порядок; відгукується на висловлення студентів, їхні питання; показує розуміння внутрішнього стану студентів; спостерігає за усіма змінами в аудиторії, зауважує тільки ті моменти, які негативно впливають на увагу, активність, емоції, поведінку студентів;

- підтримує і розвиває інтерес студентів до навчального матеріалу, позитивну мотивацію процесу пізнання, пошуку.

Заключна частина лекції є не менш важливою. Це є останній аккорд у виконанні діяльності. Не вдале закінчення лекції здатне погасити позитивні враження, емоції студентів, отримані студентами протягом лекції. У цій частині педагогу доцільно бути особливо обережним. Вдома студентів, які втрачають увагу, поглядають на годинники, починають вести розмови, а також виснаження викладача можуть викликати втрату ним контролю над слухачами або самоконтролю. Тому викладач іноді закінчує лекцію без загальної оцінки, процесу висновків і підсумків щодо обговореної навчальної інформації, виокремлення провідних ідей, знань.

Окрім цього, лекцію необхідно завершити на такому ж мажорному, оптимістичному рівні, із такою ж енергією, як і на початку.

У заключній частині педагог:

- здійснює логічні, лаконічні висновки про основні поняття, положення, теорії, що розглядалися;

- нагадує про семінарські заняття, визначає характер обговорення та аналізу висвітлених ідей на цьому занятті, прагне не завантажувати студентів великим обсягом інформації;

- дає студентам можливість висловитися щодо лекції, явищ, що вивчалися, поставити питання;

- коротко повідомляє проблеми, що будуть розглядатися у наступній лекції у взаємозв'язку з висвітленими, створює позитивні очікування щодо наступної зустрічі;

- дякує студентам за увагу і прощається з аудиторією.

Підготовка лекції – це напружена, складна, відповідальна діяльність викладача, що потребує значної концентрації зусиль і вияву майстерності. Цей процес вимагає тривалого часу і передбачає не тільки написання тексту лекції, але й:

- психологічну підготовку педагога до її проведення;

- глибоке осмислення мети лекції, сутності головних положень, ідей;

- “внутрішнє переживання” її змісту; 5

- вироблення педагогом власних переконань у його значущості, впевненості у своїх знаннях;

- оволодіння майстерністю виступу і взаємодії з аудиторією.

Процес підготовки лекції складається з таких етапів:

- визначення теми, її місця в навчальному курсі, зв'язку з попередніми і наступними темами; коротке, чітке, лаконічне формування теми;

- постановка та осмислення мети лекції як очікуваних результатів, яких бажає досягнути лектор (формування наукових понять, знань, оволодіння принципами, орієнтирами виконання дій тощо);

- виокремлення основних питань, головної ідеї, що пронизує усю лекцію, осмислення задуму лекції;

- опрацювання необхідної науково-теоретичної літератури, навчально-методичних посібників, сучасних наукових досліджень;

- визначення обсягу навчальної інформації, зокрема обсягу матеріалу з кожного питання, відбір доцільної і важливої наукової і навчальної інформації;

- складання плану лекції;

- мисленне уявлення конкретної студентської аудиторії, для якої готується лекція, характерних особливостей студентів відповідного курсу, усвідомлення специфіки їхнього фаху, своєрідності поведінки під час лекції, кількості людей в аудиторії;

- структурування змісту навчальної інформації за питаннями, дотримання логіки, послідовності, системності, продумування питань для дискусії, діалогу, аргументів для доказу тверджень, прикладів з практичної діяльності із врахуванням фаху і специфіки студентської аудиторії, відбір доцільних методів, прийомів;

- мисленне проговорення, осмислення змісту навчальної інформації з різних точок зору, усвідомлення власного розуміння навчального матеріалу;

- підбір і підготовка наочного матеріалу;

- написання повного тексту лекції із використанням чітких визначень і формулювань;

- усне проголошення змісту лекції (особливо для викладачів-початківців) або окремих фрагментів; вироблення, коректування моделі, стилю, манер ораторського виступу і взаємодії зі студентами.

2. Вимоги до організації та проведення семінарських, практичних та лабораторних занять

У вищому навчальному закладі, окрім лекційних, проводять такі види занять: семінарські, практичні, лабораторні.

Практичне заняття – форма навчального заняття, за якою викладач організовує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння і навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання студентом відповідно до сформульованих завдань.

Практичні заняття проводяться в аудиторіях, оснащених необхідними технічними засобами навчання, обчислювальною технікою.

Практичне заняття проводиться зі студентами, кількість яких не перевищує половини академічної групи.

Перелік тем практичних занять визначається робочою навчальною програмою дисципліни. Проведення практичного заняття ґрунтується на попередньо підготовленому матеріалі: тестах для виявлення ступеня

оволодіння студентами необхідними теоретичними положеннями, наборі завдань різної складності для розв'язування їх на занятті.

Вимоги до практичних занять:

- тематика практичних занять повинна відповідати програмі курсу і календарно-тематичному плану, затвердженому на засіданні кафедри;
- практичне заняття повинно проводитися згідно з інструктивно-методичними матеріалами, які розроблені на кафедрі;
- при проведенні практичних занять слід використовувати унаочнення і технічні засоби навчання (ТЗН).

Інструктивно-методичні матеріали до практичних занять повинні містити:

- тести та завдання для виявлення ступеня оволодіння студентами необхідними теоретичними положеннями;
- приклади вирішення завдань різної складності;
- методичні матеріали, які використовуються на практичному занятті (довідники, посібники, практикуми тощо);
- інструктивні матеріали з правилами використання реактивів, препаратів, обладнання, приладів, інструментів тощо.

Семинар – це форма навчального заняття, при якій викладач організовує дискусію навколо попередньо визначених тем, до яких студенти готують тези виступів на підставі індивідуально виконаних завдань (рефератів). Семинарське заняття має дві функції:

1. Повторення та поглиблення матеріалу, що був повідомлений у лекції.
2. Контроль за знаннями студентів та їх відбиттям у конспектах, усних відповідях, а при проблемній побудові семінару – під час дискусій з метою знаходження правильного вирішення тієї чи іншої проблеми.

Семинарське заняття доцільно будувати за такою схемою:

I. Опитування за планом у формах активної бесіди, розв'язання проблемної ситуації або чіткої усної відповіді з основних питань матеріалу.

II. Включення елементів наукових джерел у виклад-відповідь студентів, демонстрування ними таблиць та креслень, застосування аудіовізуальних засобів (при потребі – комп'ютерної техніки).

III. Підведення підсумків семінару, виставлення оцінок, підсумкові зауваження і побажання викладача студентам щодо вдосконалення їх підготовки до наступного семінару.

Семинар-практикум або семинарське практичне заняття, має певну відміну в побудові його структури: він звичайно складається з повторення теоретичного матеріалу та виконання практичного (індивідуального чи мікрогрупового) завдання. Як правило, група поділяється на мікрогрупи з 3-5 студентів. Мікрогрупі видається технологічна картка з викладом суті завдання та способів його виконання. Викладач повинен забезпечити виконання роботи кожним студентом.

Різновиди семінарів-практикумів залежать від характеру навчальної дисципліни. Змінюється зміст обговорюваних питань, але структура

здебільшого залишається без змін. Залежить вона і від індивідуального стилю викладача, від його знання студентів (у сильній групі деякі питання можна не обговорювати). Отже, це – розгалужене методичне дійство, що носить багатоаспектний характер.

Лабораторні роботи – це форма занять, під час яких студенти проводять навчальні дослідження і експерименти в спеціально обладнаних лабораторіях. Хоча лабораторні роботи мають здебільшого практичний характер і виконуються в присутності викладача, вони потребують від студента попередньої підготовки. Студент повинен добре засвоїти теоретичний матеріал теми дослідження, мати уявлення про мету, характер і обсяги майбутньої роботи, а також ознайомитися з інструментами і приладами, котрі будуть необхідні при виконанні лабораторної роботи.

Методичні рекомендації повинні бути короткими і чіткими. Обсяг їх залежить від складності завдань, особливостей обладнання, яке використовується при проведенні експерименту, а також від запланованої роботи. Слід навести перелік запитань чи завдань для самостійної підготовки, а також короткі теоретичні положення. Теоретична частина не повинна дублювати матеріал підручника чи навчального посібника.

Орієнтовна структура методичних рекомендацій (вказівок) до виконання лабораторних робіт.

Після чітко сформульованої теми лабораторної роботи повинні бути зазначені:

- мета роботи;
- завдання на підготовку до лабораторної роботи;
- рекомендована література;
- загальні положення; обладнання, прилади та матеріали;
- техніка безпеки та правила протипожежної охорони;
- питання для самопідготовки та самоконтролю;
- порядок проведення лабораторної роботи; обробка результатів;
- висновки;
- оформлення звіту;
- запитання для заліку з роботи (контрольні та ситуаційні завдання, тести);
- додатки.

3. Форми аудиторних індивідуальних занять викладача зі студентами

Індивідуально-консультативна робота – це форма організації навчальної роботи викладача зі студентами, яка здійснюється шляхом створення необхідних умов для виявлення і розвитку індивідуальних особливостей студента на основі особистісно-діяльнісного підходу.

Індивідуально-консультативна робота проводиться з метою посилення мотивації студентів до пізнавальної діяльності і спрямування її в необхідному руслі.

Основним завданням індивідуально-консультативної роботи викладача зі студентами є розвиток активної пізнавальної діяльності кожного студента з максимальною індивідуалізацією та урахуванням його психофізичних особливостей і академічної успішності, що сприятиме становленню особистості майбутнього фахівця.

Провідним напрямком в індивідуалізації освіти є диференціація допомоги в навчанні, яка полягає не в спрощенні завдань для менш підготовлених студентів, а в обсягах і характері допомоги викладача. Тобто для менш підготованих студентів необхідні більш детальні роз'яснення та рекомендації щодо виконання необхідних завдань, більш ретельний контроль їхньої роботи тощо. Що стосується більш підготовлених студентів, це має бути робота спрямована на створення умов для поглиблення їх знань та розвитку творчих здібностей.

Навчальний час, відведений для індивідуально-консультативної роботи викладача зі студентами, визначається навчальним планом і може складати 10-20% загального обсягу навчального часу (в залежності від форми навчання та освітньо-кваліфікаційного рівня підготовки), відведеного для вивчення конкретної дисципліни.

Види індивідуально-консультативної роботи (ІКР) можна виділити на основі її місця в процесі навчання і характеру навчальної діяльності студента:

- ◆ *за завданнями навчального процесу: мотивуючий, навчаючий, контролюючий;*
- ◆ *за характером навчальної діяльності студентів: репродуктивний, продуктивний, творчий.*

Індивідуально-консультативна робота (ІКР), як правило, проводиться у вигляді індивідуальних занять та консультацій.

Індивідуальні заняття проводяться зі студентами з метою підвищення рівня їхньої підготовки та розвитку індивідуальних творчих здібностей.

Індивідуальні заняття можуть проводитися у формі діалогу з різних навчальних проблем; евристичної бесіди; тренінгу, перевірки виконання завдань з СРС, екскурсій, наукових гуртків тощо.

Консультація – це одна з форм організації навчального процесу, що проводиться з метою отримання студентом відповіді на окремі теоретичні чи практичні питання та для пояснення певних теоретичних положень чи аспектів, їх практичного застосування.

В залежності від змісту та призначення виділяють наступні **види консультацій**:

- ◆ **тематичні** - проводяться за певними темами курсу або за найбільш складними питаннями програмного матеріалу;
- ◆ **цільові** - використовуються перед проведенням модуля або іншого виду поточного чи підсумкового контролю;
- ◆ **активні консультації** - консультації з використанням активних методів навчання (наприклад, у формі прес-конференції);

♦ **консультації з самостійної роботи** - проводяться при підведенні підсумків СРС, в процесі роботи студентів над курсовими та дипломними проектами тощо.

Конкретні види та форми організації індивідуально-консультативної роботи, визначаються кафедрою під час розробки робочої навчальної програми дисципліни (розділу «Індивідуально-консультативна робота») і включаються до графіка проведення індивідуально-консультативної роботи.

Індивідуально-консультативна робота викладача зі студентами здійснюється відповідно до графіка, складеного кафедрою, в якому визначено форми індивідуально-консультативної роботи (індивідуальних занять, консультацій, перевірки виконання індивідуальних завдань, перевірки та захисту завдань, що винесені на поточний контроль тощо), а також час проведення занять та аудиторія (які узгоджуються з навчальним відділом).

4. Мистецтво володіння студентською аудиторією

Якщо абстрагуватися від теорії і звернутися до педагогічної практики, то однією з найбільш актуальних проблем, котрі хвилюють викладачів вищої школи, є проблема формування лекторської майстерності, в структуру якої входить уміння володіти студентською аудиторією. Тому одним з першочергових завдань, які слід вирішити молодому викладачеві, – є створення позитивного враження на слухачів. Зазначимо, що 7% першого враження сформує те, як говорить викладач; 38% - що він говорить; 55% - як він виглядає.

Отже, якщо лектор – викладач намагається стати авторитетним джерелом інформації, то слід звернути особливу увагу на структуру та зміст лекції, яку планується прочитати. Навчальна інформація на лекції повинна бути: актуальною, значущою, науково достовірною, аргументованою, змістовною, чітко структурованою.

Викладаючи зміст лекції, необхідно відповідно до означеного плану називати питання, чітко розкривати їх зміст, завершуючи короткими висновками, і, забезпечуючи логічний зв'язок, переходити до наступного питання. Такий підхід допомагає студентам краще усвідомлювати зміст кожної обговорюваної проблеми, осягати структуру лекції у цілому. Мова лектора повинна мати певну синтаксичну архітектуру:

- речення мають бути порівняно короткими, простими за синтаксичною побудовою;

- фрази повинні бути виразними;

- бажаними є слова і вирази: "розглянемо", "прошу звернути увагу", "зупинимося детальніше...", "підведемо підсумок" тощо;

- безумовною вимогою є дотримання правил орфографії, пунктуації, розумне використання лексичного багатства мови.

Лекторська майстерність передбачає також вибір правильної дистанції в аудиторії. Ця відстань на лекції має бути в діапазоні від 1,2 до 3 м і більше (так звана соціальна і громадська зони). Наближення під час лекції на меншу відстань означатиме вторгнення в особистісну зону студентів і може

викликати у студентів психологічний дискомфорт, особливо якщо порушувати ці кордони систематично. Однак іноді це можна робити для демонстрації свого дружнього відношення і бажання більш довірливого спілкування.

Лектору слід також весь час пам'ятати про положення тіла по відношенню до слухачів. Оптимальне положення - обличчям до аудиторії (а при записах на дошці - впівоберта до неї), найгірша позиція - спиною до аудиторії. Коли студенти перемальовують схему чи таблицю, можна пройти між рядами з метою контролю за їх роботою і конспектуванням.

На початку лекції нотатки слід покласти туди, де їх можна добре бачити і вільно користуватися ними, а також вибрати зручне місце для годинника, щоб слідкувати за часом.

Початок лекції – це завжди складний момент. Коли лектор почав говорити і подолано перше хвилювання, необхідно намагатись почути свій голос і прослідкувати за інтонацією. На початку лекції бажано зробити стислий початковий коментар: інтонацією голосу, цікавим фактом необхідно привернути увагу аудиторії.

Важливо вміти утримувати увагу студентів у процесі лекції. Психологічні дослідження доводять, що тривалість та концентрація уваги досить обмежена: час між піками уваги сягає приблизно восьми хвилин.

Для активізації уваги студентів слід використовувати наочність, звертатись до аудиторії з запитаннями, використовувати технічні засоби навчання. Іншими ефективними засобами привернення уваги є: залучення слухачів до участі в обговоренні проблеми, наведення історичних довідок, проблемні запитання, співвідношення теми з потребами студентів тощо.

У ракурсі лекторської майстерності великого значення набуває вміння викладача досконало володіти своїм голосом. Паралінгвістичні особливості мовлення можна віднести до професійно важливих педагогічних якостей. Гучність голосу може бути пов'язана з природними даними особистості, будовою гортані, шириною грудної клітки, типом дихання тощо. Одні люди навіть у звичайних умовах говорять дуже голосно, тому що це їх індивідуальні особливості. Тихий голос також може бути результатом сукупної діяльності різних психофізіологічних механізмів. Дуже часто гучністю або силою голосу свідомо маніпулюють, доводячи їх до крику або до дуже тихої мови, навіть до шепоту. На лекції більш ефективною є техніка постійної зміни гучності голосу з акцентом на найбільш важливих моментах інформації. Визначення, найбільш важливі повідомлення, дати, прізвища, географічні назви і т.п. можуть підкреслюватися інтонаційно та висотою голосу, подібно тому як у письмовій мові окремі слова і речення виділяються шрифтом, розміром, підкреслюванням. Монотонна мова без інтонаційних наголосів приводить до послаблення уваги слухачів і втрати інтересу до лекції і, навпаки, жвава, виразна, інтонаційно багата мова стимулює слухачів, тримає їх увагу і мислення в тонусі. Недопустимим на лекції є варіант перекрикування студентів і глушіння їх своїм голосом. Така поведінка

викладача призводить до ще більшого посилення шуму в аудиторії і безладу, кінцевим результатом яких є відсутність інтересу до предмету і низька якість знань.

Гучність голосу пов'язана з його висотою, а тип голосу - зі статевими ознаками, роботою ендокринних залоз, загальним самопочуттям людини, особливостями будови її тіла, віком. Слід знати, що для сприйняття більш приємні низькочастотні голоси з багатим тембром. Високочастотні голоси з металевим відтінком можуть викликати роздратованість, агресію, суб'єктивне відчуття злості.

Враховуючи те, що звучання голосу саме по собі ще не визначає якість процесу мовлення, а змістовна сторона мовлення пов'язана з утворенням членороздільних звуків – носіїв змісту, слід включити в поняття мовної техніки питання дикції (те, що належить до утворення та вимови голосних та приголосних звуків людської мови). Нарешті, до мовної техніки слід віднести ще один важливий компонент - орфоепію - правила літературної вимови та наголосу. Орфоепія встановлює норми вимови тих чи інших звуків та їхніх сполучень, визначає закономірності складового наголосу. Подібний поділ техніки мови на окремі елементи досить умовний і проводиться лише для зручності пояснень окремих елементів звучної мови. Живе мовлення - складний динамічний процес, в якому тісно взаємопов'язані та взаємообумовлені всі названі елементи мовної техніки. Чітка та ясна дикція є необхідною для педагога, актора, читця, оратора, лектора. Погана дикція заважає розумінню аудиторією суті тексту, що проголошується.

Значне місце серед невербальних засобів педагогічного спілкування посідають жести, поза та постава. Впевненість у ході, виважені жести повинні справляти враження ділової і зібраної людини. Обличчя викладача не може бути похмурим, з виразом пихатості, зарозумілості, презирливості. Бажано надати йому привітності, сконцентрованості і діловитості. Погляд повинен бути прямим, налаштованим на взаємний контакт і відвертість. Негативне враження на аудиторію справляють метушливі жести викладача та похмурий вигляд. Доведено, що той слухач, на якого частіше спрямовує погляд викладач, оцінює лекцію більш позитивно, ніж той, на якого взагалі не звертали уваги, тому бажано тримати в полі зору всіх студентів.

Жести лектора зазвичай виконують різні функції, найчастіше підсилюючи вербальні засоби спілкування, і водночас виконуючи самостійну роль. Так, підняті права рука зі вказівним пальцем, – жест погрози, підняті відкриті долоні – знак примирення, жест здивування – підняті плечі тощо. Викладач повинен досконало навчитися керувати своїми жестами та мімікою. У цьому на допомозі йому можуть стати деякі педагогічні “хитрощі”: наприклад, приховати невпевнені рухи рук можна тримаючись за спинку стільця або кафедри, вибравши в аудиторії привітне обличчя тощо.

Однією з великих проблем викладачів – початківців є хвилювання, страх перед непередбачуваними ситуаціями, які виникають в аудиторії.

Найбільш типовими проблемами є:

- як правильно розподілити час на лекції чи практичному занятті?
- що робити, коли лектор втратив послідовність викладу?
- як поводитися, коли студенти намагаються задавати "незручні запитання"?

Щоб правильно розподілити час на лекції молодому викладачу слід, по-перше, її апробувати перед виходом в аудиторію з хронометражем часу на кожен її частину і лекцію загалом. По-друге, бажано підготуватися до зміни обсягу викладу інформації через певні причини. Тому нотатки до лекції потрібно розподілити за групами "необхідно", "бажано", "можливо". Якщо треба скоротити час лекції, слід сконцентруватися на "можливому", і взяти дещо з "бажаного". Це буде легше зробити, якщо позначити нотатки різними кольорами або сконцентрувати матеріал у вигляді таблиці зі стовпчиками 'Необхідно/ бажано/ можливо'. Якщо на лекції вже викладено весь матеріал, а час ще залишився, слід організувати підведення підсумків, залучивши до цього процесу студентів. У вільний час можна використати матеріал з пунктів "бажано" і "можливо".

Для підвищення ефективності сприйняття матеріалу при читанні лекції в розмовному темпі кращим варіантом її організації може бути наступний: виокремлюється головна думка, яку студентам рекомендують записати, а потім викладач надає їй детальне пояснення. Деякі пояснення студенти можуть відобразити в конспекті окремими словами або умовними позначками, тобто вести на лекції опорний конспект.

Деякі викладачі, захопившись монологом, втрачають зворотній зв'язок з аудиторією. Як його забезпечити? Тут рекомендується обмін репліками, запитаннями, установлення візуального контакту через вираз обличчя та очей. Бувають випадки, коли викладач пояснюючи матеріал, бачить нерозуміння на обличчях студентів, і щоб не втрачати часу, говорить, що він спирається на те, що студенти вивчили раніше. Таким чином підкреслюється, що студенти самі винні у тому, що недостатньо засвоїли попередні теми. У подібній ситуації кращий психолого-педагогічний ефект матиме короткий екскурс у раніше вивчене з повторенням його принципових положень. "Втрата" декількох хвилин на лекції сприятиме глибшому розумінню змісту нової інформації та відгукнеться більш глибокими знаннями студентів.

Що робити, коли лектор втратив послідовність викладу?

Для заповнення "дірявої"паузи можна:

- спокійно оголосити невеличку перерву;
- зробити короткі висновки з раніше викладеного матеріалу (наприклад, "Дозвольте ще раз окреслити ситуацію...");
- поставити запитання слухачам або запропонувати їм задати запитання;
- перейти до наступного запитання;
- спокійно звернутися до свого конспекту чи тез.

Слід завжди мати наготові жарт або цікавий епізод з історії науки чи власної практики (наприклад: "Мені на думку спала повчальна історія...")

Викладачеві слід урахувати, що кожна студентська аудиторія містить слухачів з різними модальностями. Загальновідомо, що прийом інформації, її трансформація і закладання в пам'ять у вигляді знань, вмінь і навичок на навчальних заняттях здійснюється, в основному, трьома шляхами: зором, слухом і відчуттям. Внутрішній досвід також прийнято розподіляти на такі категорії (модальності): візуальний (зір), аудіальний (слух) і кінестетичний (рухи і дотики). Відповідно можна здійснити диференціацію студентів на "візуалістів", "аудіалістів" та естетиків. М. Тутушкіна зауважує, що *переважання у людини* будь-якої з модальностей знаходить прояв у лексиці. Наприклад, одне і теж поняття у людей з різними модальностями буде звучати по-різному: показати, пояснити або відчутти, продемонструвати чи осмислити. Тому для кращого засвоєння навчального матеріалу всіма групами слухачів бажано використовувати різні канали подання інформації, дублювати поняття словами, які відповідають різним модальностям. Важливо також емоційно залучати до слухання студентів, котрі не зацікавлені лекцією, а іноді і протистоять лекторові.

Доступність лекції досягається при гармонійному поєднанні абстрактного (логічні структури, системні побудови, математичні та інші моделі), образного (образність викладу інформації, її ілюстрування, включаючи і словесні приклади) і емоційного аспектів. Гармонія цих аспектів сприяє активізації у слухачів обох півкуль головного мозку, а матеріал лекції стає однаково доступним як "ліво" - так і "правопівкульним" студентам, емоційність підвищує потужність нейронних мереж, розвиває інтуїцію, допомагаючи виникненню асоціацій. Наразі доцільним буде урахувати пораду К. Гельвеція: "Думка досягає свідомості через ворота почуттів". Уміле поєднання вказаних аспектів зі змістовною стороною лекції підвищує інтерес слухачів і їх пізнавальну мотивацію.

Отже, викладачеві слід мати у своєму арсеналі правило, згідно якого лектор сам створює свою аудиторію. Так, якщо в лекцію включити доцільний жарт, цікавий історичний або життєвий епізод, то це підвищує її результативність.

Обов'язковим елементом лекції є відповіді на запитання студентів. До цього етапу слід підготуватися як психологічно, так і спрогнозувавши зміст можливих запитань. Пропонуємо скористатися наступними рекомендаціями:

- слід надати можливість тому, хто запитує, час завершити запитання;
- під час відповіді слід бути лаконічним, ввічливим, точним, пам'ятати поради А. Дістервега: "Не лише у вихованні, а й у навчанні лаконічний учитель – найкращий. Ті, хто хибують багатослів'ям - найгірші".
- якщо запитання нечітке, необхідно повторити його для усієї студентської аудиторії;
- якщо запитання специфічне, слід уточнити, "перепарфразувати" його для розуміння усіма присутніми;

- якщо запитання вимагає глибокого обговорення проблем, які мають значення лише для студента, який запитує, бажано дати стислу відповідь і запропонувати обговорити проблему індивідуально після завершення лекції;

- якщо не знаєте відповіді, краще зізнатися в цьому, та пообіцяти дати відповідь пізніше або звернутися до аудиторії, бо можливо що хтось із студентів може відповісти на це запитання;

- якщо запитання не стосується теми, то слід дати стислу відповідь і обговорити його пізніше;

- якщо запитання провокаційне, не треба дозволяти втягнути себе у суперечку з автором. Лінія поведінки викладача має бути впевненою, тактовною, але не агресивною;

- якщо запитання відверто спрямоване на те, щоб викликати сміх, приєднайтеся до слухачів, а потім продовжіть лекцію;

- у деяких випадках відповіддю на запитання може бути доцільний жарт.

Так, брати Гонкури, порівнюючи дотепність з розумом, стверджували: " Сміх - мірило розумового розвитку. Люди, котрі сміються безглуздо, ніколи не бувають розумними. Сміх - це фізіологія розуму." Ціцерон у своєму творі для ораторів зауважував, що смішне містить у собі: а) двозначність; б) несподівані умовиводи; в) каламбури; г) незвичайне тлумачення власних імен; д) прислів'я; е) алегорію; ж) метафори; з) іронію. Ці засоби можна використовувати в ситуаціях педагогічної імпровізації.

Насамкінець окреслимо правило, якого необхідно дотримуватись завжди: у стосунках зі студентами, які є вашими опонентами, схильні до лінощів чи пустощів, не можна опускатися до помсти чи проявів необ'єктивності.

Тема 2.3 Інтерактивні методи навчання

План

1. Інтерактивні методи навчання та їх класифікація.
2. Характеристика основних інтерактивних методів навчання.
3. Технології дистанційного навчання.
4. Тренінг-спілкування як педагогічна технологія.

1. Інтерактивні методи навчання та їх класифікація

Найважливішими завданнями реформування освіти в Україні є підготовка освіченої, творчої особистості та формування її фізичного й морального здоров'я. Вирішення цієї проблеми передбачає психолого-педагогічне обґрунтування змісту й методів навчально-виховного процесу.

Сьогодні вищі навчальні заклади готові впроваджувати сучасні педагогічні технології, популярними серед яких є комп'ютерне та дистанційне навчання, навчання із залученням інтерактивних методик, навчання за технологією тренінгу.

Реформування вищої школи й ті вимоги, що ставляться до випускників університетів, академій, інститутів, повинні докорінно змінити навчальні методики вищої школи. Сьогодні намітився перехід від авторитарної педагогіки до гуманістичного розвитку особистості, від накопичення знань – до вміння оперувати знаннями, від “одноразової” освіти – до безперервної, від поточної організації навчання – до індивідуальної.

Інформаційне суспільство вимагає від освіти під час підготовки конкурентоздатних фахівців не лише нових умінь і знань, але й перебудови стратегічної діяльності, спрямованої на врахування зазначених особливостей. Саме тому, одним із найважливіших завдань державного рівня та освіти в цілому є інформатизація суспільства та підготовка фахівців, що володіють сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями.

Застосування сучасних інформаційних технологій у навчальному процесі вищого навчального закладу потребує змін у методиці викладання всіх дисциплін. Це пов'язано з тим, що викладач перестає бути для студента єдиним джерелом отримання знань. Орієнтація на формування репродуктивних навичок, таких як запам'ятовування та відтворення, за традиційного навчання замінюється на розвиток умінь співставлення, синтезу, аналізу, оцінювання виявлення зв'язків, планування, групової взаємодії з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. У таких умовах зміни мають торкнутися методики проведення аудиторних занять та організації самостійної роботи.

Педагоги, психологи, методисти фахових дисциплін відчують потребу у впровадженні таких методик, які б допомогли реалізації особистісного підходу до студента. Саме такий підхід є одним із найважливіших принципів організації навчально-виховної роботи.

Впровадження інтерактивних методик у викладання фахових дисциплін дає змогу докорінно змінити ставлення до об'єкта навчання, перетворивши його на суб'єкт. Студент стає співавтором лекції, семінарського заняття тощо. Підхід до студента, який знаходиться у центрі процесу навчання, ґрунтується на повазі до його думки, на спонуканні до активності, на заохоченні до творчості, добре відомий ще з праць Л. Виготського, П. Гальперіна, В. Шаталова, В. Дяченка, С. Шевченка, Ш. Амонашвілі та ін. Він полягає насамперед у підвищенні навчально-виховної ефективності занять, і як наслідок – у значному зростанні рівня реалізації принципів свідомості, активності та якості знань, умінь і навичок, які набули учні. У працях зарубіжних педагогів цей новий підхід має назву “навчання за методом участі», “кооперативне навчання, коли створюється можливість обговорення кожної проблеми, доведення, аргументування власного погляду. Це сприяє не лише глибшому розумінню навчального матеріалу, а й розвитку мислення та мовлення. Інтерактивне навчання у вищій школі передбачає докорінну зміну методичних стереотипів, які сформувалися у викладачів.

Становлення особистісно-орієнтованого навчання у вищій школі зумовлене соціально-економічними змінами в нашому суспільстві, розвитком

ринкових відносин. Нині суб'єкти праці вільно розпоряджаються своїм основним капіталом – кваліфікацією, самостійно обирають для себе вид праці. Ринкові умови вимагають професійної мобільності, високої компетентності, низки особистісних якостей.

З огляду на це особистісно-орієнтоване навчання має на меті: розвивати індивідуальні пізнавальні здібності кожного студента, допомогти їм пізнати себе, самовизначитись та самореалізуватись, сформувати в них культуру життєдіяльності, яка дає змогу продуктивно будувати своє життя.

Особистісно-орієнтоване навчання у вищій школі потребує корекції змісту освіти, форм і засобів її реалізації. Змістовий компонент навчального процесу має охоплювати все необхідне студентові для формування і розвитку його особистості, для формування професіонала.

У вітчизняній практиці оптимальною формою організації навчального процесу вважають колективні та групові заняття. Така практика суперечить одному з пунктів Болонської угоди, який передбачає домінанту індивідуальних занять. Однак для виявлення позиції особистості потрібні аудиторія, слухачі, глядачі. Тому найкращим виходом із цієї ситуації є розумне поєднання масових, групових та індивідуальних форм навчання.

На Заході розроблено багато методик, що застосовуються в інтерактивному навчанні (робота в малих групах, дискусії, турніри, диспути, дебати, “міні-уроки”, навчання як систематичне дослідження, “синектика”, ділові ігри, імітаційні ігри, ситуаційні вправи, задачі, проблеми, вправи, та ін). Ці методики можна застосовувати як для викладання, засвоєння нового матеріалу, так і для перевірки знань студентів.

Спроби класифікації інтерактивних методів навчання різноманітні: Л. Н. Вавилова, Т.Н. Добриніна, Е.Я. Голант, О. А. Голубкова, В. В. Гузев та інші.

Розглядаючи різні класифікації інтерактивних методів, потрібно відмітити ряд проблем: по-перше, ще досі не було виявлено жодної повної класифікації інтерактивних методів навчання. По-друге, нема чіткого розмежування між інтерактивними та активними методами навчання, одні і ті ж види відносять як до активних, так і до інтерактивних. По-третє, наявні класифікації інтерактивних методів навчання не відбивають такої особистісної функції, як самореалізація.

Г. Харханова класифікує інтерактивні методи на основі формування мотивації конфлікту на три групи, в залежності від спектра можливостей: інтерактивні методи навчання з широким, середнім і вузьким спектром можливостей.

Е. Голант вперше класифікує методи навчання за мірою включеності тих, хто навчається в навчальну діяльність. Пасивні методи навчання називаються нею «нетрудові методи готових знань», активні методи – «інтенсивні, активно-трудова».

В. Ніколін, Г. Кулініч класифікують ігрові інтерактивні методи навчання в географічній освіті за функціями: ігри з правилами (настільні,

рухливі, комп'ютерні); творчі ігри (ролеві, ігри-змагання, комп'ютерні). За дидактичними цілями виділяють ігри, спрямовані на вивчення нового матеріалу; ігри, спрямовані на перевірку знань; ігри, метою яких є закріплення і узагальнення пройденого матеріалу.

О. Голубкова, А. Прилепо класифікують інтерактивні методи навчання на основі їх комунікативних функцій, розділяючи їх на 3 групи: дискусійні методи (діалог, групова дискусія, припрацювання та аналіз життєвих ситуацій); ігрові методи (дидактичні ігри, творчі ігри, в тому числі ділові, рольові ігри, організаційно діяльні сні ігри, констрігри); психологічні група інтерактивних методів (сенситивний і комунікаційний тренінг, емпатія).

Т. Паніна, Л. Вавилова класифікують інтерактивні методи навчання на три групи: дискусійні (діалог, групова дискусія, розбір ситуацій з практики); ігрові (дидактичні творчі ігри, в тому числі ділові, рольові ігри, організаційно діяльні сні ігри); тренінгові (комунікативні тренінги, тренінги сензитивності).

Нажаль, ні одна із цих класифікацій не відбиває такої особистісної функції, як самореалізація особистості. Тому була вжита спроба систематизувати інтерактивні методи навчання в контексті самореалізації особистості тих, хто навчається. Отже всі інтерактивні методи навчання вчені пропонують розділити на три великі групи на основі середовищ взаємодії: учень – учень – вчитель, учень – комп'ютер – вчитель, учень – навчальний підручник – вчитель.

В середовищі «учень – учень – вчитель» пропонують виділити ігрові та неігрові інтерактивні методи навчання.

Ігрові інтерактивні методи навчання включають: імітаційні методи, до яких відносяться :ролеві ігри, що підрозділяються на ігри-драматизації і ролеві дискусії; навчальні ділові ігри, що включають операційні та імітаційні ділові ігри. Неімітаційні ігрові інтерактивні методи навчання представлені: дослідницькими діловими іграми; кейс-методами; проектними методами; організаційно-діяльними іграми (організаційно-розумові, моделюючі, проектні гри); аналізом конкретних ситуацій (аналіз мікроситуацій, аналіз ситуацій-ілюстрацій, аналіз ситуацій-проблем, розбір і обговорення конкретного матеріалу, вивчення передового досвіду і обмін знаннями); тренінговими методами (тренінг сензитивності, комунікативний тренінг, відеотренінг).

Неігрові інтерактивні методи навчання представлені методами диалогографічної взаємодії : дебати, диспути, відкриті форуми, різні види дискусій ("Круглий стіл", проблемна дискусія, експрес-дискусія, "Акваріум", "Ліберальний клуб", текстова дискусія). А також методами автентичного оцінювання досягнень учнів (портфоліо).

Тема 2.4 Самостійна робота студентів

План

1. Роль самостійної роботи студентів в освітньому процесі.
2. Мотивація самостійної роботи студентів.
3. Організація і форми самостійної роботи.
4. Методичне забезпечення і контроль самостійної роботи.

1. Роль самостійної роботи студентів в освітньому процесі

Основне завдання вищої освіти полягає у формуванні творчої особистості фахівця, здатного до саморозвитку, самоосвіти, інноваційної діяльності.

Вирішення цього завдання навряд чи можливе тільки шляхом передачі знань в готовому вигляді від викладача до студента. Необхідно перевести студента з пасивного споживача на активного знань їх творця, що вміє сформулювати проблему, проаналізувати шляхи її вирішення, знайти оптимальний результат і довести його правильність. У цьому плані слід визнати, що самостійна робота студентів є не просто важливою формою освітнього процесу, а повинна стати його основою.

Це передбачає орієнтацію на активні методи оволодіння знаннями, розвиток творчих здібностей студентів, перехід від поточного до індивідуалізованого навчання з урахуванням потреб і можливостей особистості. Мова йде не просто про збільшення кількості годин на самостійну роботу. Посилення ролі самостійної роботи студентів означає принциповий перегляд організації навчально-виховного процесу у ВНЗ, який має будуватися так, щоб розвивати вміння вчитися, формувати у студента здатності до саморозвитку, творчого застосування отриманих знань, способів адаптації до професійної діяльності у сучасному світі.

У той же час самостійна робота, її планування, організаційні форми і методи, система відстеження результатів є одним з найбільш слабких місць в практиці вузівської освіти і однією з найменш досліджених проблем педагогічної теорії, особливо стосовно сучасної освітньої ситуації (диверсифікація вищої освіти, запровадження освітніх стандартів, впровадження системи педагогічного моніторингу і т.д.).

У дослідженнях, присвячених планування та організації самостійної роботи студентів (Л. Вяткін, М. Гарунова, Б. Єсіпов, В. Козаков, І. Лернер, М. Махмутов, Н. Половнікова, П. Підкасистий та ін) розглядаються загально-дидактичні, психологічні, організаційно-діяльні, методичні, логічні та інші аспекти цієї діяльності, розкрито багато сторони досліджуваної проблеми, особливо в традиційному дидактичному плані. Однак особливої уваги потребують питання мотиваційного, процесуального, технологічного забезпечення самостійної аудиторної та поза аудиторної пізнавальної діяльності студентів – цілісна педагогічна система, що враховує індивідуальні інтереси, здібності і схильності учнів.

Самостійна робота реалізується:

1. Безпосередньо в процесі аудиторних занять - на лекціях, практичних і семінарських заняттях, при виконанні лабораторних робіт.

2. У контакті з викладачем поза рамками розкладу – на консультаціях з навчальних питань, в ході творчих контактів, при ліквідації заборгованостей, при виконанні індивідуальних завдань і т.д.

3. У бібліотеці, вдома, в гуртожитку, на кафедрі при виконанні студентом навчальних і творчих завдань.

Межі між цими видами робіт досить розмиті, а самі види самостійної роботи перетинаються.

Таким чином, самостійної робота студентів може бути як в аудиторії, так і поза нею. Тим не менше, розглядаючи питання самостійної роботи студентів, зазвичай мають на увазі в основному поза аудиторну роботу. Слід зазначити, що для активного володіння знаннями в процесі аудиторної роботи необхідно, принаймні, розуміння навчального матеріалу, а найбільш оптимально творче його сприйняття. Реально, особливо на молодших курсах, сильна тенденція на запам'ятовування досліджуваного матеріалу з елементами розуміння. Кафедри і лектори часто перебільшують роль логічного початку в подачі своїх дисциплін і не приділяють уваги проблемі його сприйняття студентами.

Слабо висвічуються всередині і міждисциплінарні зв'язки, спадкоємність дисциплін виявляється досить низькою навіть, незважаючи на наявність програм безперервної підготовки. Знання студентів, які не закріплені зв'язками, мають погану збереженість. Особливо небезпечно це для дисциплін, що забезпечують фундаментальну підготовку.

Хоча в освітніх стандартах на поза аудиторну роботу відводиться половина навчального часу студента, цей норматив в багатьох випадках не витримується. Кількість і обсяг завдань на самостійну роботу і число контрольних заходів з дисципліни визначається викладачем або кафедрою у багатьох випадках виходячи з принципу "Чим більше, тим краще". Не завжди робиться навіть експертна, тобто обґрунтована особистим досвідом викладачів, оцінка складності завдання і часу, необхідного на його підготовку. Не завжди узгоджені за часом терміни подання домашніх завдань з різних дисциплін, що призводить до нерівномірності розподілу самостійної роботи за часом. Всі ці чинники підштовхують студентів до формального відношенню до виконання роботи, до списування і, як це не парадоксально, до зменшення часу, реально витрачається студентом на цю роботу.

2. Мотивація самостійної роботи студентів

Активна самостійна робота студентів можлива тільки при наявності серйозної та стійкої мотивації. Найсильніша мотивуючий фактор - підготовка до подальшої ефективної професійної діяльності

Розглянемо внутрішні чинники, що сприяють активізації самостійної роботи. Серед них можна виділити наступні:

1. Корисність виконуваної роботи. Якщо студент знає, що результати його роботи будуть використані в лекційному курсі, в методичному посібнику, у лабораторному практикумі, при підготовці публікації чи іншим чином, то ставлення до виконання завдання істотно змінюється в кращу сторону і якість виконуваної роботи зростає. При цьому важливо психологічно налаштувати студента, показати йому, як необхідна виконувана робота.

Іншим варіантом використання чинника корисності є активне застосування результатів роботи в професійній підготовці. Так, наприклад, якщо студент отримав завдання на дипломну (кваліфікаційну) роботу на одному з молодших курсів, він може виконувати самостійні завдання по ряду дисциплін гуманітарного та соціально-економічного, природно-наукового і загально-професійного циклів дисциплін, які потім увійдуть як розділи в її кваліфікаційну роботу.

2. Участь студентів у творчій діяльності. Це може бути участь у науково-дослідній, дослідно-конструкторській або методичній роботі, що проводиться на тій чи іншій кафедрі.

3. Важливим мотиваційним чинником є інтенсивна педагогіка. Вона припускає введення в навчальний процес активних методів, перш за все ігрового тренінгу, в основі якого лежать інноваційні та організаційно-діяльні ігри. У таких іграх відбувається перехід від односторонніх приватних знань до багатосторонніх знань про об'єкт, його моделювання з виділенням провідних протиріч, а не просто придбання навички прийняття рішення. Першим кроком у такому підході є ділові або ситуаційні форми занять, у тому числі з використанням ЕОМ.

4. Участь в олімпіадах з навчальних дисциплін, конкурсах науково-дослідних або прикладних робіт і т.д.

5. Використання мотивуючих факторів контролю знань (накопичувальні оцінки, рейтинг, тести, нестандартні екзаменаційні процедури). Ці чинники при певних умовах можуть викликати прагнення до змагальності, що саме по собі є сильним мотиваційним чинником самовдосконалення студента.

6. Заохочення студентів за успіхи у навчанні та творчої діяльності (стипендії, преміювання, заохочувальні бали) та санкції за погане навчання. Наприклад, за роботу, здану раніше терміну, можна проставляти підвищену оцінку, а в іншому випадку її знижувати.

7. Індивідуалізація завдань, що виконуються як в аудиторії, так і поза її, постійне їх оновлення.

8. Мотиваційним чинником для інтенсивної навчальної роботи і, в першу чергу, самостійної є особистість викладача. Викладач може бути прикладом для студента як професіонал, як творча особистість. Викладач може і повинен допомогти студенту розкрити свій творчий потенціал, визначити перспективи свого внутрішнього зростання.

9. Мотивація самостійної навчальної діяльності може бути посилена при використанні такої форми організації навчального процесу, як циклове навчання ("метод занурення"). Цей метод дозволяє інтенсифікувати вивчення матеріалу, так як скорочення інтервалу між заняттями з тієї чи іншої дисципліни вимагає постійної уваги до змісту курсу та зменшує ступінь забуття. Різновидом цього виду занять є проведення багатогодинного практичного заняття, що охоплює декілька тем курсу і спрямованого на вирішення наскрізних завдань.

3. Організація і форми самостійної роботи

Головне в стратегічній лінії організації самостійної роботи студентів у вузі полягає не в оптимізації її окремих видів, а в створенні умов високої активності, самостійності та відповідальності студентів в аудиторії і поза нею в ході всіх видів навчальної діяльності.

Найпростіший шлях – зменшення кількості аудиторних занять на користь самостійної роботи - не вирішує проблеми підвищення або навіть збереження на колишньому рівні якості освіти, бо зниження обсягів аудиторної роботи зовсім не обов'язково супроводжується реальним збільшенням самостійної роботи, яка може бути реалізована в пасивному варіанті.

У стандартах вищої професійної освіти на поза аудиторну роботу відводиться не менше половини бюджету часу студента – 27 годин на тиждень в середньому за весь період навчання. Цей час повністю може бути використано на самостійну роботу. Крім того, велика частина часу, відведеного на аудиторні заняття, так само включає самостійну роботу.

Таким чином, часу на самостійну роботу в навчальному процесі цілком достатньо, питання в тому, як ефективно використовувати цей час.

У загальному випадку можливі два основних напрями побудови навчального процесу на основі самостійної роботи студентів.

Перший – це збільшення ролі самостійної роботи в процесі аудиторних занять. Реалізація цього шляху потребує від викладачів розробки методик та форм організації аудиторних занять, здатних забезпечити високий рівень самостійності студентів та поліпшення якості підготовки.

Другий – підвищення активності студентів за всіма напрямами самостійної роботи в поза аудиторний час. Підвищення активності студентів при роботі в поза аудиторний час пов'язаний з рядом труднощів. У першу чергу це неготовність до нього як більшості студентів, так і викладачів, причому і в професійному і в психологічному аспектах. Крім того, існуюче інформаційне забезпечення навчального процесу недостатньо для ефективної організації самостійної роботи.

Основне завдання організації самостійної роботи студентів (СРС) полягає у створенні психолого-дидактичних умов розвитку інтелектуальної ініціативи і мислення на заняттях будь-якої форми. Основним принципом організації СРС повинен стати переведення всіх студентів на індивідуальну роботу з переходом від формального виконання певних завдань при пасивній

ролі студента до пізнавальної активності з формуванням власної думки при вирішенні поставлених проблемних питань і завдань. Мета СРС – навчити студента осмислено і самостійно працювати спочатку з навчальним матеріалом, потім з науковою інформацією, закласти основи самоорганізації і самовиховання з тим, щоб прищепити вміння надалі безперервно підвищувати свою кваліфікацію.

Вирішальна роль в організації СРС належить викладачеві, який повинен працювати не зі студентом "взагалі", а з конкретною особистістю, з її сильними і слабкими сторонами, індивідуальними здібностями і нахилами. Завдання викладача – побачити і розвинути найкращі якості студента як майбутнього фахівця високої кваліфікації.

При вивченні кожної дисципліни організація СРС повинна представляти єдність трьох взаємопов'язаних форм:

1. Позааудиторна самостійна робота.
2. Аудиторна самостійна робота, яка здійснюється під безпосереднім керівництвом викладача.
3. Творча, в тому числі науково-дослідницька робота.

Види поза аудиторної СРС різноманітні: підготовка і написання рефератів, доповідей, нарисів та інших письмових робіт на задані теми. Студенту бажано надати право вибору теми і навіть керівника роботи, виконання домашніх завдань різноманітного характеру. Це – рішення задач; переклад і переказ текстів; підбір та вивчення літературних джерел, розробка та складання різних схем; виконання графічних робіт, проведення розрахунків та ін; виконання індивідуальних завдань, спрямованих на розвиток у студентів самостійності та ініціативи. Індивідуальне завдання може отримувати як кожен студент, так і частина студентів групи; виконання курсових проектів та робіт; підготовка до участі у науково-теоретичних конференціях, оглядах, олімпіадах та інших

Щоб розвинути позитивне ставлення студентів до поза аудиторної СРС, слід на кожному її етапі роз'яснювати цілі роботи, контролювати розуміння цих цілей студентами, поступово формуючи у них уміння самостійної постановки задачі і вибору мети.

Аудиторна самостійна робота може реалізовуватися при проведенні практичних занять, семінарів, виконанні лабораторного практикуму і під час читання лекцій.

При читанні лекційного курсу безпосередньо в аудиторії необхідно контролювати засвоєння матеріалу основною масою студентів шляхом проведення експрес-опитувань з конкретних тем, тестового контролю знань, опитування студентів у формі гри "Що? Де? Коли? " і т.д.

На практичних і семінарських заняттях різні види СРС дозволяють зробити процес навчання більш цікавим і підняти активність значної частини студентів у групі.

На практичних заняттях з природничо-наукових і технічних дисциплін потрібно не менше 1 години з двох (50% часу) відводити на самостійне вирішення завдань. Практичні заняття доцільно будувати таким чином:

1. Вступне слово викладача (цілі заняття, основні питання, які повинні бути розглянуті).
2. Побіжне опитування.
3. Рішення 1-2 типових завдань біля дошки.
4. Самостійне рішення завдань.
5. Розбір типових помилок при рішенні (в кінці поточного заняття або на початку наступного).

Для проведення занять необхідно мати великий банк завдань і завдань для самостійного рішення, причому ці завдання можуть бути диференційовані за ступенем складності. У залежності від дисципліни або від її розділу можна використовувати два шляхи:

1. Давати певну кількість завдань для самостійного рішення, рівних за складністю, а оцінку ставити за кількість вирішених за певний час завдань.
2. Видавати завдання із завданнями різної складності і оцінку ставити за складністю вирішеного завдання.

За результатами самостійного вирішення завдань слід виставляти за кожне заняття оцінку. Оцінка попередньої підготовки студента до практичного заняття може бути зроблена шляхом експрес-тестування (тестові завдання закритої форми) протягом 5, максимум - 10 хвилин. Таким чином, при інтенсивній роботі можна на кожному занятті кожному студенту поставити принаймні дві оцінки.

За матеріалами модуля або розділу доцільно видавати студенту домашнє завдання і на останньому практичному занятті по розділу чи модулю підвести підсумки його вивчення (наприклад, провести контрольну роботу в цілому по модулю), обговорити оцінки кожного студента, видати додаткові завдання тим студентам, які хочуть підвищити оцінку. Результати виконання цих завдань підвищують оцінку вже в кінці семестру, на залікової тижня, тобто рейтингова оцінка на початок семестру ставиться по поточній роботі тільки, а рейтингова оцінка на кінець залікової тижня враховує усі додаткові види робіт.

З різних форм СРС для практичних занять на старших курсах найкращим чином підходять "ділові ігри". Тематика гри може бути пов'язана з конкретними виробничими проблемами або носити прикладний характер, включати завдання ситуаційного моделювання з актуальних проблем і т.д. Мета ділової гри – в імітаційних умовах дати студенту можливість розробляти і приймати рішення.

При проведенні семінарів і практичних занять студенти можуть виконувати СРС як індивідуально, так і малими групами (творчими бригадами), кожна з яких розробляє свій проект (завдання). Виконаний проект (рішення проблемної задачі) потім рецензується іншої бригадою за коловою системою. Публічне обговорення та захист свого варіанту

підвищують роль СРС і підсилюють прагнення до її якісного виконання. Дана система організації практичних занять дозволяє вводити в завдання науково-дослідні елементи, спрощувати або ускладнювати завдання. Активність роботи студентів на звичайних практичних заняттях може бути посилена введенням нової форми СРС, сутність якої полягає в тому, що на кожне завдання студент отримує своє індивідуальне завдання (варіант), при цьому умова завдання для всіх студентів однакова, а вихідні дані різні. Перед початком виконання завдання викладач дає лише загальні методичні вказівки (загальний порядок вирішення, точність і одиниці вимірювання певних величин, наявні довідкові матеріали тощо). Виконання СРС на заняттях з перевіркою результатів викладачем привчає студентів грамотно і правильно виконувати технічні розрахунки, користуватися обчислювальними засобами та довідковими даними. Досліджуваний матеріал засвоюється більш глибоко, у студентів змінюється ставлення до лекцій, так як без розуміння теорії предмета, без гарного конспекту важко розраховувати на успіх у вирішенні завдання. Це покращує відвідуваність як практичних, так і лекційних занять. Інша форма СРС на практичних заняттях може полягати в самостійному вивченні принципів схем, макетів, програм тощо, які викладач роздає студентам разом з контрольними питаннями, на які студент повинен відповісти протягом заняття.

Виконання лабораторного практикуму, як і інші види навчальної діяльності, містить багато можливостей застосування активних методів навчання та організації СРС на основі індивідуального підходу. При проведенні лабораторного практикуму необхідно створити умови для максимально самостійного виконання лабораторних робіт. Тому при виконанні роботи необхідно:

1. Провести експрес-опитування (усно або у тестовій формі) з теоретичного матеріалу, необхідного для виконання роботи (з оцінкою).
2. Перевірити плани виконання лабораторних робіт, підготовлений студентом будинку (з оцінкою).
3. Оцінити роботу студента в лабораторії і отримані ним дані (оцінка).
4. Перевірити і виставити оцінку за звіт.

Будь-яка лабораторна робота повинна включати глибоке самостійне опрацювання теоретичного матеріалу, вивчення методик проведення і планування експерименту, освоєння вимірювальних засобів, обробку та інтерпретацію експериментальних даних. При цьому частина робіт може не носити обов'язковий характер, а виконуватися в межах самостійної роботи з курсу. У ряд робіт доцільно включити розділи з додатковими елементами наукових досліджень, які зажадають поглибленої самостійного опрацювання теоретичного матеріалу.

4. Методичне забезпечення і контроль самостійної роботи

Розробка комплексу методичного забезпечення навчального процесу є найважливішою умовою ефективності самостійної роботи студентів. До такого комплексу слід віднести тексти лекцій, навчальні та методичні посібники, лабораторні практикуми, банки завдань і завдань, сформульованих на основі реальних даних, банк розрахункових, моделюючих, тренажерних програм і програм для самоконтролю, автоматизовані навчальні та контролюючі системи, інформаційні бази дисципліни або групи споріднених дисциплін та інше. Це дозволить організувати проблемне навчання, в якому студент є рівноправним учасником навчального процесу.

Результативність самостійної роботи студентів багато в чому визначається наявністю активних методів її контролю. Існують наступні види контролю:

- вхідний контроль знань і умінь студентів при початку вивчення чергової дисципліни;
- поточний контроль, тобто регулярне відстеження рівня засвоєння матеріалу на лекціях, практичних та лабораторних заняттях;
- проміжний контроль по закінченні вивчення розділу або модуля курсу;
- самоконтроль, здійснюваний студентом у процесі вивчення дисципліни при підготовці до контрольних заходів;
- підсумковий контроль з дисципліни у вигляді заліку чи іспиту;
- контроль залишкових знань і вмінь через певний час після завершення вивчення дисципліни.

В останні роки поряд з традиційними формами контролю – колоквіуми, заліки, іспитами досить широко вводяться нові методи, тобто організація самостійної роботи студентів здійснюється на основі сучасних освітніх технологій. В якості такої технології в сучасній практиці вищої професійної освіти часто розглядається рейтингова система навчання, що дозволяє студенту і викладачу виступати у вигляді суб'єктів освітньої діяльності, тобто бути партнерами.

Рейтингова система навчання передбачає багатобальної оцінювання студентів, але це не простий перехід від п'ятибальною шкали, а можливість об'єктивно відобразити в балах розширення діапазону оцінювання індивідуальних здібностей студентів, їхніх зусиль, витрачених на виконання того чи іншого виду самостійної роботи. Існує великий простір для створення блоку диференційованих індивідуальних завдань, кожне з яких має свою «ціну». Правильно організована технологія рейтингового навчання дозволяє з самого початку піти від п'ятибальної системи оцінювання і прийти до неї лише при підведенні підсумків, коли зароблені студентами бали переводяться у звичні оцінки (відмінно, добре, задовільно, незадовільно). Крім того, в систему рейтингової оцінки включаються додаткові заохочувальні бали за оригінальність, новизну підходів до виконання завдань

для самостійної роботи або дозволу наукових проблем. У студента є можливість підвищити навчальний рейтинг шляхом участі у поза навчальній роботі (участь в олімпіадах, конференціях; виконання індивідуальних творчих завдань, рефератів, участь у роботі наукового гуртка і т.д.). При цьому студенти, не поспішають здавати роботу вчасно, можуть отримати і негативні бали. Разом з тим, заохочується більш швидке проходження програми окремими студентами. Наприклад, якщо учень готовий здавати залік або писати самостійну роботу раніше групи, можна додати йому додаткові бали.

Рейтингова система – це регулярне відстеження якості засвоєння знань і умінь у навчальному процесі, виконання планового обсягу самостійної роботи. Ведення багатобальної системи оцінки дозволяє, з одного боку, відобразити в бальному діапазоні індивідуальні особливості студентів, а з іншого боку - об'єктивно оцінити в балах зусилля студентів, витрачені на виконання окремих видів робіт. Отже, нехай кожен вид навчальної діяльності набуває свою «ціну». Виходить, що «вартість» роботи, виконаної студентом бездоганно, є кількісною мірою якості його навченості з тієї сукупності вивченого ним навчального матеріалу, яка була необхідна для успішного виконання завдання.

Розроблена шкала перекладу рейтингу з дисципліни в підсумкову п'ятибальну оцінку доступна, легко підраховується як викладачем, так і студентом: 85% -100% максимальної суми балів - оцінка «відмінно», 70% - 85% - оцінка «добре», 50% -70 % - «задовільно», 50% і менше від максимальної суми - «незадовільно».

При використанні рейтингової системи:

- основний акцент робиться на організацію активних видів навчальної діяльності, активність студентів виходить на творче осмислення запропонованих завдань;

- у взаєминах викладача зі студентами є співпраця і співтворчість, існує психологічна і практична готовність викладача до факту індивідуального своєрідності «Я-концепції» кожного студента;

- передбачається різноманітність стимулюючих, емоційно-регулюючих, напрямних і організують прийомів втручання (при необхідності) викладача в самостійну роботу студентів;

- викладач виступає в ролі педагога-менеджера і режисера навчання, готового запропонувати студентам мінімально необхідний комплект засобів навчання, а не тільки передає навчальну інформацію; учень виступає в якості суб'єкта діяльності поряд з викладачем, а розвиток його індивідуальності виступає як одна з головних освітніх цілей;

- навчальна інформація використовується як засіб організації навчальної діяльності, а не як мета навчання.

Рейтингова система навчання забезпечує найбільшу інформаційну, процесуальну і творчу продуктивність самостійної пізнавальної діяльності студентів за умови її реалізації через технології особистісно-орієнтованого

навчання (проблемні, діалогові, дискусійні, евристичні, ігрові та інші освітні технології).

Більшість студентів позитивно ставляться до такої системи відстеження результатів їх підготовки, відзначаючи, що рейтингова система навчання сприяє рівномірному розподілу їх сил протягом семестру, покращує засвоєння навчальної інформації, забезпечує систематичну роботу без «авралів» під час сесії. Велика кількість різноманітних завдань, які пропонуються для самостійного опрацювання, і різні шкали їх оцінювання дозволяють студенту стежити за своїми успіхами, і при бажанні у нього завжди є можливість поліпшити свій рейтинг (за рахунок виконання додаткових видів самостійної роботи), не чекаючи іспиту. Аналізуючи підсумки досвіду введення рейтингової системи в деяких вузах нашої країни, можна зазначити, що організація процесу навчання в рамках рейтингової системи навчання з використанням різноманітних видів самостійної роботи дозволяє отримати більш високі результати у навчанні студентів порівняно з традиційною вузівською системою навчання.

Використання рейтингової системи дозволяє домогтися більш ритмічної роботи студента протягом семестру, а так само активізує пізнавальну діяльність студентів шляхом стимулювання їх творчої активності. Введення рейтингу може викликати збільшення навантаження викладачів за рахунок додаткової роботи по структуризації змісту дисциплін, розробки завдань різного рівня складності і т.д. Але така робота дозволяє викладачеві розкрити свої педагогічні здібності і втілити свої ідеї вдосконалення навчального процесу.

Дуже корисним, на наш погляд, може бути тестовий контроль знань і умінь студентів, який відрізняється об'єктивністю, економить час викладача, в значній мірі звільняє його від рутинної роботи і дозволяє більшою мірою зосередитися на творчій частині викладання, має високий ступінь диференціації досліджуваних за рівнем знань та умінь і дуже ефективний при реалізації рейтингових систем, дає можливість значною мірою індивідуалізувати процес навчання шляхом підбору індивідуальних завдань для практичних занять, індивідуальної та самостійної роботи, дозволяє прогнозувати швидкість і ефективність навчання кожного студента. Тестування допомагає викладачеві виявити структуру знань студентів і на цій основі переоцінити методичні підходи до навчання з дисципліни, індивідуалізувати процес навчання. Дуже ефективним є використання тестів безпосередньо в процесі навчання, при самостійній роботі студентів. У цьому випадку студент сам перевіряє свої знання. Не відповівши відразу на тестове завдання, студент отримує підказку, роз'яснювала логіку завдання і виконує його другий раз.

Слід відзначити і все ширше проникають в навчальний процес автоматизовані навчальні та навчально-контролюючі системи, що дозволяють студентові самостійно вивчати ту чи іншу дисципліну і одночасно контролювати рівень засвоєння матеріалу. На закінчення

відзначимо, що конкретні шляхи і форми організації самостійної роботи студентів з урахуванням курсу навчання, рівня підготовки учнів та інших факторів визначаються в процесі творчої діяльності викладача, тому дані рекомендації не претендують на універсальність. Їх мета - допомогти викладачеві сформулювати свою творчу систему організації самостійної роботи.

Тема 2.5 Діагностика знань студентів

План

1. Роль і місце контролю знань у навчальному процесі. Види контролю.
2. Метод тестування як форма перевірки рівня засвоєння студентами навчального матеріалу.
3. Модульно-рейтингова система оцінки знань студентів, принципи її побудови. Порядок і основні вимоги до проведення заліків та екзаменів.
4. Державна атестація підготовки студентів: види і методика проведення.

1. Роль і місце контролю знань у навчальному процесі. Види контролю

Контроль – важливий структурний компонент навчального процесу, який взаємопов'язаний з його цілями, змістом і методами. Від результатів контролю значною мірою залежать постановка цілей і завдань навчання, вибір і послідовність застосування його методів. Завдяки контролю реалізується зворотній зв'язок, що дозволяє оперативно регулювати і корегувати процес навчання, ставити конкретизовані завдання на наступний урок.

Важливу роль у поповненні і удосконаленні знань відіграє процес підготовки студентів до заліків і екзаменів, заліку з контрольної роботи і захисту курсових робіт. При цьому ґрунтовно перероблюється весь фактичний матеріал даної науки, а не тільки якоїсь її частини. Підготовка до відповіді, викладення відповіді на папері, усні відповіді на поставлені викладачем запитання і под. завжди пов'язані з напруженою розумовою діяльністю студента: зміст відповіді має бути старанно продуманим, необхідні знання для цього уважно відібрані, щоб викладач міг їх виміряти за різними параметрами, у тій чи іншій формі виражені. Перевірка знань тісно пов'язана з відтворенням і повторенням раніше вивченого, а це завжди ефективно допомагає їх удосконаленню.

Використовуються такі види контролю: вхідний, поточний, рубіжний, підсумковий та відстрочений.

Вхідний контроль проводиться перед вивченням нового предмету з метою визначення рівня підготовки студентів з дисциплін, які це курс. Вхідний контроль проводиться на першому занятті за завданнями, які відповідають програмі попередньої дисципліни. За результатами вхідного

контролю розробляються заходи з надання індивідуальної допомоги студентам, коригування навчального процесу.

Поточний контроль проводиться викладачами на всіх видах аудиторних занять. Основне завдання поточного контролю – перевірка рівня підготовки студентів за визначеною темою (навчальним елементом). Основна мета поточного контролю – забезпечення зворотного зв'язку між викладачами та студентами, управління навчальною мотивацією студентів. Інформація, одержана при поточному контролі, використовується як викладачем – для коригування методів і засобів навчання, - так і студентами – для планування самостійної роботи. Особливим видом поточного контролю є колоквиум, підсумковий контроль за змістовими модулями.

Рубіжний модульний контроль – це контроль знань студентів після вивчення логічно завершеної частини навчальної програми дисципліни змістового модуля. Рубіжний модульний контроль є необхідним елементом модульно-рейтингової технології навчального процесу. Частота проведення цього виду контролю визначається кількістю змістових модулів протягом навчального семестру. Підсумковий модуль-контроль забезпечує оцінку результатів навчання студентів певного освітньо-кваліфікаційного рівня на проміжних або заключному етапах їх навчання. Він включає:

- семестровий (річний) контроль;
- державну атестацію студентів.

Державна атестація здійснюється у формах державного екзамену, комплексного екзамену у формі виконання комплексних кваліфікаційних завдань, захисту дипломного проекту (роботи).

Державна атестація студента здійснюється державною екзаменаційною (кваліфікаційною) комісією (ДЕК) після завершення навчання на певному освітньому (кваліфікаційному) рівні або його етапі з метою встановлення фактичної відповідності рівня освітньої (кваліфікаційної) підготовки вимогам освітньої (кваліфікаційної) характеристики.

Державна комісія створюється щорічно для кожного напрямку підготовки (ОКР “бакалавр”) та кожної спеціальності (ОКР “спеціаліст” і “магістр”) для всіх форм навчання і діє протягом календарного року. Залежно від кількості випускників може створюватися декілька ДЕК з напрямку (спеціальності) або об'єднана комісія для споріднених спеціальностей.

2. Метод тестування як форма перевірки рівня засвоєння студентами навчального матеріалу

Для визначення рівня сформованості знань і вмінь з навчальної дисципліни користуються методом тестів. Виокремлюють тести відкритої форми (із вільно конструйованими відповідями) і тести закритої форми (із запропонованими відповідями).

Переваги та недоліки тестування:

Переваги:

Тестування є якіснішим і об'єктивнішим способом оцінювання, його об'єктивність досягається шляхом стандартизації процедури проведення, перевірки показників якості завдань і тестів у цілому.

Тести – це об'ємніший інструмент, оскільки тестування може включати в себе завдання по усіх темах курсу, тоді як на усний екзамен зазвичай виноситься 2-4 теми, а на письмовий – 3-5. Це дозволяє діагностувати знання по усьому курсу, виключаючи елемент випадковості при витягуванні екзаменаційного білета. За допомогою тестування можна встановити рівень знань по дисципліні у цілому і по окремих її розділах.

Тестування – це найбільш м'який інструмент, що ставлять всіх студентів в однакові умови, використовуючи єдину процедуру і єдині критерії оцінки, що приводить до зниження передекзаменаційних нервових напружень.

Недоліки:

Розробка якісного тестового інструментарію – тривалий, трудомісткий і затратний процес. Стандартні набори тестів для більшості дисциплін ще не розроблені, а розроблені зазвичай мають низьку якість.

Дані, що отримує викладач в результаті тестування, хоча і включають інформацію про недостатність підготовки по конкретних розділах, але не дозволяють судити про причини цих недоліків.

Тест не дозволяє перевіряти і оцінювати високі, продуктивні рівні знань, пов'язані з творчістю, тобто імовірнісні, абстрактні і методологічні знання.

Широта охоплення тем у тестуванні має і зворотний бік. Учень при тестуванні, на відміну від усного або письмового іспиту, не має достатньо часу для скільки-небудь глибокого аналізу теми.

Забезпечення об'єктивності і справедливості тесту вимагає прийняття спеціальних заходів по забезпеченню конфіденційності тестових завдань. При повторному застосуванні тесту бажано внесення змін до завдань.

Виділяють такі види тестів:

Тести відкритої форми передбачають короткі однозначні відповіді, які ґрунтуються переважно на відтворенні вивченого матеріалу, або складні (комплексні) відповіді, які потребують розвинутого логічного мислення, вміння аналізувати.

Тести закритої форми передбачають вибір відповіді з певної кількості варіантів. Серед таких тестів виокремлюють тест-альтернативу, тест-відповідність:

Тест-альтернатива вимагає вибору однієї з двох запропонованих відповідей. Застосовують його під час контролю таких показників засвоєння, як уміння визначати використання фактів, законів, підводити під поняття, встановлювати причину якогось явища. Недолік цього виду тесту полягає в

тому, що він не дає змоги вільно конструювати, формулювати відповідь. Його перевагою є те, що він допомагає швидше орієнтуватися в матеріалі, знаходити спільне та відмінне у явищах, легше класифікувати конкретні явища за певними видами.

Тест-відповідність, як правило, складається з двох частин, між якими слід встановити відповідність. Застосовують його для виявлення таких результатів засвоєння, як уміння визначати використання речовин, апаратів, процесів, встановлювати зв'язок між абстрактним і конкретним поняттями, класифікувати їх тощо. Перевага тестів-відповідностей полягає у компактній формі завдання, завдяки якій протягом короткого часу вдається перевірити засвоєння великого обсягу навчального матеріалу. Недоліком є обмеженість безпосередньої мети контролю і ускладнення при доборі матеріалу.

Тестовий контроль використовують з метою актуалізації знань перед викладанням нової теми, виведенням підсумкових оцінок, на групових заняттях, на заліку чи іспиті, а також перед практичними і лабораторними роботами. Крім того, тести можуть слугувати засобом внутрішнього контролю для порівняння, визначення рівнів успішності окремих груп студентів, порівняльної характеристики різних форм і методів викладання. Доцільним є проведення тестової перевірки кожної теми навчальної дисципліни з усіх основних її питань.

Такий вид контролю дає змогу ефективніше використовувати час, ставить перед усіма студентами однакові вимоги, допомагає уникати надмірних хвилювань. Тестова перевірка унеможливорює випадковість в оцінюванні знань, стимулює студентів до самоконтролю.

3. Модульно-рейтингова система оцінки знань студентів, принципи її побудови. Порядок і основні вимоги до проведення заліків та екзаменів

Модульно-рейтингова система складається з двох взаємопов'язаних і доповнюючих одна одну частин: модульної та рейтингової, які можуть функціонувати і окремо, але з меншою ефективністю.

Принцип 1. Навчальна дисциплін ділиться на модулі так, щоб кожен з них містив її завершені розділи, на вивчення яких календарним планом передбачається не менше 10-12 годин практичних чи лабораторних занять. Як правило, навчальна дисципліна може бути розділена на 2, 3 або 4 модулі (в одному семестрі).

Рейтингова система має на меті дати об'єктивну розгорнуту оцінку знань (підготовленості) студента по всіх досліджуваних їм дисциплін у вигляді його рейтингу, який доцільно використовувати при будь-якій атестації студентів і при працевлаштуванні фахівців.

Принцип 2. Неможливо об'єктивно і кількісно (в балах) порівняти оцінку ставлення студента до навчання, його старанності, який проявляється у виконанні ним поточної роботи (домашніх завдань, графічних і лабораторних робіт тощо) з оцінкою його знань досліджуваного предмета, які проявляються на іспиті.

Принцип 3. Студент може бути допущений до проміжних іспитів тільки при накопиченні ним встановленої суми балів за всі види поточної роботи, для чого необхідний її строгий облік.

Підсумковий (семестровий) контроль з навчальної дисципліни проводиться в терміни, встановлені навчальним планом.

Семестровий іспит – це форма підсумкового контролю засвоєння студентом теоретичного і практичного матеріалу з навчальної дисципліни за семестр.

Семестровий залік – це форма підсумкового контролю засвоєння студентом навчального матеріалу виключно на підставі результатів його навчально-творчої діяльності за програмою курсу протягом навчального семестру (оцінки на практичних, семінарських заняттях, результати виконання самостійної та індивідуальної роботи).

Студент вважається допущеним до семестрового контролю з конкретної дисципліни (семестрового іспиту, заліку), якщо він виконав усі види робіт, передбачені навчальним планом на семестр з цієї дисципліни. Іспити складають студенти в період екзаменаційних сесій, передбачених навчальним планом. Вищий навчальний заклад може встановлювати студентам індивідуальні терміни здачі заліків і іспитів. При використанні модульного контролю іспити можуть не проводитися.

Іспити проводяться відповідно до розкладу, який доводиться до відома викладачів і студентів не пізніше, ніж за місяць до початку сесії. Порядок і методика проведення заліків та іспитів визначаються вищим навчальним закладом.

Залежно від успішності студента протягом семестру викладачем може бути передбачити можливість «автоматичного» складання іспиту або заліку. При цьому умови обмовляються викладачем на першому занятті з даного предмета.

Викладачеві необхідно в ході проведення іспиту намагатися не допускати списування, взаємних консультацій студентів. Приймаючи іспит в усній формі, педагог повинен дотримуватися таких педагогічних прийомів і принципів: добровільний початок іспиту (черговість складання іспиту визначається за бажанням студентів); доброзичливе відношення до студентів; не переривати відповідь студента; кількість додаткових питань повинна визначатися їх доцільністю; додаткові питання не повинні бути провокаційними.

Результати складання іспитів і диференційованих заліків оцінюються за 4-бальною шкалою («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно»), а заліків – за двобальною («зараховано», «не зараховано»). Із впровадженням Болонських освітніх стандартів вищий навчальний заклад використовує 100-бальну та літерну шкалу за системою «ECTS», які адаптовані до національної 4-бальної шкали. Оцінки вносяться викладачем в екзаменаційну відомість і залікову книжку. У випадку неявки студента на іспит або залік в екзаменаційній відомості (графу оцінок) записується – «не з'явився». Якщо

студент пропустив багато занять, викладач повідомляє про це деканату, який у відомості робить запис: «Не допущений».

Усний екзамен, як правило, розпочинається із вступного слова викладача, який нагадує порядок проведення випробувань, правила поведінки учнів на екзамені. Важливо підбадьорити їх, створивши таку психологічну атмосферу, яка б забезпечувала розкриття мнемічних резервів учнів, а не їхнє згортання. Оскільки початок екзамену "задає тон" усій роботі, доцільніше першими викликати відповідати сильніших учнів.

Необхідною умовою успішного проведення усного екзамену є вміння вчителя уважно вислуховувати учня, не перебивати його до завершення відповіді, вибір додаткових питань з метою виправлення допущених під час відповіді помилок, доброзичливе ставлення до того, хто відповідає. Час, визначений для усної відповіді учня, який екзаменується, повинен бути достатнім для повного висвітлення поставлених в екзаменаційному білеті питань. Зазвичай він знаходиться у межах 10-20 хвилин. Якщо під час екзамену учні знаходяться в приміщенні, де йде екзамен, для них оголошується через кожну годину перерва. Однак кращі умови створюються тоді, коли в кімнаті для екзаменів знаходяться тільки ті учні, які готуються до відповіді.

Письмовий екзамен також розпочинається із вступного слова вчителя про порядок його проведення. Традиційно, згідно з інструкцією про проведення екзаменів, пакети з текстами письмових робіт із математики розкриває голова екзаменаційної комісії у присутності її членів за годину до початку екзамену, з темами для літературних творів - у присутності екзаменаційної комісії безпосередньо перед початком екзамену.

Необхідність попередження суб'єктивізму в оцінці знань учнів під час екзаменів в останні роки диктують певні зміни в їхній підготовці і проведенні.

Веде екзамен викладач. Спираючись на знання учнів, він регулює стосунки з ними членів екзаменаційної комісії, зберігаючи за собою право вирішального слова під час оцінювання знань підопічних.

Важко дати визначальні рецепти на всі складні ситуації, які можуть виникнути в ході оцінювання учнівських знань. Вирішальним тут є всебічне знання учня, його потенційних можливостей, характеру навчальної праці впродовж усього року.

Згідно з діючою в університеті системою комплексної діагностики знань студентів, з метою стимулювання планомірної та систематичної навчальної роботи, оцінка знань студентів здійснюється за 100-бальною системою.

Форми контролю знань студентів:

- поточний;
- модульний;
- підсумковий (залік, екзамен).

Оцінювання знань студентів в університеті здійснюється за 100-

бальною шкалою, яка переводиться відповідно у національну шкалу («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно») та шкалу європейської кредитно-трансферної системи (ECTS – A, B, C, D, E, FX, F).

4. Державна атестація підготовки студентів: види і методика проведення

Складання державних екзаменів та захист дипломних проектів (робіт) проводиться на відкритому засіданні ДЕК за участю не менше половини членів комісії при обов'язковій присутності голови комісії.

Робота державних комісій проводиться у терміни, передбачені графіком навчального процесу. Розклад засідань державної комісії, узгоджений з головою комісії, затверджується першим проректором на підставі подання декана (директора інституту) і доводиться до загального відома не пізніше, ніж за місяць до початку захисту державних екзаменів.

На одному засіданні ДЕК можна планувати захистів: бакалаврських дипломних робіт не більше 10; дипломних проектів (робіт) не більше 7; магістерських дипломних робіт не більше 5. При усній формі проведення державного екзамену на одному засіданні ДЕК проводиться атестація не більше 15 студентів. Тривалість проведення державних екзаменів і захисту випускних робіт не повинна перевищувати 6 годин на день.

Під оцінкою знань, умінь та навичок дидактика розуміє процес порівняння досягнутого учнями рівня володіння ними з еталонними вимогами, описаними в навчальній програмі. Як процес, оцінка знань, умінь та навичок реалізується в ході контролю (перевірки) останніх. Умовним відображенням оцінки є відмітка, яка виражається в балах.

Для проведення фахових випробувань при вступі на навчання на основі раніше здобутого ступеня (освітньо-кваліфікаційного рівня) створюються фахові атестаційні комісії.

Рішенням приймальної комісії результати вступного екзамену з конкурсного предмета щодо вступу на певний напрям підготовки (спеціальність) можуть бути зараховані для участі у конкурсному відборі на інший напрям підготовки (іншу спеціальність) у цьому вищому навчальному закладі.

До державних екзаменів проводяться оглядові лекції, що передбачає систематичний аналіз найважливіших наукових проблем курсу, які пов'язані з практичним досвідом студентів, завданнями професійної діяльності. Таку лекцію читають перед виробничою практикою, написанням дипломних (магістерських) робіт або складанням державних іспитів.

Державна атестація проводиться у формі державних екзаменів з окремих дисциплін або комплексної перевірки знань студентів з кількох дисциплін в обсязі діючих навчальних програм, або захисту дипломного проекту (роботи). Форма атестації обумовлюється навчальним планом. При державній атестації окремих спеціалістів можливе проведення і державних іспитів, і захист дипломного проекту (роботи).

Програма та метод проведення екзаменів (усно, письмово, тестування) визначається кафедрою, що випускає спеціалістів (цикловою комісією) і затверджується радою факультету або вищого навчального закладу. Вищим навчальним закладам надається право здійснювати інші методи проведення державних екзаменів, у тому числі – комп'ютерне тестування студентів.

Перелік основних та додаткових інформаційних джерел:

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої школи. – К., 1998.
2. Алексюк А.М. Педагогіка вищої школи. Курс лекцій: модульне навчання. – К.,1993.
3. Архангельский С. И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы. - М., 1980.
4. Бабич Н.Д. Основи культури мовлення. – Львів, 1990.
5. Бабочкин П.И. Проблемы становления специалистов в высшей школе. – М., 1997.
6. Васянович Г. Педагогіка вищої школи: Навч.-метод. посібник. – Львів, 2000.
7. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: Методичний посібник для студентів магістратури. – К., 2003.
8. Громкова М. Т. Если вы - преподаватель... Позиция... Модели... Технологии. - М., 1998.
9. Гура О.І. Педагогіка вищої школи: вступ до спеціальності: Навч. посіб. – К., 2005.
10. Дорошенко С. І. Основи культури і техніки усного мовлення. – Харків, 2002.
11. Дроздова І.П. Методика викладання, педагогіка та психологія вищої освіти: Навчальний посібник. – Харків, 2008.
12. Луговий В.І.Управління освітою: Навч.посібник.– К., 1997.
13. Майоров А.Н. Теория и практика создания тестов для системы образования. – М., 2001.
14. Макаренко А.С. Методика воспитательной работы. – К., 1990.
15. Методика викладання у вищій школі. Опорний конспект лекції для студентів рівня підготовки «Магістр» усіх спеціальностей та слухачів вищої школи педагогічної майстерності: Навч.-метод.видання.– К.: КНТЕУ, 2002.
16. Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі: Навч.посіб./ За ред. С.І.Гончаренка, П.М.Олійника. – К., 2003.
17. Мороз О.П., Падалка О.С., Юрченко В.І. Викладач вищої школи: психолого-педагогічні основи підготовки: Навч.посіб./ За заг. ред. О.П.Мороза. – К.: НПУ, 2006.
18. Мороз І.В. Менеджмент і маркетинг освіти: Навч.-метод посібник.– Переяслав-Хмельницький, 2004.
19. Нагаєв В.М. Методика викладання у вищій школі: Навч. посібник. – К., 2007.
20. Нісімчук А.С., Падалка О.С., Шпак О.Г. Культура педагогічного спілкування у вузі// Нісімчук А.С., Падалка О.С., Шпак О.Г. Сучасні педагогічні технології. – К.,2000. – С.338-344.
21. Основы педагогического мастерства/ И.А.Зязюн, И.Ф.Кривонос, Н.Н.Тарасевич и др.; Под ред. И.А.Зязюна. – М., 1989.
22. Педагогічні технології: теорія та практика: Курс лекцій: Навч. посіб. /

За ред. проф. М.В.Гриньової. – Полт. держ. ун-т. ім. В.Г. Короленка. – Полтава, 2004.

23. Сагач Г.М. Мистецтво ділової комунікації: Навч. посібник. – К., 1996.

24. Стрельніков В.Ю. Проектування професійно-орієнтованої дидактичної системи підготовки бакалаврів економіки: монографія / В.Ю. Стрельніков. – Полтава: РВЦ ПУСКУ, 2006. – 375 с.

25. Стрельніков В.Ю. Сучасні технології навчання у вищій школі : Модульний посібник для слухачів авторських курсів підвищення кваліфікації викладачів МІПК ПУЕТ / В.Ю. Стрельніков, І.Г. Брітченко. – Полтава: ПУЕТ, 2013. – 309 с.

26. Стрельніков В.Ю. Акмеологічна компетентність викладача вищої школи / В.Ю. Стрельніков // Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки». – № 31 (244). – Черкаси: ЧНПУ імені Богдана Хмельницького, 2013. – С. 71–74.

27. Стрельніков В.Ю. Професійний розвиток майбутнього фахівця як складник його соціальної діяльності у контексті сучасної соціокультурної ситуації / В.Ю. Стрельніков // Соціально-педагогічна діяльність в умовах трансформації суспільства: теоретичні та прикладні проблеми : монографія / С.П. Архипова, Т.М. Десятов, І.І. Кругляк та ін. ; за заг. ред. С.П. Архипової. – Черкаси: Вид. ФОП Гордієнко Є.І., 2014. – 234 с. – С. 19–46.

28. Стрельніков В. Компоненты профессиональной компетентности преподавателя высшей школы / В. Стрельников // Edukacja i ekonomia. Redakcja naukowa prof. dr.hab. Vaino Rajangu, dr. Tadeusz Trocikowski. – Wloclawek – Kaniewo, 2015. – 381 с. – С. 213–221.

29. Тарасевич Н.М. Стратегія поведінки вчителя у складних педагогічних ситуаціях: Спецкурс. Тексти лекцій. – Полтава, 2005.

30. Тищенко В.М. Викладач вищої школи: феномен професії: Монографія. – Львів, 2006.

31. Федоришин Б.О. Психолого-педагогічні основи професійної орієнтації. – К., 1996.

32. Фокин Ю. Преподавание и воспитание в высшей школе: Методология, цели и содержание, творчество: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М., 2008.

33. Фокин Ю.Г. Психодидактика высшей школы: Психолого-дидактические основы преподавания. - М., 2000.

34. Чудинов А. Памятка молодого преподавателя // <http://www.eduhmao.ru/info/1/3855/24>

Додаткова література:

1. Авдєєнко А.П. Інтенсифікація навчального процесу та організація самостійної роботи студентів /А.П.Авдєєнко, Л.В.Дементій, О.Є.Поляков; /Проблеми освіти.-К.-2001.-Вип.24.– С. 108-111

2. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти в Україні: Історія, Теорія: Підручник.– К.:Либідь, 1998.– 560 с.
3. Андрусишин Б. І., Гуз А.М. Методика викладання шкільного курсу «Основи правознавства»: підручник. – К.: Знання, 2008. — 301с.
4. Бабанский Ю.К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса.- М., 1982.-256с.
5. Барбашова І.А Дидактика: навч. посібник для ст-тів ВНЗ / І.А. Барбашова. – 2-е видання. – Донецьк: Ландон-XXI, 2011. – 228с.
6. Барбашова І.А Загальні основи педагогіки: навч. посібник для ст-тів ВНЗ / І.А. Барбашова. – 2-е видання. – Донецьк: Ландон-XXI, 2011. – 126с.
7. Бондар В. Дидактика: підручник для студентів вищих навчальних закладів.- К.: Либідь, 2005.- 252
8. Бордовская Н.В. Педагогика: Учебник для вузов /Н.В.Бордовская, А.А.Реан. – СПб: Питер, 2000.– 304 с.
9. Ващенко Григорій, Загальні методи навчання: Підручник для педагогів. – 1-е вид.– К.: Українська Видавнича спілка, 1997.– 441 с.
- 10.Вишневецький О І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. / О. І. Вишневецький . - Вид. 3-є, доопрац. і допов. - К. : Знання, 2008. - 568
11. Вітвицька, С. С. Основи педагогіки вищої школи : навч. посіб. / С.С.Вітвицька. - К. : Центр навчальної л-ри, 2003. - 320 с.
- 12.Вітвицька, С С. Практикум з педагогіки вищої школи : навч. посіб. / С.С. Вітвицька. - К. : Центр навчальної л-ри, 2005. - 398 с .
- 13.Вітвицька С.С. Практикум з педагогіки вищої школи. За модульною системою навчання. – К., 2005.- 395 с.
- 14.Волкова Н.П Педагогіка.- К.: 2003.-575 с.
- 15.Голік О.Б. Педагогічна майстерність: організаційно-управлінський аспект: Навч. посібник – Донецьк: Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2010. – 242
- 16.Гончаренко О. М. Права людини в Україні: навч. посіб. / О. М. Гончаренко.- К.: Знання, 2008. – 207 с.
- 17.Дидактика современной школы /Под ред. В.А.Онищука.- К.: Рад. Школа, 1987.- 350 с.
- 18.Застосування телекомунікаційних засобів у навчальному процесі (психолого-педагогічні аспекти): навчально-методичний посібник / авт. кол.; за ред. М.Л. Смульсон. – К.: Педагогічна думка, 2008. - 256 с.
- 19.Зеленський К.В. Рейтинг як форма індивідуального підходу до всебічного розвитку особистості / К.В.Зеленський, В.І.Козак, О.В.Синишин; /Нові технології навчання.-К.-2001.-Вип. 30.– С. 166-170
- 20.Законодавство України про працю : Збірник законодавчих та нормативних актів / Упоряд. М. І. Камлик.- К.: Атіка, 2003. – 944 с
- 21.Кайданова Л. Г., Мнушко З. М..Модульна технологія навчання.Навч.-метод. Посібник.- Харків.: Золоті сторінки, 2002.- 83 с.

22. Кашкаръов Г.В. Методика організації правовиховної практики: навч. посібник / Г.В. Кашкаръов. – Донецьк: Ландон-XXI, 2011. – 156с.
23. Кашкаръов Г.В. Теоретичні та практичні аспекти компетентнісного підходу до підготовки вчителів правознавства: монографія / Г.В. Кашкаръов. – Донецьк: Ландон-XXI, 2011. – 243с.
24. Коджаспирова Г.М. Технические средства обучения и методика их использования: учеб. пособ. для студ. высш.учеб. заведений / Г.М. Коджаспирова, К.В. Петров. – М.: Академия, 2007. – 352 с.
25. Костенко О. Б. Основи правознавства : посіб. для вступників до вищ. навч. закладів / О. Б. Костенко. – Вид. 2-ге, доповн. і переробл. – К. : Ін Юре, 2007. – 600 с.
26. Курлянд З.Н. Педагогіка вищої школи.- К.: Знання, 2009.- 387 с.
27. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи. Навчальний посібник.- К.: Знання., 2005.- 485 с.
28. Максимюк С.П. Педагогіка: навч. посібник / С.П. Максимюк. – К.: Кондор, 2009. – 670с.
29. Малафіїк, І. В. Дидактика : навч. посіб. / І. В.Малафіїк. - К. : Кондор, 2005. - 400 с.
30. Мистецтво бути викладачем: Практ. посіб. / А. Брінклі, Б. Десанте, М. Флегм та ін. За ред. О.І. Сидоренка. – К.: Навчально-методичний центр „Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні». – 2003. – 144 с.
31. Навчальні ігри з історії та правознавства : метод. посіб. для вчителя / Закарпатський обл. ін- т післядипломної освіти ; За ред. В.І. Кобаль. - 3-є вид., доп. і перероб. - Ужгород ; Мукачево ; Рівне ; Тернопіль ; Одеса : [б. и.], 2007. - 200 с.
32. Основи держави і права України: навч. посібник / За ред. В.В. Сухоноса (мол.). – Суми: Університетська книга, 2003. – 388с.
33. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посібник / В. Л. Ортинський ; М-во освіти і науки України, Львівський держ. ун-т внутрішніх справ. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 С.
34. Павлов Д.М. Адміністративне право: загальна частина: конспект лекцій / Д.М. Павлов. – К.: МАУП, 2007. – 136с.
35. Слєпкань З. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі.- К., 2000.
36. Теория и практика семестрово-блочного режима и 12-бального оцєнівання знатий учащихся – Запорожье: Просвіта, 2000.
37. Цокур О.Я. Педагогіка вищої школи: Навчально- метод.посібник. Випуск 1. Основи наукового педагогічного дослідження / За ред. Панькова А.І. - Одеса, 2002 - С.424
38. Щєкатунова, Г. Моніторинг педагогічних нововведень / Г. Щєкатунова // Рідна школа. - 2009. - № 4. - С. 14-17. Шпиталєнко Г. А. Основи правознавства: Навч. посіб., 5-те вид. / Г. А. Шпиталєнко. — К.: Каравєла, 2008. — 376 с.

- 39.Щербань П. М. Прикладна педагогіка.- К.: Вища школа, 2002.- 212
- 40.Ярошук Л.Г. Основи педагогічних вимірювань та моніторингу якості освіти: Навчальний посібник. – Луцьк, 2010. – 308с.
- 41.Ягупов В. В. Педагогіка: Навч. посібник / В. В. Ягупов. – К.: Либідь, 2003. – 560 с.